

**ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБІНСЬКОГО
Факультет філології й журналістики імені Михайла Стельмаха
Кафедра української мови**

**ІВАННА ГОРОДЕНСЬКА,
НІНА КУХАР**

**УКРАЇНСЬКА МОВА (ЗА ПРОФЕСІЙНИМ
СПРЯМУВАННЯМ)**

**Навчально-методичний посібник
для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра**

Вінниця – 2022 рік

УДК 811. 161.2'276.6 (075.8)

ББК 8.2 Укр 923

К 68

Городенська І. В., Кухар Н. І.

Українська мова (за професійним спрямуванням):
навчально-методичний посібник для здобувачів ступеня
вищої освіти бакалавра. Вінниця : ТОВ «Фірма «Планер»,
2022. 137 с.

Рецензенти:

І. Я. Завальнюк, доктор філологічних наук, професор, декан факультету філології й журналістики імені М. Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського;

М. С. Делюсто, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови і літератури Ізмаїльського державного гуманітарного університету.

Навчально-методичний посібник спрямований на формування у здобувачів ступеня вищої освіти бакалавр загальних і фахових компетенцій згідно з вимогами чинної навчальної програми дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)». Він містить конспекти лекційних тем, матеріали для підготовки до практичних занять, завдання для самостійної та індивідуальної роботи студентів, тести для самоконтролю, список рекомендованої літератури. Для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра.

ЗМІСТ

Передмова	4
Тема 1. Державна мова – мова професійного спілкування	5
Тема 2. Орфоепічні норми української мови	15
Тема 3. Лексичні норми української мови	26
Тема 4. Українська термінологія у професійному спілкуванні	38
Тема 5. Морфологічні норми української мови	50
Тема 6. Спілкування як інструмент професійної діяльності	60
Тема 7. Стилї сучасної української літературної мови у професійному спілкуванні	73
Тема 8. Проблеми перекладу і редагування наукових текстів	84
Тема 9. Словники у професійному мовленні	98
Тестові завдання для самоконтролю	109
Завдання комплексної контрольної роботи	120
Правописний практикум	126
Практикум з культури усного фахового спілкування	129
Тематика інформаційних науково-пошукових проєктів	131
Питання до заліку	133
Література	135

ПЕРЕДМОВА

Метою вивчення навчальної дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» є підвищення рівня загальномовної підготовки, мовної грамотності, комунікативної компетентності здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра, зокрема практичне оволодіння основами офіційно-ділового, наукового, розмовного стилів української мови для забезпечення професійного спілкування на належному рівні.

Майбутнім фахівцям різних галузей мова передусім потрібна як система світобачення, засіб ефективної комунікації в суспільстві, механізм самоформування і самовираження особистості. Відомо, що стрижневими компонентами професійно-комунікативної діяльності є мовленнєва компетенція і компетентність. Культура фахової мови – це вільне володіння нормами літературної мови, вміння послуговуватися різностильовими виражальними засобами. Пропонований посібник зорієнтований на формування знань про специфіку усної та писемної форм реалізації ділової української мови з урахуванням фахової спрямованості здобувачів ступеня вищої освіти. Він уміщує основні теоретичні положення про особливості функціонування одиниць фонетичного, лексичного, граматичного рівнів мовної системи, матеріали для підготовки до практичних занять, завдання для самостійної та науково-пошукової проєктної роботи студентів, тести для самоконтролю, варіанти комплексної контрольної роботи, список рекомендованої літератури. Завдання, подані в комплексі правописного та практикуму з культури усного фахового спілкування, зорієнтовані на закріплення і поглиблення знань студентів з орфографії, пунктуації, культури мови.

ТЕМА 1. ДЕРЖАВНА МОВА – МОВА ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ

Інформаційний обсяг теми

1. Предмет і завдання навчальної дисципліни, її наукові основи.
2. Природа і функції мови.
3. Місце української мови серед мов світу. Проблема походження української мови.
4. Мовне законодавство та мовна політика в Україні.
5. Поняття літературної мови. Найістотніші ознаки літературної мови.
6. Мова професійного спілкування як функціональний різновид української літературної мови.
7. Мовна, мовленнєва, комунікативна професійні компетенції.
8. Мовні норми. Класифікація мовних норм.

***Опорні поняття:** мова, мовлення, літературна мова, структура мови, система мови, мовні рівні, мовна норма.*

Довідкові матеріали

Мова – єдина, цілісна, складна система знаків: звуків, морфем, слів, речень, яка служить для називання предметів і явищ об'єктивної дійсності та понять, є засобом спілкування, обміну думками і формування думок.

Мовлення – форма існування мови, конкретний, практичний вияв мови, «мова в дії», реалізація мови в різних сферах життєдіяльності.

Українська мова професійного спілкування – це форма сучасної української літературної мови, специфіку якої зумовлюють особливості спілкування в певній сфері: мета, функції, ситуація, особистісні риси учасників спілкування.

Поняття «**мовна політика**» зазвичай зводять до кількох питань: офіційної чи державної мови (для світової практики ці два поняття цілком тотожні), мови освіти, мовних прав національних

меншин. Останні десятиліття додали до названих вище низку проблем – мову засобів масової інформації та реклами, мовні стандарти не тільки офіційної, а й науково - технологічної інформації тощо. У найбільш загальному вигляді мовна політика – це комплекс цілей та принципів, що визначають регулювання мовних практик у різних сферах життя держави й суспільства, а також сукупність правових, адміністративних та господарчих механізмів, через які здійснюється таке регулювання.

Державна мова – закріплена традицією або законодавством мова, вживання якої обов’язкове в органах державного управління та діловодства, громадських органах та організаціях, на підприємствах, у державних закладах освіти, науки, культури, у сферах зв’язку та інформатики. Термін з’явився в часи виникнення національних держав. В однопонаціональних державах немає необхідності юридичного закріплення національної мови. У багатонаціональних країнах конституцією (законодавством) статус державної, як правило, закріплюється за мовою більшості населення. У деяких країнах відповідно до їхнього територіально-етнічного складу статус державних надано двом і більше мовам (наприклад, у Канаді – англійській та французькій). У демократичних країнах зі статусом однієї мови як державної забороняється дискримінація громадян за мовною ознакою, носії інших мов мають право користуватися ними для задоволення своїх потреб.

Термін «**літературна мова**» досить поширений, особливо в науковій традиції пострадянських країн, Франції (*langue litteraire*), Італії (*lingua litterarie*). В англо-американській традиції, особливо в застосуванні до сучасних літературних мов, уживається термін «мовний стандарт», або «стандартна мова», найчастіше стосовно орфоепічної норми; цим терміном послуговуються і в славістиці; у німецькому мовознавстві з тим самим значенням вживається *Schriftsprache* («писемна мова», *Hochsprache*), в останні роки – *Gemeinsprache* «загальна мова», *Einheitssprache* «єдина мова»; у Польщі *język kulturalny* «мова культури», «культурна мова».

Норма літературної мови – це реальний, історично зумовлений і порівняно стабільний мовний факт, що відповідає системі мови, становить єдину можливість або найкращий для конкретного випадку варіант, відібраний суспільством на певному етапі його розвитку із співвідносних фактів загальнонародної (національної) мови в процесі спілкування. Суттєвою диференційною ознакою, що характеризує повною мірою розвинуті літературні мови, є кодифікованість норми, тобто створення правил, які усвідомлюються і сприймаються у певну епоху мовним колективом як обов'язкові для повноцінного вживання літературної мови. Кодифікація літературної норми – це її офіційне визнання й опис у граматиках, словниках, довідниках, що мають авторитет у суспільстві. Норма живої мови є категорією динамічною. Кодифікація, навпаки, статична, зберігає і фіксує літературну норму в певний момент, коли вона була створена, і упродовж певного періоду вона залишається незмінною. Норми літературної мови регулюють функціональне варіювання, вибір парадигматичних і синтагматичних варіантів на різних рівнях мовної структури.

Література

1. Світоглядні ресурси української мови у порівнянні з деякими іншими мовами // Вознюк А. В. Язык как дом бытия, картина мира и инструмент мышления человека: монографія. Житомир: Koob publications, 2017. С. 270 – 273.

2. Мацюк З.О., Станкевич Н.І. Українська мова професійного спілкування: навчальний посібник. Київ, 2009. С.7 – 13, 29 – 37.

3. Тищенко К. Всеслов'янськість мови українців // *Український тиждень*. 28 верес. 4 жовт. 2012.

4. Тищенко К. Гени, мова, Україна // *Український тиждень*. 20–26 квіт. 2012.

5. Українська мова : енциклопедія / НАН України, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні, Інститут української мови ;

ред. В. М. Русанівський [та ін.]. Київ : Українська енциклопедія, 2000.

6. Українська мова // Мала енциклопедія етнодержавознавства / Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Упорядник Ю. І. Римаренко [та ін.]. Київ: Генеза: Довіра, 1996. С. 152–153.

7. Царук О. Українська мова серед інших слов'янських: етнологічні та граматичні параметри. Дніпропетровськ, 1998.

8. Шевчук С.В., Клименко І.В. Українська мова за професійним спрямуванням : підручник. Київ. 2011. С. 11 – 63.

ПРАКТИЧНИЙ БЛОК

Питання для обговорення

1. Місце української мови серед мов світу. Проблема походження української мови.

2. Мовне законодавство та мовна політика в Україні.

3. Поняття літературної мови. Найістотніші ознаки літературної мови.

4. Мова професійного спілкування як функціональний різновид української літературної мови.

5. Мовні норми. Класифікація мовних норм.

Завдання

1. Користуючись довідковою літературою, прокоментуйте значення термінів: *мова, мовлення, комунікація, спілкування, національна мова, літературна мова, державна мова, рідна мова, іноземна мова, мовний репертуар особи, мультилінгвізм, плюрилінгвізм, білінгвізм, мовна картина світу, екологія мови, суржик, рівні володіння мовою, генеалогічна класифікація мов, мовна ситуація, мовна політика, унормованість, уніфікованість, наддіалектність, поліфункціональність, фахова мова.*

2. Прослухайте фрагмент виступу директора Інституту української мови Національної академії наук України, доктора

філологічних наук, професора Гриценка Павла Юхимовича на засіданні Конституційного Суду України з розгляду справи за конституційним поданням 57 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про засади державної мовної політики» 13–14 грудня 2016 року (<https://goo.gl/8qvcsd>). Визначте основні проблеми, окреслені у виступі, сформулюйте Вашу позицію щодо державного статусу української мови.

3. Прочитайте статтю 21 «Державна мова у сфері освіти» Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» («Блок самостійної роботи»). Обґрунтуйте значущість мовної освіти та виховання у становленні фахівця.

4. Опрацюйте статтю Христенюк В. Ф. Критерії періодизації історії української літературної мови. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 8. Філологічні науки (мовознавство і літературознавство): Збірник наукових праць. Відп. ред. Л. І. Мацько. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. Вип. 2. С. 169-174. Сформулюйте відповідь на питання, чим зумовлені розбіжності в трактуванні проблеми походження української мови ?

5. Поясніть значення запропонованих слів, за потреби скористайтесь тлумачним словником: *квалитися, картатий, комизитися, клопотатися, облесливий, дорікати, бурштин, веління, смуток, жмуток, низка, небосхил.*

БЛОК САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Прочитайте текст, визначте, до якого функціонального стилю він належить. Проаналізуйте стильові ознаки тексту:

Стаття 21. Державна мова у сфері освіти

1. Мовою освітнього процесу в закладах освіти є державна мова. Держава гарантує кожному громадянину України право на здобуття формальної освіти на всіх рівнях (дошкільної, загальної

середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої), а також позашкільної та післядипломної освіти державною мовою в державних і комунальних закладах освіти.

Особам, які належать до національних меншин України, гарантується право на навчання в комунальних закладах освіти для здобуття дошкільної та початкової освіти, поряд із державною мовою, мовою відповідної національної меншини України. Це право реалізується шляхом створення відповідно до законодавства окремих класів (груп) із навчанням мовою відповідної національної меншини України поряд із державною мовою і не поширюється на класи (групи) з навчанням державною мовою.

Особам, які належать до корінних народів України, гарантується право на навчання в комунальних закладах освіти для здобуття дошкільної і загальної середньої освіти, поряд із державною мовою, мовою відповідного корінного народу України. Це право реалізується шляхом створення відповідно до законодавства окремих класів (груп) з навчанням мовою відповідного корінного народу України поряд із державною мовою і не поширюється на класи (групи) із навчанням державною мовою.

Особам, які належать до корінних народів, національних меншин України, гарантується право на вивчення мови відповідних корінного народу чи національної меншини України в комунальних закладах загальної середньої освіти або через національні культурні товариства.

Особам з порушенням слуху забезпечується право на навчання жестовою мовою та на вивчення української жестової мови.

2. Заклади освіти забезпечують обов'язкове вивчення державної мови, зокрема заклади професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти, в обсязі, що дає змогу провадити професійну діяльність у вибраній галузі з використанням державної мови.

Особам, які належать до корінних народів, національних меншин України, іноземцям та особам без громадянства створюються належні умови для вивчення державної мови.

3. Мовою зовнішнього незалежного оцінювання за результатами здобуття повної середньої освіти та вступних випробувань є державна мова, крім зовнішнього незалежного оцінювання з іноземних мов.

4. Держава сприяє вивченню мов міжнародного спілкування, насамперед англійської мови, в державних і комунальних закладах освіти.

5. У закладах освіти відповідно до освітньої програми одна або декілька дисциплін можуть викладатися двома чи більше мовами - державною мовою, англійською мовою, іншими офіційними мовами Європейського Союзу.

6. За бажанням здобувачів професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти заклади освіти створюють можливості для вивчення ними мови корінного народу, національної меншини України як окремої дисципліни.

7. Викладання іноземної мови в закладах освіти і на курсах з вивчення іноземних мов здійснюється відповідною іноземною або державною мовою.

8. Держава сприяє створенню та функціонуванню за кордоном закладів освіти, в яких навчання здійснюється державною мовою або вивчається державна мова.

9. Особливості використання мов в окремих видах та на окремих рівнях освіти визначаються спеціальними законами.

З а к о н У к р а ї н и « П р о з а б е з п е ч е н н я ф у н к ц і о н у в а н н я у к р а ї н с ь к о ї м о в и я к д е р ж а в н о ї »
(<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>)

2. Визначте і прокоментуйте поняття *«українська мова»*, *«літературна мова»*, *«сучасна українська літературна мова»*, *«мовна норма»*, *«культура мови»*, *«кодифікація мови»*.

3. Із наведених ознак виберіть ті, що становлять специфіку літературної мови, розкрийте зміст цих ознак: *поліфункціональність*, *варіантність засобів*, *обробленість*, *милосвучність*, *стилістична диференціація*, *історизм*,

унормованість, популярність, загальнонаціональна форма існування, наявність галузевих терміносистем.

4. До запропонованих слів доберіть українські відповідники: *акцент, тенега, белетрист, демаскувати, капітальний, аналогічний, превентивний, деградація, еволюція, тотальний, латентний, гіпотеза, ігнорувати, лаконічний, наївний.*

5. Проведіть соціологічне опитування «Сленгова лексика у молодіжному мовленні» (кількість респондентів – 10). Запитання: 1. Чи вживаєте Ви сленгові слова? 2. Якщо так, то що саме спричиняє їхнє вживання? 3. Укажіть сленгові слова та вирази, які Ви вживаєте найчастіше. Поясніть їхнє значення. Відповідь респондентів узагальніть у вигляді реєстру сленгових слів та виразів. Сформулюйте висновки.

6. Доберіть і запишіть 5-6 аргументів, щоб підтвердити тезу «Розмовляти українською мовою – престижно».

7. Підготуйте реферат-огляд на тему: «Екологія мови як наукова проблема».

Довідкові матеріали

Про нову редакцію українського правопису

1. Характеристика обов'язкових змін:

«МЕНШЕ ДЕФІСІВ»

а) написання разом: *міні, віце, екс, веб, нано, топ, флеш, анти, контр, обер, штаб, унтер, кількісні вияви ознаки: архі, гіпер, макро, максі, екстра, супер: попмузика, вебсторінка, пресконференція, експрезидент, віцепрем'єр, етногурт, економклас, топмодель, штабскапітан, контрадмірал. Але: піар-акція, фан-клуб, фітнес-клуб, інтернет-послуга, компакт-диск, бізнес-план, бета-промені, кіловат-година;*

б) слова з *пів* (невідмінюваний числівник) пишемо нарізно, але *пів* з наступним іменником у формі називного відмінка разом: *пів яблука, пів Києва, піваркуш, півострів, півмісяць.*

«ПРОСТІШЕ»

в) без подвоєння: *Дікенс, Текерей, Бекі;*

г) *проект, проєкція, плеєр, конвеєр, феєрверк, фое, еті*; власні назви: *Гоя, Соєр, Хаям, Феєрбах*;

г) прикметникові закінчення російських прізвищ на – ой передаємо – ий: *Донський, Сєдий, Трубецький*, крім *Толстой*;

д) без крапок пишуться скорочення *грн, крб, млн, млрд*, але у випадку усічення крапка зберігається *дол. (долар), коп. (копійка), тис.(тисяча)*;

е) у назвах свят: *День Незалежності України, День Соборності України, День Конституції України* всі слова пишуться з великої літери як виняток.

Щодо назв сайтів, якщо поруч із назвою є родове слово – тоді лапки використовуються і назва пишеться з великої літери: *сайт «Вікіпедія», соціальна мережа «Фейсбук»*. Якщо ж родового слова немає – назва пишеться з маленької літери і без лапок: *гугл, твітер*.

«ОКРЕМІ СЛОВА»

священник, Святвечір, гостел.

2. Характеристика правописних варіантів:

«ЗАКІНЧЕННЯ РОДОВОГО ВІДМІНКА»

а) іменники на -ть після приголосного, а також слова *кров, любов, осінь, сіль, Русь, Білорусь* у родовому відмінку однини можуть набувати як варіант закінчення – *и*;

«СЛОВА ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ»

б) у запозиченнях із давньогрецької мови, що мають традицію передавання *au* як *ау*, допускаються варіанти: *авдієнція, аудиторія, лавреат, павза, фавна*;

в) у словах грецького походження можна вживати і *ф*, і *т*: *анатема, дитирамб, етер, катедра, логаритм, міт, мітологія, Агатагел, Атени, Бористен, Демостен, Марта...*;

г) *г* (адаптація до звукового ладу української мови), *г* (імітація іншомовного): *Вергілій, Гарсія, Гегель, Георг, Гете, Гуллівер; Гете, Гуллівер, Вергілій*.

«ВЕЛИКА БУКВА»

г) варіативність у великій-малій літерах для державних посад: в офіційних текстах – *Президент, Голова Верховної Ради, Прем'єр-*

міністр, у неофіційних – президент, голова Верховної Ради, прем'єр-міністр тощо.

«Модні слова»

Апріорі. Цей прислівник багато хто розуміє як щось само собою зрозуміле, що не вимагає доказів. Але в філософії думати апріорі – значить мати про щось уявлення, не перевіривши це на практиці (від латинського a priori – «з попереднього»). Антонімом є слово «апостеріорі» – судження, засноване на певному досвіді.

Автентичний. Раз у раз що-небудь стає автентичним – кафе, спектаклі і навіть люди. Але слово «автентичність» ≠ «самобутність». Воно означає справжність, відповідність оригіналу, автентичним може бути договір або товар, а також твори мистецтва.

Гіпотеза і теорія. Близькі, але не ідентичні поняття. Гіпотеза – це наукове припущення, яке висувається для обґрунтування якогось явища і потребує перевірки дослідним шляхом. Теорія ж (в одному зі значень) – це думка про щось, вироблена на основі спостережень. Іншими словами, в межах якої-небудь теорії можна висунути гіпотезу, щоб довести певні положення цієї теорії.

Компетенція – компетентність. Знання і досвід в певній сфері не варто плутати з умінням ними користуватися. Наприклад, якщо в компанії відкрита вакансія юриста, то зайняти її зможе тільки людина з вищою юридичною освітою (компетенція). Але наявність диплома не гарантує компетентності претендентів.

Маргінал. Коли в пресі не хочуть ображати бездомних або жебраків, їх «чемно» називають маргіналами. Але в соціології цей термін набагато ширший. Маргінал – це той, хто опинився в новій ситуації і ще не пристосувався до неї.

Педагог – викладач. Між цими словами часто ставлять знак рівності, проте ці поняття зовсім не тотожні. Педагог – це людина, яка займається викладацькою або виховною діяльністю (синонім – наставник). Викладач – працівник середнього або вищого навчального закладу, що викладає який-небудь предмет (викладач

математики, викладач літератури). Отже, педагог – це рід діяльності, професія, а викладач – спеціалізація.

Сентенція. Під сентенціями зазвичай розуміють якісь висловлювання, репліки або тези. Але важливо пам'ятати, що, відповідно до словника, це повинні бути не будь-які висловлювання, а вислови повчального характеру.

ТЕМА 2. ОРФОЕПІЧНІ НОРМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Інформаційний обсяг теми

1. Особливості артикуляції голосних і приголосних звуків української мови.
2. Засоби милозвучності української мови.
3. Акцентуаційні норми української мови.
4. Порухення орфоепічних норм як результат мовних контактів та впливу діалектного оточення.

Опорні поняття: артикуляція, артикуляційна база, орфоенія, евфонія, наголос, асиміляція звуків.

Довідкові матеріали

Українське усне мовлення стало сьогодні засобом широких ділових контактів – у трудовому колективі, на зборах, нарадах, конференціях, з'їздах, а також під час бесід, переговорів з діловими партнерами тощо. Ця широта суспільних функцій стає основою для розвитку та вдосконалення усної літературної мови.

Орфоепічні норми – це сукупність правил вимови голосних, приголосних звуків та звукосполучень у потоці мовлення. У сучасній українській літературній мові витворилися та усталилися такі основні правила вимови приголосних звуків:

а) дзвінкі приголосні звуки [д], [б], [г], [ґ], [ж], [дз], [дж], [з] ніколи не втрачають дзвінкості, напр.: [рад], [гриб], [м'іг], [важ], [в'із]. Втрата дзвінкості може призвести до спотворення змісту слова;

б) глухі приголосні звуки [т], [п], [х], [к], [ш], [ц], [ч], [с] у середині слова перед наступними дзвінками треба вимовляти як парні їм дзвінки. Отже, в словах *боротьба*, *вокзал*, *хочби*, *просьба* літери на письмі позначають звуки [д'], [т], [дж], [з'], напр.: [бород'ба], [вогзал], [ходжби], [проз'ба];

в) звуки [в] та [й] в потоці мовлення змінюють артикуляційні властивості і наближаються відповідно до голосних [у] та [і], тобто їх варто вимовляти як короткі нескладові звуки [у] та [і], якщо вони стоять:

- на початку слова перед приголосним: [учител'], [іти];

- у кінці слова після голосного: [знау], [краї];

- у середині слова після голосного перед приголосним: [прауда], [знаіти];

г) шиплячі звуки [ж], [ч], [ш], [дж] в сучасній українській літературній мові тверді: [жал'], [чого], [шчос'], [чудо], [черга], [плач], [джаз];

г) звуки [дж], [дз] слід вимовляти як природні для української мови злиті, напр.: *сиджу* – [си^сджу], *піджак* – [п'іджак], *дзвін* – [дзв'ін], *дзеркало* – [дзеркало];

д) правильно вживати звуки [ґ] і [г], пам'ятаючи, що саме вони можуть розрізняти значення слова, пор.: *ґніт* – *тніт*, *ґрати* – *трати*. Слів зі звуком [г] в українській мові чимало, його вважають ознакою української мови. Значно менше слів із проривним задньоязиковим звуком [ґ]. Він, як правило, є в українських та іншомовних власних назвах (прізвищах, географічних назвах), напр.: *Грещук*, *Гузь*, *Мамаліга*, *Гете*, *Гданськ*; деяких загальноновживаних словах, напр.: *ґрунт*, *ґудзик*, *аґрус*, *дзига* та діалектних, напр.: *танок*, *ґринджоли*, *ґердан*, *летінь*. Звук [г] відповідно зберігається і в похідних від них словах, напр.: *обґрунтувати*, *ґратка*, *аґрусовий*.

Акцентуаційні норми передбачають дотримання правил наголошування слів. Наголос – це основний елемент інтонації, який пов'язаний із виділенням складу у слові або слова у реченні, фразі. На думку мовознавців, правильне наголошування важливе для

збереження не тільки унормованості, а й характерного для українця мелодійного, пісенноплинного ладу мовлення. Наголос у слові засвоюється природно, у поєднанні зі значенням та звучанням.

Системність у наголошуванні українських слів існує і виявляється в об'єднанні певних груп слів одним правилом, а саме:

а) іменники із суфіксом -к- у формі множині мають, як правило, наголос на кінцевому складі, напр.: *книжки, голки, дошки, папки*;

б) віддієслівні трискладові іменники на -нн(я) здебільшого зберігають місце наголосу дієслова, від якого утворилися, напр.: *читати – читання, писати – писання, пізнати – пізнання*. Пам'ятаючи про смислорозрізнявальну функцію наголосу, не варто плутати слова *видання і видання, об'єднання і об'єднання*, що відрізняються значенням;

в) у префіксальних віддієслівних іменниках наголошеним є префікс, напр.: *виняток, випадок, виклик, виробіток, загадка, приказка, посвідка, позначка*, але: *вимова*;

г) іменники, що поєднуються з числівниками два, три, чотири у формі називного відмінка множини, мають наголос родового відмінка однини, напр.: *два брати, три томи, чотири сини*;

г) іменники з частинами -лог, -метр мають наголос на останньому складі, напр.: *монолог, діалог, некролог, каталог, кілометр, сантиметр, міліметр*;

д) числівники другого десятка мають наголос на складі на, напр.: *одинадцять, дванадцять, тринадцять, чотирнадцять*. Числівник один, одно (одне) у формах непрямих відмінків має наголос на останньому складі, напр.: *одного, одному, одним*. Місце наголосу змінюється у прийменниково-числівникових словосполученнях типу *один до одного, один на одного*;

е) вказівні, присвійні займенники виявляють подібну до числівника *один* закономірність, пор.: *цього, того, мого, твого, свого*, але до *цього, до того*:

є) особові форми дієслів теперішнього часу (1 особи однини і множини) часто мають наголос на кінцевому складі, напр.: *пишу, беру, кажу, несу, йдемо, несемо, беремо*.

Однією з орфоепічних вимог літературної вимови є **милозвучність (евфонія)** як здатність мови до плавності, мелодійності звучання. Суть милозвучності полягає в урівноваженні, послідовному чергуванні голосних, приголосних звуків та їх сполук, звукових повторів у межах слів, словосполучень, речень і тексту загалом. До евфонічних засобів сучасної літературної мови належать фонетичні та інші варіанти мовних одиниць і окремих форм, а саме:

чергування прийменників у – в – уві та сполучників і – й:

поява голосного звука [і] у префіксах та прийменниках у випадку збігу наступних приголосних;

чергування часток ж – же, б – би, хоч – хоча, ще – іще;

уживання паралельних морфологічних форм: іменників у формі давального відмінка, дієслів, прислівників, займенників, числівників, прикметників;

спрощення в групах приголосних;

установлення голосних [о], [е] між приголосними чи приголосних [в], [й] між голосними, напр.: *навук, геро[й]ка*;

додавання приставних звуків [і], [г], [в] на початку слова.

Література

1. Мацюк З.О., Станкевич Н.І. Українська мова професійного спілкування: навчальний посібник. Київ, 2009. С.81-95.

2. Шевчук С.В., Клименко І.В. Українська мова за професійним спрямуванням : підручник. Київ, 2011. С. 19-27.

ПРАКТИЧНИЙ БЛОК

Питання для обговорення

1. Артикуляція, артикуляційна база мови.
2. Орфоепічні норми української мови. Вимова голосних і приголосних звуків.

3. Уподібнення (асиміляція) приголосних.
4. Евфонія (милозвучність), її специфіка.
5. Акцентуаційні норми української мови. Наголос, його види.

Завдання

1. Заповніть запропоновану таблицю прикладами

	Правила вимови звуків і звукосполучень	Приклади
1.	Усі голосні звуки під наголосом вимовляються чітко	
2.	Звук [o] перед складом з постійно наголошеним у вимовляється з наближенням до [y]	
3.	Звук [e] в ненаголошеній позиції вимовляється з наближенням до [и]	
4.	Дзвінки приголосні звуки [б], [д], [г], [ж], [з] перед глухими приголосними у середині слова не оглушуються	
5.	Глухі приголосні [к], [п], [т], [с] перед дзвінками вимовляються дзвінко	
6.	Звукосполучення -ться вимовляється як [ц':а]	
7.	Звукосполучення -шся вимовляється як [с':а]	
8.	Звук [г] перед [к] і [т'] вимовляється як парний йому [х]	
9.	Перед суфіксами -ськ-, -ств- спрощується у вимові приголосний [т]	

2. Прочитайте слова, дотримуючись правил української вимови. Укажіть розбіжність між вимовою звуків та їхнім позначенням на письмі: *безжурний, безшумний, боротьба, просьба, відбудеться, смішся, власності, дьогтю, легкий, зшити, книжка,*

підживити, піджак; студентський, аспірантський, університетський, парламентський, журналістський, лаборантці, шістдесят, агентство, шістнадцять.

3. Користуючись довідковою літературою, поставте знак наголосу в словах. Запам'ятайте правильне наголошення поданих слів. Які слова мають подвійний наголос? Які слова мають побічний (додатковий) наголос? *Алфавіт, атлас, батьківщина, безрозмірний, данина, договір, відобразити, громадянин, двадцятип'ятирічний, довідник, загадка, зокрема, котрий, листопад, магістерський, маркер, новина, одинадцять, перепад, пізнання, пільговий, помилка – помилки, поняття, посередині, приклад, сільськогосподарський, спортінвентар, таланити.*

4. Запишіть текст, розставивши розділові знаки, знявши скісну риску й вибравши з дужок нормативний варіант: *Навчання усного (і, й, та) писемного мовлення здійснюється (в, у) межах (і, й, та) за принципами комунікативної методики. (В, У)прави для навчання говоріння аудіювання читання (і, й, та) письма мають переважно умовно/мовленнєвий (і, й, та) мовленнєвий характер побудовані на живому матеріалі що охоплює (в, у)сі сфери діяльності доступні досвіду (і, й, та) розумінню старших підлітків. (В, У) межах (в, у)сіх програмних тем автор(ові, у) (в,у)далося знайти (і, й, та) розвинути ту когнітивно/комунікативну основу яка (зумовлює, обумовлює) пізнавальний інтерес мотивує спілкування (в, у) будь/якій формі мовлення.*

Хотілося/б звернутись до автора (із, з, зі) порадою якомога/скоріше створити інші компоненти навчально/методичного комплекс(а,у) як/то збірка тестових завда(нн,н)ь книга для читання звуко/запис можливо комп'ютерна програ(мм,м)а. На наш погляд слід обов'язково знайти більше місця для спеціального підрозділ(а,у) «Проектна робота» (і, й, та) для художніх текстів або фрагментів автентичних медіа/матеріалів (за О. Шерстюк).

5. Укладіть розгорнутий план фрагменту статті О. Пономарева. Підготуйте реєстр типових порушень

акцентуаційних норм у мовленні студентів (10 – 15 слів). Прокоментуйте причини порушень.

«У всіх цивілізованих народів акцентуаційним зразком є мова акторів національних театрів та кіно, мова дикторів радіо й телебачення. Нам, українцям, у цьому, як і ще багато в чому, не пощастило. Незважаючи на те, що ми дали світові Олександра Довженка, фільмів доброю українською мовою бачимо мало. Значна частина представників сучасного українського театру не українські артисти, а люди, що грають роль українських артистів, бо розмовляють по-українському тільки на сцені. І коли проходиш повз будинок Інституту театрального мистецтва та чуєш російськомовні діалоги майбутніх діячів нашого кону, то з гіркотою усвідомлюєш, що різких змін на краще в найближчі роки не передбачається.

На радіо й телебаченні справи в цій ділянці ще гірші. Коли, приміром, в українському слові є подвійний наголос, вибирають спільний з російським: *завжди*, *догові́р*, *алфаві́т* (рос. *всегда́*, *догово́р*, *алфави́т*), хоч природніші традиційні наголоси *завжди́*, *догові́р*. Наголос у слові *алфаві́т* на другому складі основний у нашій мові, бо збігається з грецьким *алфаві́тон*, від якого походить українська лексема. Так само й *паралі́ч* від *паралі́сі*, *фено́мен* від *фено́меном* тощо. Це свідчить про давні й безпосередні зв'язки українців із греками.

Буває, що й не подвійний, а єдиний український наголос, не схожий на російський, замінюють останнім. Причому не лише недосвідчені молоді коментатори, а й диктори з чималим стажем. Замість *Гараси́м*, *Гераси́м* (*Гараси́мович*, *Гераси́мович*) вимовляють *Гераси́м* (*Гераси́мович*). Замість *оби́щина* (первісне дородове об'єднання людей) уживають *о́бщина* в словосполученні *пала́та о́бщин*, демонструючи до того ж незнання лексичних норм, бо українською мовою можна сказати тільки *пала́та грома́д*, коли йдеться про парламент Великобританії.

14 жовтня (за старим стилем 1 жовтня) відзначаємо велике християнське свято *Покро́ву*. Наголос у назві свята стоїть на

другому складі, що відбивають усі словники української мови... А по радіо й телебаченню, розповідаючи про це свято, досить часто кажуть *Покрова*, збиваючи з пантелику цілу Україну.

Займенники *той, цей* у родовому відмінку однини мають наголос на закінченні – *того, цього.* А коли їх уживають із прийменниками, то наголошують на першому складі: *до (після) того (цього).*...

Джерелом розхитування акцентуаційних норм є також необґрунтоване перенесення діалектних наголосів у літературну мову. Останнім часом чуємо *імперський* та *ринковий*. Треба пам'ятати, що ці прикметники мають наголос на тому самому складі, що й іменники, від яких вони утворені: *імперія – імперський, ринок – ринковий. Поширені в розмовному мовленні варіанти *імперський, ринковий* є ненормативними.*

Прикро вражає те, що чимало українців не вміє правильно наголошувати навіть своєї самоназви та похідного від неї прикметника. Наголос *Україна, українець, український* з погляду загальнонародної мови діалектний, а з погляду літературної мови застарілий. Сучасна акцентуаційна норма припускає єдино можливий наголос на третьому складі – *Україна, українець, український. Завдяки академікові Л. Булаховському такий наголос закріпився і в сучасній російській літературній мові – *Украина, украинец, украинский*; порушують його здебільшого українці, котрі відмовилися від рідної мови і стали «російськомовним населенням».*

Найчастіше порушують наголос у словах *новий, випадок, середина, ненависть, текстовцй, фаховцй* та ін. В усному мовленні раз по раз чуємо *новий*. Колись це слово справді мало два наголоси, але вже давно наголос на першому складі вважається ненормативним.

Слово *випадок* у літературній мові завжди мало і має тільки один наголос – на першому складі. Воно належить до цілої низки подібних щодо творення слів з наголосом на префіксі **ви-**: *вибалок, виняток, виросток, виселок, висновок* тощо. Отже, наголос *випадок*

неприродний для української мови. Слово *ненависть*, а також усі похідні від нього (*ненависний, ненавидіти, ненавиджу* й ін.) у літературній мові мають наголос на складі **-на-**. Цей наголос природний для всієї території України, уживаний у поетів, що репрезентують різні говори нашої мови (Т. Шевченко, І. Франко, Леся Українка, М. Рильський, М. Вінграновський). Тож для наголосу *ненависть* в українській мові немає жодних підстав. *Текстовий* і *фаховий* наголошують за зразком прикметників, що походять від односкладових іменників *лісовий, льодовий, сніговий, цеховий* (від *ліс, лід, сніг, цех* тощо).

В одній із навчальних передач довірливих телеглядачів запевняли, начебто українською мовою треба казати *два острови*. Але це не відповідає дійсності, бо іменники, які в множині змінюють наголос, у сполученні з числівниками *два (дві), три, чотири* зберігають наголос однини: *озеро – озера*, але *два (три, чотири) озера*; *дерево – дерева*, але *два (три, чотири) дерева*; *жінка – жінки*, але *дві (три, чотири) жінки*; *острів – острови*, але *два (три, чотири) острови*» (<http://ponomariv-kultura-slova.wikidot.com/printer--friendly//hagolos>).

БЛОК САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Прочитайте текст, визначте, до якого функціонального стилю він належить. Проаналізуйте стильові ознаки тексту: *Звертання пане, пані, панове можуть використовуватися самотійно, зазвичай стосовно незнайомих людей. Ім'я людини при слові пан рекомендують вживати лише тоді, коли співрозмовники приблизно одного віку і мають схоже соціальне становище. Звертатися до народного депутата України, президента, представника наукових або мистецьких кіл пане Ігоре або пане Олександрє, що можна почути від молодих журналістів з екранів телевізорів чи по радіо, нетактовно.*

Некоректно, коли особа сама себе відрекомендовує: телефонує пані Марія. Тоді найкраще назвати своє прізвище і коротко викласти суть справи.

Прізвище людини як прикладку до слова пан доцільно вживати тоді, коли йдеться про neprисутню людину. Так можна говорити стосовно присутньої третьої особи, якщо вона малознайома чи коли взаємини з нею не виходять за межі офіційної пристойності. Одночасне вживання імені й прізвища разом зі словом пан є доречним в офіційних ситуаціях (прошу до слова пана Івана Томенка), під час знайомства, в разі листування з незнайомими або малознайомими людьми, а також у привітаннях, вітальних адресах (високоповажна пані Оксано Стеценко). Ім'я та по батькові зі словом пан не поєднуються. Це не відповідає українським традиціям і нормам літературного мовлення.

Доречно нагадати, що слова панове та панство не слід сплутувати у вживанні. Слово «панове» позначає сукупність осіб чоловічої статі, а «панство» – сукупність двох статей.

Звертаючись до офіційних осіб, які мають державний статус, військове звання, дипломатичний ранг, учений ступінь, у більшості країн імен не вживають. У разі офіційного титулування враховують: посадове становище (пане президенте, пане президенте республіки (Франція), пане прем'єр-міністре, пане глава уряду (Іспанія), пане директоре, пане генеральний прокурор, пане консуле, пане депутате); учений ступінь, звання (пане професоре, пане докторе); військове звання (пане генерале, пане полковнику, пане офіцере); ранг (пане посол, пане посланнику). Якщо людина має декілька титулів, то, звертаючись до неї, треба називати найвищий (Антисуржик. Вчимося ввічливо поводитись і правильно говорити / За ред. О. Сербенської)

2. Обґрунтуйте особливості наголошування слів, звірте зі «Словником наголосів»: користуватися, доповісти, обійняла, одягну, одягнеш, беремо, живемо, розповісти, прийняли, були, взяли, кажу, допоможеш, пили.

3. Запишіть типові орфоепічні помилки, які допускають у мовленні суспільні діячі, політики.

4. Відредагуйте речення, поясніть характер помилок:

а) Мета передбачає рішення наступних завдань. У даному дослідженні доцільніше було б використати метод зіставного аналізу. Більш детальніший аналіз цього явища буде представлений в наступних наукових розвідках самим найближчим часом. З огляду на зазначене робимо висновок, згідно якого елементарність структури речень-звертань ідентифікує їх як одиниці розмовного синтаксису у площині драматургічного тексту, а глибинна семантика вказує на дискурсивну природу відзначених синтаксем.

б) Узагальнюючи викладене відмічаємо значний емоційно-експресивний потенціал обірваних синтаксем, що дозволяє використовувати їх в якості стилістичних фігур та прийомів. У «Вступі» обґрунтована актуальність роботи, визначені мета, завдання, об'єкт, предмет дослідження, з'ясовані використані методи. У першому розділі проведений аналіз теоретичних положень досліджуваної проблеми, дано визначення місця досліджуваної проблеми в сучасній науці. Нами здійснювалися багаточисленні випробування механізму. Ваше дослідження потребується в серйозній перевірці експериментальної частини.

в) Дата експерименту не співпадає з строком написання роботи. Висновок другого розділу знаходиться в суперечності з наведеними прикладами. Вибираючи сучасні матеріали для обробки і ремонту, велику роль грає думка фахівця. Вивчивши схему роботи приладу, це допоможе правильно його експлуатувати. Покриття наноситься на поверхні конструкцій, очищених від пилу і забруднень. Мова йдеться про вірне виконання вправ.

Довідкові матеріали

КОРОТКИЙ СЛОВНИК НАГОЛОСІВ

Агроно́мія, асиметрі́я, багаторазо́вий, бе́шкет, бла́говіст, болоти́стий, боро́давка, боя́знь, бюлете́нь, ви́года (користь) і виго́да (зручність), вида́ння, визво́льний, вимо́га, ви́падок, вира́зний, ви́сіти, ви́трата, виши́ваний, ві́дгомін, ві́домість

(список) і відо́мість (повідомлення, дані, популярність), ві́рші, віршови́й, вітчи́м, гороши́на, граблі́, гурто́житок, дани́на, да́но, де́щиця, дича́віти, добови́й, дові́дник, до́нька, дочка́, дро́ва, експе́рт, жалюзі́, живо́пис, завда́ння, за́вжди, завчасу́, за́гадка, заіржа́вілий, закінчи́ти, за́кладка (у книжці), залиши́ти, замі́жня, зароби́ток, за́ставка, за́стібка, засто́порити, зви́сока, зда́лека, зібра́ння, зобрази́ти, зо́зла, зра́ння, зру́чний, зубо́жіння, інду́стрія, ка́мбала, катало́г, кварта́л, ки́шка, кінчи́ти, ко́лесо, ко́лія, кори́сний, ко́сий, котри́й, кро́їти, кропива́, куліна́рія, ку́рятина, ла́те, літо́пис, ма́бу́ть, магісте́рський (про вчений ступінь), ма́ркетинг, мере́жа, металу́ргія, навча́ння, напі́й, на́скрізний, на́чинка, нена́видіти, нена́висть, нови́й, обіця́нка, обра́ння, обру́ч, одноразо́вий, о́лень, опто́вий, ота́ман, пере́пад, пере́пис, піала́, пі́длітковий, пізна́ння, пітні́й, піце́рія, по́друга, по́значка, по́ми́лка, помо́вчати, поня́ття, посере́дині, при́чип, псевдоні́м, ра́зом, ре́мінь, ре́шето, ри́нковий, рівни́на, роздрібни́й, руко́пис, русло́, сере́дина, симетрі́я, сільськогоспода́рський, сли́на, соломи́нка, ста́туя, стовідсо́тковий, тексто́вий, течія́, ти́гровий, тризу́б, уподо́бання, урочи́стий, усере́дині, фарту́х, фахови́й, фено́мен, фо́льга, фо́рзац, ха́ос (у міфології: стихія) і хао́с (безлад), ца́рина, цеме́нт, це́нтнер, ці́нни́к, чарівни́й, чергови́й, чита́ння, чорно́зем, чорно́слив, шовкови́й, ще́лепа, щі́пці, цілодобови́й, ярмарко́вий.

ТЕМА 3. ЛЕКСИЧНІ НОРМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Інформаційний обсяг тем

1. Слово як основна одиниця мовної системи.
2. Семантика слова. Явище полісемії.
3. Особливості вживання синонімів, омонімів, паронімів, антонімів. Міжмовні омоніми як перешкода у професійному спілкуванні.

4. Уживання запозиченої лексики. Англіцизми і германізми в сучасній українській мові.
5. Територіальні та соціальні діалекти.

Опорні поняття: лексема, семантика слова, полісемія, омоніми, синоніми, пароніми, діалектизми, англіцизми, германізми.

Актуалізація опорних знань

Назвіть і схарактеризуйте галузі лексикології.

Що таке лексема?

На які групи (на основі яких ознак) поділяється лексика?

Які слова належать до власне українських?

Які ви знаєте запозичення?

Які слова становлять активну лексику?

Дайте визначення професіоналізмів, діалектизмів.

Що таке жаргонізми, сленг, вульгаризми?

Довідкові матеріали

Лексикологія вивчає словниковий склад мови і слово як його основну одиницю. Предмет лексикології має два рівні: вивчення проблематики окремого слова, що виступає в мовній системі мінімальним незалежним носієм значення і характеризується відповідним планом вираження, дослідження різнопланової стратифікації лексичного фонду за ознаками його внутрішньої організації. У процесі пошуку оптимального визначення *слова* мовознавці виділили такі основні його ознаки: виокремлюваність у мовному потоці і відтворюваність, довільність зв'язку значення із звуковим комплексом, формальна цілісність, фонетична оформленість (кожне слово має постійний звуковий комплекс, організований наголосом), можливість набувати різних значень.

Лексичне значення (семантика) слова – це відображення у слові певного фрагменту позамовної дійсності. Лексичне значення слова формується під дією таких факторів: об'єктивної дійсності, історичних умов, менталітету певної етнічної спільноти. Денотативне, первинне значення слова є прямим. Воно складається

історично й закріплюється у свідомості мовців. Перенесення назви з одного предмета, явища, дії, ознаки на інший денотат на підставі їхньої схожості або певних асоціативних паралелей породжує переносне значення.

Склад лексики української мови з погляду її походження

Найдавніший шар лексики української мови сягає індоєвропейської мовної єдності. Належність слів до індоєвропейської прамови засвідчує їхня схожість (звучання, значення) у сучасних мовах, що не належать до однієї групи, напр. у слов'янських, германських, романських, балтійських. Індоєвропейська лексична основа в українській мові представлена наступними тематичними групами: назви реалій природного середовища: *сонце, небо, ніч*; позначення людей за спорідненістю, родом діяльності: *мати, батько, син*; назви частин тіла людини, тварини: *око, брова, вухо*; назви тварин, риб, птахів, комах: *звір, муха, оса*; назви дій, процесів, станів: *іти, жити, вмерти*; назви чисел: *один, два, три*; номінації деяких ознак: *довгий, темний, сірий*. Загальна кількість цих лексичних одиниць обчислюється кількома сотнями, серед яких номінації реалій, важливих для життєдіяльності людини, родини. Праслов'янський пласт лексики в українській мові значно чисельніший й налічує близько 2000 одиниць, однак тематичний обсяг залишається переважно тим самим, що й індоєвропейському пласті.

Найбільшу частину питомої української лексики становлять власне українські слова або, як їх ще називають лінгвісти, специфічно українські. Ці слова не трапляються в інших слов'янських мовах, наприклад: *бентежити, віхола, вщерть, корж, кучерявий, нісенітниця, плекати, ремствувати, сахатися, скеля, суніці, хист, смуга, жовтень, гопак, хурделиця* і багато інших. Власне українська лексика охоплює різні тематичні групи або семантичні поля: назви будівель і їхніх частин; назви страв та напоїв; назви одягу, взуття, прикрас; назви предметів побуту; сільськогосподарська лексика; абстрактна лексика; суспільно-політична лексика. У групі власне української лексики помітне

місце займають прислівники, зокрема, *зопалу, навпростець, осторонь, заздальгідь, навперейми, зрештою, наодинці, вранці, влітку, взимку, праворуч, нашивидкуруч, обіруч, мимохідь, торік, споконвіку*. Тільки українській мові відомі такі прийменники *біля, від, посеред, між, задля, коло, щодо*, сполучники *та, бо, чи, аби, або, проте, якщо, якби, наче, мов, ніби, ніж, дарма що, незважаючи на те що, частки хай, невже, хіба, майже, навіть*.

Запозичена лексика в сучасній українській мові становить близько 10% усього її словникового складу. Іншомовні слова та вирази, а разом з ними й морфеми, входили в систему української лексики упродовж усієї історії формування. Через польську мову, а також внаслідок безпосередніх торговельних стосунків із прибалтійськими німцями були запозичені німецькі слова: *бровар, варта, верстат, ґрунт, ґурт, клямка, кошт, крам, майстер, ланцюг, ліхтар, плац, фарба, фунт*. Основними тематичними групами німецьких лексичних запозичень є назви в галузі будівництва, військової справи, друкарства, мистецтва, гірництва, спорту, побуту: *анкер, борт, амортизація, верстат, домкрат, штенсель, арфа, балетмейстер, гастролі, камертон, мольберт, флейта, танець, кегель, шпон, шриффт, форзац, бинт, курорт, лазарет, пластир, шприц, шахта, штольня, штрек, траур, фартух, феєрверк, ширма, штопор, портвейн, мундишук, бутерброд тощо*.

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. активізувалися також українсько-англійські мовні контакти, результатом яких стала значна кількість запозичень у різних сферах діяльності: в економіці (*фандрейзинг, баєр, лот*); у суспільно-політичній сфері (*аплікант, омбудсмен, ньюсмейкери, спічрайтер*); у засобах зв'язку, ЕОМ (*роумінг, баннер, лептон, і-мейл, онлайн*); у науці, культурі, освіті (*едиція, перфоманс, коледж, тендер, уфологія, фентезі*), зокрема у молодіжній субкультурі (*ді-джей, рейв-культура, чил-аут*), у масовій культурі (*трилер, блокбастер, хепі-енд*); у спорті (*стритбол, маунтинборд, скейтинг, ферплей*), у побуті (*фліпси, хот-дог, сигнет, памперси, степлер*), у ЗМІ (*копірайтер, програма у стилі «лайф», інтерв'юер*); у рекламі (*слоган, біг-борд*).

Дослідники пояснюють це явище розмаїттям позамовних чинників, об'єктивних і суб'єктивних: розвитком економічних зв'язків, впливом стилю американського життя, модою на іноземні слова, досягненнями англомовних країн в окремих сферах діяльності, пожвавленням культурних зв'язків, двомовністю, умовами функціонування української мови, зрушеннями комунікативно-прагматичного характеру, престижем англійської мови, стереотипами сприйняття США та Великої Британії пересічним громадянином, уживанням англіцизмів для демонстрації освіченості або неординарності та внутрішньомовними потребами (необхідністю назв для нових предметів, процесів, понять, прагненням мовної економії, потребою поповнити експресивні засоби).

Діалектна лексика є частиною пасивного словникового фонду сучасної української мови, обмеженням у використанні якої слугують природні межі поселень носіїв говірок. Говірки об'єднуються в говори, а ті вже утворюють діалекти. Діалектна лексика охоплює переважно номінації предметів побуту, рослин, будівель і їхніх частин, звичаїв і традиційних обрядів, ігор, їжі, напоїв, знарядь праці тощо. Розрізняють власне лексичні діалектизми – за значенням збігаються з словами загальнонародної мови, але відрізняються від них звучанням, етнографізми – слова, що позначають реалії і поняття, відомі тільки мешканцям певного регіону, здебільшого це предмети одягу, взуття, страви, напої, рослини, поширені в одній місцевості, звичаї чи традиції, які не супроводжують життя інших членів соціуму, окрім тих, хто проживає в цій місцевості, лексико – семантичні діалектизми – слова, які з погляду вираження (звучання) збігаються з загальноновживаними, але відрізняються від них значенням. Наприклад: власне лексичні діалектизми: *ватра* – *вогнище*, *пательня* – *сковорода*, *вуйко* – *дядько*, *легінь* – *юнак*, *когут* – *півень*; семантичні діалектизми: *губи* – *гриби*, *пасіка* – *просіка*; етнографізми: *кресаня* – *різновид чоловічого капелюха*, *черес* – *широкий шкіряний пояс*, *трембіта* – *музичний інструмент*.

Діалектна лексика надає мовленню мешканців певної місцевості колориту, відображає їхню самобутність, оригінальність і неповторність.

Своєрідними соціальними діалектами мовознавці називають арготизми й жаргоніми. **Жаргонізм** – слова, вживані у мовленні людьми, об'єднаними спільністю інтересів, занять, проведенням дозвілля. Використання цих лексичних одиниць зумовлено прагненням до оригінальності, показної дотепності, образності мовлення. Жаргонізм являють собою окремі словесні вкраплення в мовленні користувачів на тлі загальноновживаної лексики: *понт* – обман, хитрість, видимість чогось, *шарашка* – несолідне підприємство або організація, де можна трудитися суто символічно; *стрілка* – 1) зустріч, побачення з кимось, 2) традиційне місце зустрічі злодіїв, наркоманів.

Виникнення жаргону з використанням англійських запозичень є результатом не стільки експансії самої англійської мови (покращення і збільшення вивчення іноземної мови в школі, поширення літератури англійською мовою, інтенсифікація міжнародних зв'язків), скільки популяризацію західного способу життя, бажання молодих людей бути схожими на героїв популярних кінофільмів, телепередач, а звідси – механічне перенесення англійських лексем на український ґрунт. Запозичення з англійської мови в молодіжний жаргон вже має свою «історію», вони відзначені «хвилеподібністю»: 60-ті роки, хвиля 70-80-х, кінець 90-х років ХХ століття. Якщо на ранньому етапі цього процесу можна було говорити про англійські елементи в жаргоні певної групи молоді (яка безпосередньо контактувала з іноземцями, частіше мешканці великих міст), то сьогодні ареал поширення таких лексем значно збільшився. Дослідники пропонують розрізняти англійський жаргон як засіб спілкування замкнутої групи носіїв та жаргонізоване мовлення широких груп молоді з використанням англіцизмів. У жаргонізованому мовленні сучасної молоді людини можна помітити кілька лексем-англіцизмів, які вона використовує постійно, інші ж перебувають на периферії

(мовець розуміє їхнє значення, але сам майже не використовує). За значенням усі жаргонізми можна поділити на кілька тематичних груп: лексеми на позначення предметів одягу, взуття, різних побутових речей: *шузи (ботинки), буци (туфлі), найки (кросівки фірми «Найк»)*; назви людей з диференціацією: за віком та статтю: *бой, гай (хлопець), герла (дівчина)*; за родинними зв'язками: *олди (батьки), френди (друзі)*; за професією: *сек'юриті (охоронець), ді-джей (ведучий дискотеки)*; видовищні заходи, концерти: *сейшн, денс, паті, диско*.

Арго – це своєрідна лексична система, мова в мові, створена її користувачами спеціально для втаємничення змісту розмов. Такою специфічною лінгвальною системою здебільшого послуговуються громадяни, діяльність яких перебуває поза законом.

Література

1. Мацюк З.О., Станкевич Н.І. Українська мова професійного спілкування: навчальний посібник. Київ, 2009. С.120 – 165.
2. Шевчук С.В., Клименко І.В. Українська мова за професійним спрямуванням : підручник. Київ, 2011. С. 27-37.

ПРАКТИЧНИЙ БЛОК

Питання для обговорення

1. Загальна характеристика лексики української мови.
2. Слова іншомовного походження у професійному мовленні.
3. Особливості вживання синонімів у діловому спілкуванні.
4. Пароніми, специфіка їх використання у мовленні фахівців.
5. Словотвірні норми української мови. Основні способи словотворення.

Завдання

1. Прочитайте поданий текст. Яка лексика в ньому переважає – питома чи запозичена? Випишіть 5 слів, засвоєних з інших мов, з'ясуйте їх походження та значення за відповідним словником:

Спілкувальний (комунікативний) етикет у вербальному та невербальному виявах – явище загальнолюдське. Водночас йому завше притаманні етнічні особливості, національна своєрідність. Це спричинено, з одного боку, специфікою природно-кліматичних умов, способами господарювання, контактами з іншими народами, впливом релігії, рівнем культурно-цивілізаційного розвитку тощо, а з іншого – «душею народу», його вдачею, темпераментом, ментальністю, національним характером. Наприклад, українцям, за словами Михайла Грушевського, властивий «високий розвиток своєї гідності, пошанування гідності чужої, любов до певних, установлених зверхніх форм, «законних річей», культурних і громадських вартостей життя». У мовленнєвому етикеті українців відбито такі риси, як побожність, шану до батьків, до жінки, демократизм, емоційність, естетизм, делікатність та ін. (Марія Стахів).

2. Користуючись довідковою літературою, визначте семантику слів іншомовного походження, назвіть джерело запозичення. Чи збігається лексичне значення слова, вживаного в українській мові, зі значенням у мові, з якої воно походить: *лояльний, мажор, маніпулятор, ляпсус, люстрація, сектор, дистанція, еквівалентний, елегантний, імітація, кульмінація, апофеоз, консолідація, віче, ліга, регіон, федерація, полеміка, електорат, кампанія, комюніке, креативний.*

3. За допомогою словника доберіть до слів синоніми. Визначте, чи різняться вони відтінками значень, чи є абсолютними. За допомогою тлумачного словника визначте, які слова належать до багатозначних. Зверніть увагу на те, як у словниках подають тлумачення багатозначних слів: *авторитет, апеляція, баланс, галузь, горизонт, дефект, інвестор, контракт, оксидація, симптом, стимул.*

4. Користуючись словником синонімів, поясніть значення слів: *автобіографія, біографія, життєпис; внаслідок, у підсумку; гуманний, гуманістичний, гуманітарний; дефект, недолік, вада; застосувати, вживати; значна кількість, багато, немало, чимало;*

корективи, поправки, зміни, виправлення; процент, відсоток; письмовий, писемний.

5. Утворіть пари словосполучень із паронімами, дібравши зі слів, поданих у дужках, відповідне за змістом. Значення паронімів з'ясуйте за «Словником паронімів української мови» Д. Г. Гринчишина й О. А. Сербенської. *Ознайомити, познайомити (зі станом справ, зі співробітниками), відрізнитися, вирізнитися (зростом, від своїх колег), освоювати, засвоювати (правила, землі), обумовлювати, зумовлювати (тенденції, пунктом договору), оснований, заснований (на вченні, університет), виборний, виборчий (орган, бюлетень), військовий, воєнний (квиток, період), гарантійний, гарантований (кредит, заробіток), громадський, громадянський (орган, обов'язок), інформативний, інформаційний (характер, канал), перекладацька, перекладна (практика, література), професійний, професіональний (футболіст, обов'язок).*

6. Відредагуйте слова й словосполучення, звертаючи особливу увагу на порушення словотвірних норм: *аккумуляторщик, апаратчик, болільщик, пануючий, верстальщик, виставочний, газовщик, дресировщик, зав'янути, заготовщик, закройщик, заправщик, зборщик, каменщик, котельщик, копіровщик, кружевниця, назначити лікарство, об'яснив, приводити приклади, прикладати зусилля, садік, скрутчик, швея, завідуючий.*

БЛОК САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Опрацюйте статтю Дьолог О.С. *Новітні англіцизми – збагачення чи засмічення української мови?* [Електронний ресурс] / О.С. Дьолог. 2007. Режим доступу : <http://movoznavstvo.com.ua>. Визначте дискусійні питання функціонування англіцизмів в українській мові.

2. Поясніть, які вимоги культури мовлення порушено в наведених висловлюваннях персонажів художніх творів: *Наш малий уже в другому класі. Вчиться погано, поведінка незадовільна. Мріє бути хакером. Зламувати бази даних ... Вчора*

прийшов зі школи, смикається плечем. Ми злякалися – може, що болить, може, до лікаря. Виявляється, у них у класі є лідер, переросток. Смикається плечем, то й вони всі смикаються. Борька теж препогано вчиться. А надто йому не дається українська мова. Гламур уже шкодує, що віддала його в цю школу за компанію з нашим малим (Л.Костенко. Записки українського самашедшого). Батя. Він був шпільовим у великому авторитеті, закінчив Академію, як то кажуть. Нічого спільного з учорашніми сьвяками. Універсал, класний гравець. Зазвичай він працював на пару в двадцяти копійках з одним дрібним каталою. Ой, пробачте, в двадцяти копійках – це з рубля заробленого, зараз це називається відсотків акцій...Працювали на пляжі. Напарник підкатував до лохів. Слово за слово, туди-сюди, а коли колоду виймали, тут уже Батя підрулював. (Брати Капранови. Кобзар 2000). Усе почалося з Ді Снайдера і точкарика. Навіть якби Ді Снайдер не зробив у своєму житті нічого, крім написання «Курсу виживання для підлітків», уривки з якого було опубліковано в журналі «Ровесник» у кінці 80-тих, він мав би повне право увійти в історію нашого двору як визначна і доленосна особистість. Але Ді Снайдер був крім того ще й музикантом, крутим патлатим рокером, нормальним пацаном з нормальним хаєром, який лабав кайфові соляки на своєму фірмовому тендері, носив потерту косуху і додавав справжнього драйву в кожний концерт. Він не належав до попси типу Джима Моррісона, «Лед Зеппелін», не кажучи же про якийсь там «Гелловін», яких слухали і якими захоплювалися всі підряд. Ді Снайдер лабав музон для тих, хто в'їжджає у справжні гард-рокові розклади, вміє цінувати децибелі і не шукає в житті легких шляхів. (Н. Сняданко. Колекція пристрастей).

3. Прочитайте текст, визначте, до якого функціонального стилю він належить. Проаналізуйте стильові ознаки тексту:

Коли Нюра прийшла по нього в майстерню, він, наче вперше, здивувався: яка ж вона молода. Зовсім молода. У Нюри на зеленому пальті білили сніжинки, блищали краплинки води.

– Надворі йде сніг, – сказала вона. – Вперемішку з дощем.

– Так? – запитав він.

– Я не люблю такої погоди. Бр-р...

Вона сіла на грубий дерев'яний стілець, зняла з голови червону шапочку, струснула на підлогу. Від дівчини пахло свіжістю й холодом, приємною свіжістю і приємним холодом. А він дивився на неї, думав, що вона молода. Наче це вперше вдалося йому побачити. Ніби до цього очі в нього були засліплені, – і ніжність її рухів, вся її постать наче не западали в його погляд. А тепер вона з'явилася несподівано, він навіть не думав, що вона сьогодні прийде зранку, – і він зараз не міг одірватися від неї, з якоюсь жадібністю дивився.

– Ти дивний, – сказала Нюра.

– Чому?

– Ти не спускаєш з мене погляду. Ніби побачив у мені щось нове.

– Я й справді побачив.

– Що ж саме?

– Я побачив, що ти дуже молода. Нюра засміялася.

– Я завжди була молодого. І залишуся такою.

– І коли ти прийдеш до мене, то від тебе пахнутиме зимою, ожеледдю?

– Так. І я сміятимусь, щоб розвеселити тебе. Бо ти завжди похмурий. Надутий. Ти працюєш, рубаш свій мармур, весь у білому пилові – і насуплений. І чого тобі сердитись?

– Я не серджусь. Тільки думаю, що ти надто молода. І я буду старіти, а ти справді залишатимешся молодого. В порівнянні зі мною. Я ніколи не побачу тебе такою ж старою, як сам.

– Ха-ха! Звичайно, ні. Але колись я також матиму стільки років, як і ти.

– Це буде не скоро. Можливо, я цього ніколи не побачу. І ти в моїй пам'яті назавжди залишишся такою, як зараз.

– Це дуже гарно. Ой гарно! Одна людина живе в іншій. Я живу в тобі. А ти – в мені. Ти знаєш, яким ти живеш у мені? Розкажу. Такий суворий-суворий. Стоїш біля мармурової брили. І

вдень стоїш, і вночі. Тільки сьогодні, коли я з'явилась, ти сидів і дивився в вікно.

– Оце таким я живу в тобі?

– Ні, не тільки таким. Розумієш, я тебе мало знаю. Правда ж, зовсім небагато? Але я уявляю, через що ти пройшов. Здається, що я могла б докладно розказати про кожен твій день, хоч ми тоді були не разом. І взагалі, мене ще зовсім не було на світі, а ти вже був. Хіба так може бути?

– Звичайно. – Він посміхнувся кутиками вуст. – Так воно й було. Я мав двадцять п'ять років, а тебе ще зовсім не було. Ніде не було (Євген Гуцало. Офелія).

Довідкові матеріали

ТЛУМАЧНІ СЛОВНИКИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Різновиди тлумачних словників: академічні (наукові), науково-популярні, навчальні (шкільні), дитячі, комбіновані (багатоаспектні).

Академічні (наукові) видання тлумачного словника:

Словник української мови (СУМ-11): В 11-ти томах (134 000 слів, Київ, 1970-80) – перший український тлумачний словник академічного типу.

Словник української мови (СУМ-20): В 20-ти томах (Т.1., 2010; Т.2., 2012).

Тлумачний словник сучасної української мови: Фахова лексика / За заг. ред. проф. В.С. Калашника (20 000 слів, 2009).

Мережевий онлайн-формат тлумачних словників.

Всесвітній словник української мови (<http://uk.worldwide-dictionary.org/>).

Академічний словник української мови (<http://sum.in.ua/>).

Найповніший тлумачний словник української мови (<http://eslovnik.com>).

Тлумачний словник української мови (<http://uktdic.appspot.com>).

Етимологічний словник української мови (ЕСУМ): У 7-ми томах (Т. 1-6, 1982-2012).

Рудницький Я.Б. Етимологічний словник української мови (Rudnyc'kyj J. B. An Etymological Dictionary of the Ukrainian language) (Т.1-2, - Вінніпег-Оттава, 1962-1982).

Огієнко І. Етимологічно-семантичний словник української мови (Вінніпег, 1979-95).

Чекалюк П. Короткий етимологічний словник української мови (Chekaluk, Peter W. A concise etymological dictionary of the Ukrainian language, Сідней, 1988).

Словник іншомовних слів / за ред. О.С.Мельничука (1974).

Новий словник іншомовних слів / за ред. Л.І.Шевченко (40 000 слів, 2007).

ТЕМА 4. УКРАЇНСЬКА ТЕРМІНОЛОГІЯ У ПРОФЕСІЙНОМУ СПІЛКУВАННІ

Інформаційний обсяг теми

1. Термін та його ознаки. Способи творення термінів.
2. Термінологія як система. Загальнонаукова, міжгалузева і вузькоспеціальна термінологія.
3. Нормування, кодифікація і стандартизація термінів.
4. Термінологія обраного фаху.
5. Українські електронні термінологічні словники.

Опорні поняття: термін, термінологія, професіоналізм, номенклатура, педагогічна термінологія, лінгвістична терміносистема.

Довідкові матеріали

Термінологічна лексика належить до стилістично маркованої групи слів, оскільки вживання її обмежується науковим стилем. **Термінознавство** є розділом лексикології, що вивчає

терміносистеми мови, принципи їхньої організації, механізми творення термінів, вимоги до них, а також розв'язує прикладні завдання впорядкування й кодифікації терміносистем і їхніх відповідників у різних мовах.

Термін – це слово чи сполучення слів, що позначає поняття певної галузі знань. Серед термінів виділяється підгрупа загальнонаукових, уживаних у різних галузях науки: *аналіз, синтез, етимологія, парадигма* та вузькогалузевих: *синус, молекула, пневмонія, міокард, присудок, предикат*. Терміни характеризують наступні **ознаки**: 1) наявність чіткого визначення, 2) моносемічність, 3) відсутність конотативного значення, 4) системність, тобто здатність об'єднуватися в терміносистеми в межах окремих галузей знань.

Джерелами формування української термінології лексики є а) власне українські слова, б) іншомовні слова, в) термінологічний словотвір. Слово з національно мовної лексичної основи, зазнаючи термінологізації, втрачає загальномовне значення, позбувається полісемії в межах тієї галузі знань, де воно функціонує як знак наукового поняття, наприклад, *корінь* як лінгвістичний термін позначає тільки найменшу значущу частину слова, що несе основну інформацію про загальну семантику слова і є спільною для споріднених слів.

Українській мові відомий процес, протилежний входженню загальномовного слова в терміносистему, який одержав назву *детермінізація* слова. Суть детермінізації в тому, що термін стає загальноновживаним словом, використовується поза межами спеціальної термінологічної системи, наприклад, у засобах масової інформації (*демократія, парламент*).

Більшість термінологічних одиниць є іншомовними запозиченнями. Це зумовлено інтернаціональним характером наукових знань. Формування терміносистем у різних галузях здійснюється переважно на основі латинської чи грецької мов: *дифтонг, елізія, синхронія, лабіалізація*. Ця традиція забезпечує безперешкодне порозуміння між фахівцями в одній галузі знань.

Термінологічна деривація (словотвір) часто поєднує елементи іншомовного походження й україномовні: *антитіла, термостійкість, метамова* тощо.

На думку дослідників, близько 40% складу різногалузевих мікросистем – слова, запозичені з інших мов. Багато термінів – слова інтернаціональної лексики з грецькими і латинськими коренями. З грецької мови прийшла значна частина медичних, природничих, суспільно-політичних термінів, хімічні назви, терміни астрономії та географії, математики і фізики, мовознавства і літературознавства, напр.: *біологія, бактерія, йод, озон, економія, політика, автономія, догма, галактика, клімат, теорема, метафора, драма*.

Запозичення з латинської мови також пов'язані з медициною, біологією, філософією, соціально-економічними науками, технікою, мовознавством, напр.: *вакуум, гербарій, еволюція, агітація, інфекція, мотор, кримінал, модус, аббревіація, інфінітив, станція, трансляція, оренда*.

Запозичення із західноєвропейських мов можна узагальнити так:

а) з німецької мови прийшли слова на позначення військових понять (*штаб, гауптвахта, солдат, офіцер, юнкер*), торгівлі, виробництва, техніки (*шахта, бухгалтер, агент, акція, вексель, маклер, верстат, клапан, гвинт, ланцюг, сигнал*);

б) з французької мови українська запозичила терміни суспільно-політичного життя (*парламент, депутат, генерал, бюро, демонстрація*), мистецтва (*сюжет, увертюра, п'єса, сюїта, режисер, ансамбль*), військової галузі (*армія, авіатор, екіпаж, десант, парашут, арсенал, гарнізон*), техніки (*шасі, карбюратор, реле, зонд, ресора*);

в) з англійської прийшли слова на позначення понять з мореплавства (*ихуна, док, мічман*), спорту (*фініш, футбол, бейсбол, фрістайл, хокей, нокаут*), техніки (*трамвай, ескалатор, комбайн, блюмінг, бульдозер, тролейбус*), економіки (*менеджер, спонсор, бюджет, лізинг, консалтинг, дисконт, бартер*),

інформаційних технологій (*інтерфейс, кластер, драйвер, модем, файл, принтер, сканер, хаб, джойстик*);

г) з італійської мови прийшло в українську багато слів-термінів музичного мистецтва (*віолончель, дует, соло, композитор, тенор, піаніно, фортепіано, адажіо, арія, опера, сопрано, бас*).

Чимало термінологічних дериватів утворено винятково на основі українського мовного матеріалу: *кровообіг, надпровідність, двомовність, окуліст*.

Поняття «**номенклатура**» (від лат. *nomenclatura* – перелік, список) часто використовують як дублет термінології, проте в основі терміна лежить загальне поняття, а в основі номенклатурної назви – одиничне. До номенклатурних назв належать: 1) сукупність найменувань; 2) система умовних символів, графічних позначок, що переважно складаються з цифр та букв; 3) сукупність термінів без дефініцій; 4) система міжнародних (греко-латинських) назв на позначення видів та елементів у біології, хімії, медицині тощо. Номенклатурою є серійні назви машин, приладів, верстатів, назви сортів рослин, порід тварин, найменування організацій, підприємств, географічних об'єктів.

Професіоналізми переважно не належать до літературної лексики. Аналізовані лексичні одиниці є заміниками термінів, їм властивий високий ступінь диференціації реалій об'єктивної дійсності, зокрема це стосується знарядь праці, їхніх деталей, технологічних процесів, матеріалів, використовуваних у виробництві, продукції тощо, наприклад в токарній справі: *перехід – зміна інструменту, операція – окрема дія на токарному верстаті, пов'язана з установкою деталі*. Не будучи фактом літературної лексики, професіоналізми є постійним джерелом поповнення терміносистем у всіх галузях науки. Професіоналізми належать до спеціальної лексики, яка має вузьку стилістичну сферу використання – розмовно-побутове мовлення.

У межах терміносистем постійно відбувається планове вдосконалення як здійснення її систематизації – упорядкування згідно з відповідною організацією та категоризацією сфери науки й

техніки, унормування (кодифікація) – приведення у відповідність до наявних у мові норм, уніфікація – приведення у відповідність змісту терміна до позначених понять, усунення варіантності і стандартизація – приведення до стандартів терміносистем.

Терміни поділяють на загальнонаукові (*аксіома, ідея, гіпотеза, формула*) і вузькоспеціальні, вживані в певній галузі науки (*доданок, множник, ділене, від'ємник*).

Зразки педагогічних термінів:

Глосарій – словник спеціалізованих термінів у деякій галузі знань із коментарями та прикладами.

Емпатія – здатність людини емоційно відгукуватися на переживання інших людей; осягнення індивідом емоційних станів інших людей, проникнення у їхні переживання.

Креативність – здатність до творчості, спроможність генерувати незвичні ідеї, відходити від традиційних схем, швидко розв'язувати проблемні ситуації.

Парадигма – 1) приклад, взірць; 2) панівна теорія, що покладена в основу вирішення теоретичних і практичних проблем; 3) наукова теорія, втілена в системі понять, що виражають істотні риси дійсності; 4) вихідна концептуальна схема, модель постановки проблем і їх рішення, методів дослідження, що панують упродовж певного історичного періоду в науковому співтоваристві.

Рефлексія – усвідомлення суб'єктом того, як його сприймає партнер по спілкуванню. Це поглиблює сприймання іншої людини, створює уявлення про ставлення до себе як суб'єкта сприймання.

Субкультура – один із культурних чинників, що визначає поведінку; характерна для групи людей із загальною системою цінностей, заснованою на загальному життєвому досвіді та ситуаціях, наприклад – національні, регіональні групи.

Харизма – приписування особистості властивостей, що спричиняють поклоніння перед нею і беззастережну віру в її можливості. (за Коротким словником актуальних педагогічних термінів / упор. Н.М. Флегонтова. Київ, 2013).

Література

1. Мацюк З.О., Станкевич Н.І. Українська мова професійного спілкування: навчальний посібник. Київ, 2009. С.131 – 142.

2. Шевчук С.В., Клименко І.В. Українська мова за професійним спрямуванням : підручник. Київ, 2011. С. 513-525.

ПРАКТИЧНИЙ БЛОК

Питання для обговорення

1. Термін та його ознаки. Номенклатурні назви. Професіоналізми.
2. Нормування, кодифікація і стандартизація термінів.
3. Загальнонаукова, міжгалузева і вузькоспеціальна термінологія (приклади термінології вашого фаху).
4. Способи творення термінів.
5. Історія формування фахової термінології.

Завдання

1. Із фахового підручника доберіть і запишіть текст (8-10 речень). З тексту випишіть 5 термінів і схарактеризуйте їх за планом:

- дефініція (що означає термін);
- ступінь спеціалізації (загальнонауковий, міжгалузевий, вузькоспеціальний);
- походження (власне український, запозичений);
- спосіб творення (для власне українських термінів).

2. Користуючись довідковою літературою, доберіть приклади інноваційних термінів вашого фаху:

- а) грецького походження:
- б) латинського походження:
- в) англійського походження:
- г) німецького походження:
- г) французького походження:
- д) власне українські за походженням.

3. Розмежуйте терміни, номенклатурні назви і професіоналізми: *диференціал, планета, (планета) Місяць, суд, адаптація, озеро, (озеро) Світязь, апеляційний суд, зняти касу, валюта, долар, платіжка, смерека, рапорт, маркетинг, соціальна оптимізація психічних явищ, джип, ідентифікація, літак «Мрія», клавиша, іконопис, тональність, вікно, клавішник, синтез, заліковка, Конституційний Суд України.*

4. Визначте спосіб творення термінів, запишіть їхні дефініції, скориставшись довідковою літературою: *мовознавство, паспарту, лінгвістика, соціалізація, парнокопитні, держава-монополія, вітамін С, артикуляція, термінатор, dokonаний вид дієслова, колоскові, особистість, реверс, сервер, ватман, язик, па-де-труа.*

5. Складіть речення фахового спрямування з будь-якими трьома словами. Чи є ці слова термінами? Прокоментуйте особливості наголошування запропонованих слів, використавши довідкову літературу: *коледж, видання, випадок, разом, громадянин, гуртожиток, магістерська робота, каталог, листопад, літопис, запитання, перепис, приятель, псевдонім, бюрократія, різновид, рукопис, середина, феномен, читання.*

БЛОК САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Прочитайте текст, визначте, до якого функціонального стилю він належить. Проаналізуйте стильові ознаки тексту:

Наодинці із собою – у віршах і мемуарних нотатках – Євген Маланюк повертався подумки у своє дитинство досить часто, проте іншим «про свої молоді роки /.../ говорив неохоче». Так свідчив професор Юрій Шевельов, який знав Маланюка близько. «Годі довідатися будь-що про суспільно-становий статус його батьків, про джерела їхнього існування – були вони селяни? дрібні поміщики? – продовжував свої спостереження Шевельов. – Чи його «старий, мурований зі степового каменя дім», де «жилося на дві хати», був селянською хатою чи поміщицьким мастком – ці справи дуже вміло обійдено. /.../ Ми в МУРі (літературна

організація Мистецький український рух, заснована після Другої світової війни в Німеччині. – Ред.) називали один одного на ім'я та по батькові, але Маланюк рішуче цьому опирався. «Пан Євген», ніякого по батькові. Я насилу довідався, як звали його батька, і зрозумів, чому він не хотів, щоб так до нього зверталися. Він був Филімонович. Таких імен серед аристократів не було, від нього пахло чорноземом і гноєм, а щонайменше хутором».

Євген Маланюк і справді ретельно витворював міф свого дитинства. Походженню, родоводу він надавав неабиякого значення, і то не тільки тоді, коли йшлося про нього самого. Полемізуючи з радянським літературознавством, яке тішилося тим, що Тарас Шевченко – кріпак, він так само затято доводив козацьке походження Шевченка. І навіть ладен був услід за Олександром Кониським визнати, що Шевченко – то «пізніше прозвище «по-вуличному», а насправді поет походив із роду Грушівських! Маланюкові хотілося, щоб родовід українського генія був пов'язаний із козацько-аристократичною традицією. І хіба не за таким самим лекалом він креслив і власну біографію?

У свідоцтві про народження сина Филімон Васильович Маланюк записаний як «посада Новоархангельська крестьянин». І в клопотаннях на ім'я директора реального училища, де навчатиметься Євген, він називатиме себе саме так. Але то все могло бути тільки формальною правдою. Адже уявімо собі «крестьянина», який, маючи в очах новоархангельської влади репутацію людини «неопределенных занятий», влаштовує в містечку вистави аматорського театру, друкується в елисаветградській газеті «Голос Юга», співпрацює з численними часописами, передплачує львівський журнал «Зоря», а в домашній бібліотеці зберігає комплект «Русского архива»! Приблизно в 1910–1911-му Євген прочитав крамольну книжку маркіза де Кюстіна про Росію Ніколая I («Russie en 1839») – виявляється, її він також отримав із рук батька, з його книгозбірні! Юрій Шевельов усе це знав. Біографічні нотатки «Уривок із життєпису», надруковані з нагоди 50-річчя Євгена Маланюка в

мюнхенській «Українській літературній газеті» в лютому 1957-го, він читав і навіть цитував, а все одно із притаманним йому ущипливим снобізмом написав про «чорнозем», «гній» і «хутір».

Свою родину в «Уривку із життєпису» Маланюк назвав «не зовсім звичайною, хоча, може, і типовою для степового півдня». Батькові предки були «чумаками, осілими запорожцями», проте, за переказами, заснували рід усе ж таки вихідці з гуцульського Покуття. Чумаком замолоду був і дід Василь. Онукові ж здавалося, що він «мав виразну поставу гуцула». «Якісь гуцульські первні предків – в мені, – нотував Маланюк у блокноті 16 жовтня 1965 року. – Чому «Тіні заб/утих/ предків» так зразу вдарили і відізналися глибоко-глибоко? І Карпати. І Catscyll, і Hanter (гірські місцевості в США. – Ред.) зокрема... Дивна річ – раса» (Володимир Панченко. Архангород Євгена Маланюка <https://tyzhden.ua/History/232109>).

2. Виправте і прокоментуйте помилки у словосполученнях із наукових текстів. Складіть речення з правильними варіантами словосполучень: ми рахуємо за необхідне, підводячи підсумки нашого дослідження, у дипломній приводяться приклади, можна назвати наступні методи дослідження, доказ цьому, потерпіти крах, прийняти до уваги, усестороннє дослідження данного явища, в порівнянні з, в залежності від, відповідно з, з іншого боку, до певної міри це питання досліджено, мова йдеться, торгівельні зв'язки, трьохтомна праця, список літератури можна найти наприкінці данної роботи, співпадає з назвою, географічна приналежність, використання цього терміну в нашій роботі, більша половина архівів, з наведеного пересвідчуємось, дослідження по періоду, всі дослідники сходяться на думці, звертає на увагу дослідження, згадані напрямки вивчення, на протязі останніх років, науковцями було піднято тематику.

3. Змоделюйте ситуацію «Мій робочий день без гаджета». Запишіть зв'язний текст (10-12 речень), використавши: 5 термінів Вашого фаху; іменники у формі Кл. відм. (звертання); присвійні прикметники; числівники різних груп, узгодивши їх із іменниками.

4. Прочитайте статтю, доберіть до неї назву, складіть складний план. Випишіть зі статті терміни (5-7), проаналізуйте їх (дефініція; ступінь спеціалізації; походження).

Початок ХХІ ст. увійшов в історію як епоха вивчення різноманітних екологічних проблем, які суспільство ставить перед собою, переосмислює у перспективі розвитку. Відомо, що сам термін «екологія» ввів у 1866 році Ернст Геккель для означення нової дисципліни у складі біології як загальної науки про взаємодію організмів у середовищі. Проте сьогодні це поняття зазнало багатьох перетворень: у його зміст було внесено чимало змін, що зумовило вихід із біології і розширення сфер впливу. Сьогодні стає очевидним той факт, що саме поняття «екологія», що на початку стосувалося лише природи, її захисту від людської діяльності, набуває іншої мотивації. Її окреслюють такі смисли, як «екологія культури», «екологія мислення», «екологія слова», «екологія мови», «еколінгвістика» тощо. Екологізація наукового знання – закономірний процес у формуванні екологічного мислення, сутністю якого є усвідомлення, підлаштування дій під закони біосфери. Уперше термін «екологія мови» (ecology of language) запропонував Ейнар Хауген, який у 70-х роках ХХ століття у доповіді «Екологія мови» виділив аспект взаємодії у межах соціолінгвістики і психолінгвістики. Основним завданням, уважав цей американський лінгвіст, є дослідження взаємозв'язку між мовою та довкіллям; мова та екологія, тобто вивчення взаємозалежності між мовами в розумі людини і в багатомовному суспільстві. У пізніших працях поняття екології мови окреслено точніше. Науковець уводить поняття «середовище» як оточення мови; суспільство, що використовує мову як один із своїх кодів: мова існує тільки у свідомості мовців і функціонує лише за взаємодії з іншими мовцями. Надзавданням екології мови, уважав учений, є вияв статусу мови, установлення її типологічної екологічної класифікації (де перебуває мова і куди рухається порівняно з іншими мовами). На початку ХХІ століття питання взаємодії мови і середовища висунув англійський мовознавець Міхаель Халлідей.

Він проголосив перед лінгвістами деякі загальнотеоретичні питання, зокрема: наскільки мовні структури й одиниці текстів задіяні у висвітленні питань, пов'язаних із проблемами оточення, довкілля; чи може мова зробити ці проблеми більш зрозумілими й близькими до людей. Причому цей учений трактує взаємозв'язок як взаємний вплив мови і середовища, через що змінюються два об'єкти, бо вони, будучи взаємопов'язаними, утворюють «екологічну систему». У працях Харальда Хаармана окреслено основні чинники («екологічні змінні»), які визначають мовну поведінку соціальних груп і окремих особистостей, а отже мають бути враховані в описі екологічної системи: демографічні, соціальні, політичні, культурні, психічні, інтеракційні та лінгвістичні. Одними з перших методологічні положення еколінгвістики порушили Р. Харре, Н. Брокмаєр, П. Мюльхойслер, які сформулювали їх у вигляді тези, що мову й мовні структури (до яких належать і метафори) слід розглядати не як замкнуті, що існують лише самі собою, а як систему одиничних структур, яка взаємодіє з зовнішнім світом; не можна вивчати мову у відриві від її природного і культурного оточення. Важливим у цьому аспекті становлення еколінгвістики як нового наукового напрямку стали праці Алвіна Філла, який досліджував термінологію для різних галузей еколінгвістики. Зокрема, учений увів загальні терміни «еколінгвістика», «екологія мови (мов)» – як дослідження взаємодії між мовами з метою збереження мовного різноманіття, окреслив поняття екосистеми, яка застосовує методи і принципи екології для вивчення мови, зазначив, що мовна екологія вивчає взаємозв'язок між мовою й екологічними проблемами. Сьогодні зарубіжні вчені розробляють теорію «добудови», що передбачає розгляд функціонування мови відповідно до законів автопоезису (гр. *autopoesis* – самодобудова) Умберто Р. Матурана і Франсиско Х. Вареллі. За такого погляду модель мови розглядають як когнітивну діяльність, що базується на взаємодіях, які передбачають внесення модифікацій одного організму у поведінку іншого. Гармонія і погодженість у взаємодіях і стосунках між

членами людської соціальної системи має зреалізуватися за неперервного соціального навчання. Воно визначає власне лінгвістичне функціонування. (Мірченко М. В. Основи екології української літературної мови: проблеми, можливості, перспективи <https://lingvj.oa.edu.ua/articles/2014/n50/5.pdf>)

Довідкові матеріали

ТЕРМІНОЛОГІЧНІ СЛОВНИКИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

1. Барань Є. Б. Короткий термінологічний словник з морфології української мови. Берегове, 2010. 32 с.
2. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації. Київ, 2007. 205 с.
3. Бучко Д. Г., Ткачова Н. В. Словник української ономастичної термінології. Тернопіль, 2011. 168 с.
4. Вакарюк Л. О., Панцьо С. Є. Український словотвір у термінах. Словник-довідник. Тернопіль, 2007. 260 с.
5. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. Київ, 1985. 360 с.
6. Дерба С. М. Словник з української термінології прикладної (комп'ютерної) лінгвістики. Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2007. С. 189–530.
7. Єрмоленко С. Я., Бибик С. П., Тодор. О. Г. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів. Київ, 2001. 223 с.
8. Іващенко В. Л. Матеріали до словника-мінімуму основних термінопонять концептуальної семантики // Лексикографічний бюлетень: Зб. наук. пр. Київ, 2006. Вип. 16. С. 148–162.
9. Мацько Л. І., Сидоренко О.М., Мацько О.М. Словник стилістичних термінів // Стилістика української мови: Підручник. Київ, 2003. С. 431–453.
10. Мартинюк А. П. Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики. Харків, 2012. –196 с

11. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава, 2010. 844 с.
12. Струганець Л. В. Культура мови. Словник термінів. Тернопіль, 2000. 88 с.
13. Шульжук К. Ф. Короткий термінологічний словник синтаксичних термінів // Синтаксис української мови: Підручник. Київ, 2004. С. 397–406.

ТЕМА 5. МОРФОЛОГІЧНІ НОРМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Інформаційний обсяг теми

1. Норма і основні морфологічні категорії: рід, число, відмінок, ступінь порівняння, час, спосіб, особа.
2. Творення відмінкових форм іменників.
3. Творення форм ступенів порівняння прикметників. Уживання присвійних прикметників.
4. Утворення відтопонімічних іменників, прикметників.
5. Відмінювання числівників.
6. Творення особових і часових форм дієслів.

***Опорні поняття:** грамати́ка, морфоло́гія, частини мови, морфологі́чні норми мови, грамати́чна категорія, грамати́чне значення, грамати́чна форма.*

Довідкові матеріали

Морфологічні норми – це загальноприйняті правила вживання граматичних форм слів, що вивчає розділ мовознавства – морфологія. За кожною граматичною категорією закріплена певна система граматичних закінчень. Оформлення граматичних категорій стабілізоване й усталене в українській мові. Варіанти на морфологічному рівні представляють собою видозміни форми однієї і тієї ж мовної одиниці в межах певної граматичної категорії, напр., у давальному відмінку – *учителю й учительві*.

Морфологічні норми регулюють вибір варіантів граматичної форми висловлювання. Від вибору найдоцільнішої морфологічної форми, особливо коли в мові налічується кілька способів висловлення, залежить смислова точність, логічна послідовність, чіткість, багатство і різноманітність викладу думки. При цьому причиною появи помилок, особливо в офіційно-діловому стилі, є невластиве для нього використання певних морфологічних форм іменників, прикметників, числівників та інших частин мови.

Особливості використання іменників

Граматичними категоріями іменника є рід (чоловічий, жіночий, середній і спільний), число (однина і множина), відмінок (сім відмінкових форм). Відмінювані іменники належать до одного з трьох родів або до спільного роду. Невідмінювані слова характеризуються певними закономірностями щодо розподілу за родами: загальні назви неістот належать до середнього роду, напр.: *депо, бюро, кіно, метро*; назви осіб відповідно до позначення іменником особи чоловічої або жіночої статі, напр.: *кюре, рантьє, буржуа – чол. р.; фрау, міледі, місіс – жін. р.*; назви істот з неособовим значенням мають чоловічий рід, напр.: *поні, кенгуру, шимпанзе*, але можливий їх поділ на роди залежно від статі; власні невідмінювані іменники розподіляються з урахуванням роду загальних слів на зразок *країна, ріка, острів*, напр.: *місто Франкфурт-на-Майні, озеро Іссик-Куль*.

Переважна частина іменників відмінюється, крім незмінних слів, до яких належать іншомовні слова, напр.: *авеню, таксі*; українські жіночі прізвища на кінцевий приголосний основи та -о, іншомовні прізвища на -аго, -акі, -их та з іншими закінченнями, напр.: *Гальчук, Яценко, Живаго, Таракі, Романових*; чоловічі й жіночі іншомовні власні імена з кінцевим голосним та жіночі з кінцевим приголосним, напр.: *Асабе, Аксилу, Мерилін*; іншомовні географічні назви з кінцевим голосним, напр.: *Баку, Капрі, Марокко*; слова числівникового типу, напр.: *пів верстви, пів дороги*; складноскорочені слова, напр.: *НАТО, але із жеком*; назви іноземних часописів, напр.: *«Таймс», «Юманіте»*.

Уживання закінчень іменників чоловічого роду

II відміни в родовому відмінку однини

-а (-я)	<i>приклади</i>	-у (-ю)	<i>приклади</i>
1. Назви істот	<i>керівника, студента, фахівця</i>	1. Назви речовин, мас, матеріалів	<i>цукру, меду, соку, воску</i>
2. Назви конкретних, чітко окреслених предметів	<i>стола, м'яча, мікрофона</i>	2. Абстрактні поняття, наукові течії	<i>розвитку, прогресу, матеріалізму, іміджу</i>
3. Назви мір довжини, ваги, часу, грошей	<i>кілометра, гектара, місяця (але: року, віку)</i>	3. Відчуття	<i>болю, жалю, гніву, смутку</i>
4. Більшість слів-термінів	<i>відмінка, параграфа, атома, радіуса (але: роду, виду, стану)</i>	4. Явища природи	<i>вітру, морозу, снігу, дощу, граду</i>
5. Назви населених пунктів	<i>Парижа, Лондона, Києва, Львова</i>	5. Географічні назви	<i>Дунаю, Дону, Бугу (але під наголосом -а: Дніпра, Дінця, Дністра)</i>
		6. Установи	<i>університету, вокзалу, порту</i>
		7. Збірні поняття	<i>ансамблю, кодексу, журналу</i>

У давальному відмінку іменники чол.р. II відміни мають закінчення -ові, -еві (-єві) та -у (-ю). Закінчення -ові, -еві (-єві) вживаються здебільшого у назвах істот (*директорові, учителеві*), а закінчення -у (-ю) – в назвах неістот (*процесу, принципу*). У діловому стилі перевага надається закінченню -у (-ю). При нанизуванні однакових відмінкових форм можлива варіантність закінчень (*деканові, професору, докторові*). Для уникнення двозначності при використанні слів, які мають в Р. і Д.в закінчення -у (-ю), варто вживати у Д.в. закінчення -ові, -еві (-єві), напр.: *допомога заводу (Р.в.) і допомога заводові (Д.в.)*.

У звертаннях, що складаються

- з двох загальних назв, форму кличного відмінка має як перше слово, так і друге, хоч друге слово може мати й форму називного відмінка: *пане лейтенанте (лейтенант)*;
- із загальної назви та імені, форму кличного відмінка

набуває як загальна назва, так і власне ім'я: *колего Степане, пані Катерино, товаришу Віталію;*

- із загальної назви та прізвища, форму кличного відмінка має тільки загальна назва, а прізвище завжди виступає у формі називного відмінка: *друже Мазуренко, добродійко Дода, товаришу Гулевич;*

- з двох власних назв – імені та по батькові, обидва слова мають закінчення кличного відмінка: *Маріє Василівно, Ярославе Андрійовичу. У кличному відмінку множини іменники мають форму, однакову з називним: *жінки, робітниці; діячі, товариші.**

Використання **прикметників** у ділових документах має такі особливості: перевага надається прикметникам книжного походження, аналітичним формам прикметників; присвійні прикметники замінюються іменниками або відповідними прикметниковими формами; у М.в. одн. чол. та сер.р. прикметників використовується закінчення -ому; для визначення часу за роком вживаються відповідні прикметники у Р.в. без прийменника у (в) або прислівник.

Прикметники від географічних назв творяться звичайно за допомогою суфікса -ськ-: *Київ – київський, Харків – харківський. Причому, відповідно до фонетичних законів української мови, відбуваються такі зміни: **г, з, ж + ськ = зьк**: *Острог – острозький, *Кавказ – кавказький, *Лютеж – лютезький; **к, ц, ч + ськ = цьк**: *Кременчук – кременчуцький, *Маневичі – маневицький, *Вінниця – вінницький; **х, с, ш + ськ = ськ**: *Карабах – карабаський, *Одеса – одеський, *Золотоноша – золотоніський.**********

Іноді, щоб утворити прикметник від географічної назви, одного суфікса -ськ- недостатньо, тоді використовують складні суфікси: -івськ- додається переважно до назв, що мають форму множини: *Вишняки – вишняківський; -анськ- додається до деяких назв на -а: *Биківня – биківнянський, *Рогізна – рогізнянський; -енськ- додається до багатьох назв на -е: *Рівне – рівненський, *Красне – красненський, *Підлісне – підлісненський; -инськ- часом додається до******

іншомовних назв: *Ялта – ялтинський, Баку – бакинський, Караганда – карагандинський.*

Особливості сполучуваності числівників з іменниками

Числівники					
<i>Один</i>	<i>Два – чотири</i>	<i>П'ять і далі</i>	<i>Дробові числівники</i>	<i>Півтора, півтори</i>	<i>Півтораєста</i>
узгоджуються з іменниками у формі					
роду, числа і відмінка	називного відмінка множини	родового відмінка множини	родового відмінка однини	родового відмінка однини	родового відмінка множини
<i>Один знак, одна людина</i>	<i>Два кольори</i>	<i>Шість категорій</i>	<i>Одна третя площі</i>	<i>Півтора місяця</i>	<i>Півтораєста комплектів</i>

У мішаних дробах, що містять елемент з *половиною*, з *чвертю*, характер керування визначається числівником, який виражає цілу частину: *один із половиною літр, два з половиною метри, п'ять із половиною кілометрів.* У мішаних дробах керує іменником дробова частина, якщо вона приєднується сполучником *і*: *два і одна третя літра, п'ять і дві третіх метра, двадцять і п'ять десятих відсотка.*

Література

1. Мацюк З.О., Станкевич Н.І. Українська мова професійного спілкування: навчальний посібник. Київ, 2009. С.165 – 211.
2. Шевчук С.В., Клименко І.В. Українська мова за професійним спрямуванням : підручник. Київ, 2011. С.37-45.

ПРАКТИЧНИЙ БЛОК

Питання для обговорення

1. Уворення відмінкових форм іменників.
2. Форми ступенів порівняння прикметників.
3. Уживання присвійних прикметників.

4. Утворення відтопонімічних іменників, прикметників.
5. Особливості ідмінювання числівників.
6. Уворення особових і часових форм дієслів.

Завдання

1. Запишіть подані іменники в родовому відмінку однини. Поясніть вибір закінчення: *ваучер, ринок, вексель, дебет, фініш, документ, папір, термін, експеримент, формуляр, експорт, заголовок, підпис, індекс, заклад, ксерокс, апарат, адресант, бланк, банк, комп'ютер, інститут, адрес, курс, колектив, виробіток, спеціаліст, приріст, студент, відмінок, журнал, стиль.*

2. Запишіть подані словосполучення в давальному і кличному відмінках однини: *Юрій Іванович, друг Андрій, добродій Литвиненко, пан президент, колега Василенко, панна Наталя, Марія Степанівна, добродійка Шевченко, пані Леся, Василь Іванович, добродій слухач.*

3. Запишіть назви жителів міст, укажіть можливі варіанти: *Біла Церква, Васильків, Тернопіль, Жашків, Львів, Умань, Житомир, Жмеринка, Черкаси, Донецьк, Євпаторія, Миргород, Фастів, Кагарлик, Золотоноша, Бориспіль, Саки, Феодосія, Хмельницький, Вінниця, Тетіїв.*

4. Запишіть можливі форми вищого й найвищого ступенів порівняння до поданих прикметників, утворіть словосполучення з однією з форм кожного слова: *адекватний, значний, високий, правильний, актуальний, багатий, офіційний, важливий, доступний, зрозумілий.*

5. Запишіть числа словами, розкриваючи дужки й узгоджуючи числівники з іменниками: *виявлено близько 560 (одиниця), з'ясовано значення 291 (лексема), проаналізовано більше 170 (поезія), описано на 386 (сторінка), ознайомитися зі 116 (тексти), створити понад 1450 (слово), у період з 2000 до 2016 (рік), починаючи з 59 (сторінки), виступили 4 (доктор), 45 (кандидат наук) і 3 (аспірант).*

БЛОК САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Прочитайте текст, визначте, до якого функціонального стилю він належить. Проаналізуйте стилеві ознаки тексту:

Ніхто не має стільки клопотів на тривкий літній день, як безпритульний хлоп'як.

Пронизливо свистіти губами на два пальці і на кулак, пужаючи щурів на помийних ямах. Ляскати пальцями, як циганський батіг-карбач. Стояти на голові, ходити на руках та колесом, стріляти з рогачки, лука і цівки з бузини, поціляти камінцем у бляшаного когута на каплиці. Ловити птиць на кінську волосину, гойдатися на вершечках диких черешень. Тягати з возів на ходу качани. Скакати з мосту і перепливати Латорицю, розпалювати ватру кремінцем і мохом, глушити каменем рибу, запікати в глині вкрадене курятко чи підбиту дику качку, непоміченим лазити між базарними столами. Чорнити сажею білизну дівкам, що перуть на Заброді. Ходити на вербових ходулях, викурювати лиса з нори і дерти пташині гнізда...

Я умів ще й обходитися з псами. Ганяв на них верхи, вчепившись у шерсть. А взимі запрягав у старе корито і шурхотів засніженими яругами. Та це дурощі, хоча децю інше викликало в дівчорі не лише завидки, а й страх. Я міг заговорювати собак. Ми закрадалися до чийогось саду, я наввипередки, – і коли налітав скажений псисько, я простягав до нього руки і починав тихо говорити. Молов усе, що спливало на гадку. Важило, аби цей переказ був цікавим для мене самого і щоб голос був тягучий, з придигом і не вривався. Пес сідав на гузичник і завмирав. Посоловілі очі його некліпно зорили на мої губи, а з чорного писка точилася ниткою слина. Тим часом ватага шибеників теребила винниці й сади. Чим довшою була моя собача казка, тим більша частка садовини мені припадалася.

Так я вчився заговорювати зуби, попервах собачі. З тих okazji, либонь, і зародилася хіть до писання. Правда, говорити й писати – не одне. Для розлогих казань треба мати за душею тьму-тьменну

словес, а для писання слід добирати їх скупю й місити густо, як гончар із жменьки землі ліпить красну корчагу, що потому аж дзвенить у руках. Письмо – хитромудра штука. Кортить написати много, але слів для цього зужити мало. Це як із грішми: можна мати їх густо, та обходитися малим. Що багатий чоловік, тим суворішу міру мусить знати, сповідати спасенну самообмеженість.

Про мою ворожбу з псами скоро дочулися господарі. Не один грозив Олені п'ястуком: «Я тому сучому синові ноги-руки покришу! Аби лише напав його десь». І Пальо гугнів п'яним ротом: «Урвитель росте, Олено, на твою голову. Давно час прибивати'го до якогось ремесла».

Як би не минути згадку про інше. Коли пильніше придивитися до свого поступу, то збагнеш, що водить тебе якась таємнича рука. Направляє твої кроки, відкриває потрібні дороги, підтримує до потрібних людей. Пригадується, мав я вже тоді першу свою скарбничку, яку ховав у записку. Там були гладенькі камінці, гудзики, горішки, скельця, квасоліни, риб'ячий міхур, перо сойки, кінський зуб і навіть мідна бляшка з церковної лампи. Не було лишень грошей, жодної монетки. І я взявся це діло поправити.

Колись чув, як на базарі один низянин цоркав одна об одну глиняні люльки і гойкав: «Добра тяга, солодкий дим! Дзвенить, як залізо!» І тепер я знав, з чого буду правити гроші. Кружальця з глини виходили кривенькі й бліді. Тому я заповзвся їх підбарвити. Добре, що барва була під руками. На самих руках. Я здирав свої заструпавілі подряпини і кров'ю черленив ліпнину. Так вона більше скидалася на мідні гроші. Шкода лишень, що мало було ранок на тілі. Але то нич, буде й завтра день, і позавтра – будуть і свіжі рани (Мирослав Дочинець. Криничар).

2. Поставте іменники в потрібному відмінку. Прокоментуйте особливості зв'язку числівників з іменниками: два (протокол, куш, тренер, виконавець); три (раз, кілометр, юрист, педагог); чотири (стрибок, метр, дослід, біолог); п'ять (кілограм, менеджер, метр,

грузин); одна друга (частина, тонна, гектар); два з половиною (раз, центнер, градус).

3. Утворіть форму кличного відмінка наведених імен по батькові: *Валерій Андрійович, Володимир Максимович, Ярослав Генріхович, Тимофій Петрович, Юрій Олегович, Михайло Федорович, Василь Степанович, Мусій Геннадійович, Іванна Богданівна, Марія Олексіївна, Надія Миколаївна, Раїса Володимирівна, Ольга Євгеніївна, Світлана Романівна, Олександра Федотівна, Любов Антонівна, Катерина Миколаївна.*

4. Визначте рід іменників. Складіть речення із запропонованими словами: *алібі, де-факто, фіаско, резюме, де-юре, досьє, дзюдо, інтерв'ю, колоквиум, інцидент, пріоритет, комюніке, субординація, леді.*

Довідкові матеріали

Чи мають право на існування в сучасній українській мові активні дієприкметники теперішнього часу: *бачачий, спляча, слабнучий, читаючий* ? Пропонуємо вам розглянути найуживаніші способи заміни невластивих українській мові дієприкметників:

1. За допомогою прикметників: однокореневих прикметників: панівна еліта (а не «пануюча»), приваблива пропозиція (а не «приваблююча»), кроковий екскаватор (а не «крокуючий»); синонімів: зворушлива зустріч (а не «хвилююча»), прийдешне свято (а не «наступаюче»), багатий на залізо (або залізовмісний, а не «вміщуючий залізо»), сучасні кордони (а не «існуючі»), чинне законодавство (а не «діюче»), молоде покоління (а не «підростаюче»); прикметника із суфіксом -альн-: зволожувальний крем (або крем для зволоження, а не «зволожуючий»), освіжальний напій (а не «освіжуючий»), знеболювальний засіб (або засіб для знеболення, а не «знеболюючий»); складного прикметника: працелюбний, волелюбний хлопець (а не «люблячий працю, волю»); прикметника з прислівником щораз (чимраз): щораз слабші поштовхи (а не «слабнучі»), чимраз менший.

2. За допомогою іменників: іменника у формі називного відмінка: відпочивальники (а не «відпочиваючі»), доповідач, промовець (а не «виступаючий»), керівник (а не «керуючий»), вірянин (а не «віруючий»), завідувач кафедри (а не «завідуючий»), оточення (а не «оточуючі люди»); іменника у формі родового відмінка: лампи енергозбереження (а не «енергозберігаючі» лампи); іменника з прийменником: деталі для комплектування (а не «комплектуючі» деталі), засоби для миття (або мийні засоби, а не «миючі»), місця для сидіння (а не «сидячі» місця); іменника-прикладки: поет-початківець (а не «початкуючий» поет), одяг для мам-годувальниць (а не «годуючих» мам), команда-лідер (а не «лідеруюча» команда).

3. За допомогою нормативних дієприкметників: пасивного дієприкметника на -н(ий), -т(ий): приспана красуня (а не «спляча»); активного дієприкметника минулого часу: зраділий студент (а не «радіючий»), ожилый вулкан (а не «діючий»); дієприкметника минулого часу з префіксом напів: напіввимерлі види тварин (а не «вимираючі»), напівзниклі рептилії (а не «зникаючі»).

4. За допомогою інших хитрощів: усунення з тексту зайвого за змістом активного дієприслівника: постійна виставка (а не «постійно діюча»); за допомогою підрядного речення: який скаче / плаче (а не «скачучий», «плачучий»); словосполучень відповідного змісту: з любов'ю до тебе (а не «люблячий» тебе), у сльозах (а не «плачучий»), по дорозі до Києва (а не «їдучий» до Києва).

Варто зазначити, що в українській мові є окремі дієприкметники, що вже стали прикметниками, тобто вказують на постійну ознаку предмета, а не на дію. Порівняйте: «Під лежачий камінь вода не тече», «Лежачого не б'ють», але «Жінка, яка лежала на дивані» (а не «лежача» жінка). У перших двох реченнях слово «лежачий» виконує функцію прикметника, а в третьому воно б виступало як невластивий українській мові активний дієприкметник теперішнього часу» (Наталія Клименко).

Тема 6. СПІЛКУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Інформаційний обсяг теми

1. Спілкування і комунікація. Функції спілкування.
2. Види, типи і форми професійного спілкування.
3. Основні закони спілкування.
4. Мистецтво аргументації. Техніка і тактика аргументування. Мовні засоби переконування.
5. Функції та види бесід. Стратегії поведінки під час ділової бесіди.
6. Етикет телефонної розмови.
7. Форми колективного обговорення професійних проблем: збори, нарада, дискусія, «мозковий штурм».

***Опорні поняття:** спілкування, комунікація, закони спілкування, комунікативні стратегії, аргументи, мовленнєвий етикет.*

Довідкові матеріали

Спілкування – це процес взаємодії між двома чи кількома особами, що полягає в обміні інформацією пізнавального чи емоційно-оцінного характеру. Спілкування можна охарактеризувати як: комунікацію, сприймання та передавання інформації; взаємодію, взаємовплив, обмін думками, цінностями, діями; сприймання та розуміння одне одного, тобто пізнання себе та іншого. Обидва терміни – комунікація та спілкування – мають спільні й відмінні ознаки. Спільними є їхнє співвіднесення з процесами обміну та передачі інформації. Відмінні ознаки обумовлені різницею в обсязі змісту цих понять: за спілкуванням закріплюються характеристики міжособової взаємодії, а за комунікацією – інформаційний обмін у суспільстві. Отже, спілкування – це соціально обумовлений процес обміну думками й почуттями між людьми в різних сферах їхньої пізнавальної,

трудової та творчої діяльності, що реалізується за допомогою вербальних засобів комунікації. Комунікація – це соціально обумовлений процес передачі й сприйняття інформації як в міжособовому, так і в масовому спілкуванні різними каналами за допомогою вербальних та невербальних комунікативних засобів. Отже, термін «спілкування» є загальним за своїм змістом, а «комунікація» – конкретним, що позначає лише один із його типів (соціальну взаємодію).

Вербальне (лат. *verbum* – слово) спілкування – це усне, словесне спілкування, учасники якого обмінюються висловлюваннями щодо предмета спілкування. Невербальне спілкування – обмін інформацією між людьми за допомогою комунікативних елементів (жестів, міміки, виразу очей, постави), які разом із мовними засобами забезпечують створення, передавання і сприйняття повідомлень. У міжособистісних відносинах у професійному спілкуванні характерними є такі форми невербальної передачі інформації, як жести з окулярами (можуть свідчити про різноманітні емоційні стани і наміри співрозмовника), почісування підборіддя (свідчить про роздумування, оцінювання), машинальне малювання на папері (свідчить про зниження інтересу до розмови), міцно зчеплені руки (символізують підозру й недовіру), «порожній погляд» (застиглість, нерухомість очей співрозмовника свідчать про нудьгу, байдужість), постукування по столу, клацання затискачем ковпачка авторучки тощо (жести виражають стурбованість співрозмовника), прикладання рук до грудей (жест відображає чесність і відкритість) тощо.

Комунікативні закон – найзагальніші нежорсткі тенденції, які наявні в усіх типах групового та масового спілкування. Реалізуються вони незалежно від того, хто конкретно спілкується, з якою метою, в якій ситуації тощо. Крім комунікативних законів (загальних законів), у вербальному спілкуванні діють також правила спілкування. Їх варто розрізняти, оскільки вони є виявом особливостей процесу комунікації, які повторюються, але значною мірою залежать від конкретних складових та умов спілкування

(психологічних станів учасників, конкретної ситуації, тематики тощо).

Правила спілкування – рекомендації щодо ефективного спілкування, які склалися в суспільстві й віддзеркалюють комунікативні традиції певного етносу. Вони засвоюються шляхом наслідування й навчання та реалізуються в спілкуванні переважно автоматично.

Закон дзеркального розвитку спілкування: співрозмовники у процесі спілкування імітують стиль один одного. Ця імітація відбувається автоматично, підсвідомо, як, наприклад, регулювання гучності голосу учасників спілкування залежно від того, підвищує голос опонент чи говорить тихо. Дія закону віддзеркалення починається тоді, коли хтось із учасників спілкування відхиляється від його норм. У випадку зародження конфлікту дію цього закону можна нейтралізувати: якщо хтось починає кричати, а йому демонстративно відповідають тихо й повільно, то співрозмовник обов'язково (за законом віддзеркалення) стане говорити тихіше. Цей закон впливає на тематику розмов, поставу тіла учасників спілкування, ритм їхніх рухів, навіть дихання. Він є найважливішим принципом безконфліктного спілкування.

Закон залежності ефективності спілкування від комунікативних зусиль: ефективність спілкування прямо пропорційна комунікативним зусиллям. Тобто чим більше комунікативних зусиль витрачає адресант, тим вища ефективність мовленнєвого впливу. Щоб досягти комунікативного успіху, необхідно застосовувати весь арсенал вербальних і невербальних засобів, дотримуватися законів, правил спілкування, норм етикету тощо. Досвід свідчить, що коротко висловлені прохання й розпорядження виконують із меншим бажанням, оскільки вони сприймаються як неввічливі, агресивні.

Закон прогресивного зростання нетерпіння слухачів: чим довше говорить мовець, тим неуважніші й нетерплячіші слухачі. Дослідники встановили, що друга половина промови оратора завжди видається слухачам приблизно вдвічі довшою від першої, а

останні 10 хв. – утричі довшими за перші десять. Отже, ефективне мовлення повинно бути коротким і тривати не довше 10 хв.

Складовими стратегії спілкування є комунікативна інтенція, комунікативна мета, комунікативна компетенція. *Комунікативна компетенція* – сукупність комунікативних стратегій і комунікативних правил, постулатів, якими володіють учасники спілкування. *Комунікативна мета* – стратегічний результат, на який скероване конкретне спілкування, комунікативний акт. *Комунікативна інтенція* (від лат. прагнення) – осмислений чи інтуїтивний намір адресанта, який визначає внутрішню програму та спосіб її втілення. *Комунікативна тактика* – визначена поведінка на певному етапі комунікативної взаємодії, спрямованої на одержання бажаного ефекту чи запобігання ефекту небажаного; мовленнєві прийоми, які дають змогу досягнути комунікативної мети. *Комунікативний намір (комунікативне завдання)* – тактичний хід, практичний засіб руху до відповідної комунікативної мети. Правильність обраної комунікативної тактики залежить від комунікативного досвіду.

Стратегія мовленнєвого спілкування – оптимальна реалізація інтенції мовця щодо досягнення конкретної мети спілкування, тобто контроль і вибір дієвих ходів спілкування та гнучкої їх видозміни в конкретній ситуації. Як правило, у випадку неконфліктного спілкування його стратегію визначають пошуки «спільної мови», тобто основ діалогічного (полілогічного) співробітництва: добір мовних засобів представлення стану речей, вибір тональності спілкування, формування сприятливої атмосфери взаємодії всіх учасників комунікації.

Дослідники виокремлюють також кооперативні та некооперативні стратегії мовленнєвого спілкування. Кооперативні стратегії втілюються в інформативні та інтерпретативні діалоги (полілоги) – поради, обмін думками, розповіді, повідомлення тощо. Некооперативні утілюються в конфліктах, суперечках, претензіях, погрозах, ухиляннях від відповіді.

Ділове спілкування – це двосторонній цілеспрямований процес обміну інформацією, що має конкретну мету – організацію, регулювання, оптимізацію професійної, наукової, комерційної чи іншої діяльності. В основі ділового спілкування лежить рух до успіху його суб'єктів. Воно концентрує в собі все те, що сприяє згуртованості, комунікативному співробітництву учасників спілкування й прояву індивідуальної ініціативи. Ділове спілкування на відміну від його інших видів має свої особливості, а саме: наявність певного офіційного статусу об'єктів; спрямованість на встановлення взаємовигідних контактів та підтримку зв'язків між представниками взаємозацікавлених організацій; відповідність певним загальновизнаним і загальноприйнятим правилам; передбачуваність ділових контактів, які попередньо плануються, визначається їхня мета, зміст і можливі наслідки; конструктивність характеру взаємовідносин, їх спрямування на розв'язання конкретних завдань, досягнення певної мети; безпосередня діяльність, якою зайняті люди, а не проблеми, що бентежать їх внутрішній світ.

Ділове спілкування у процесі управлінської діяльності виконує комунікативну (обмін інформацією), інтерактивну (обмін діями), перцептивну (встановлення взаєморозуміння між партнерами) функції. Їх реалізація є передумовою ефективного ділового спілкування.

Ділове спілкування існує у двох формах: *усній* (ділова бесіда, діловий прийом, ділова доповідь, ділова розмова по телефону, ділова нарада, ділові переговори) і *писемній* (документи різних видів: автобіографія, резюме, заява, пропозиція, скарга, характеристика, трудова книжка, особовий листок з обліку кадрів, довідка, висновок, доповідна записка, пояснювальна записка, запрошення, звіт, лист, оголошення, план, протокол, витяг із протоколу, телеграма, адреса, телефонограма, радіограма, факс, акт, доручення, розписка, список, таблиця, накладна, договір, трудова угода, контракт, ділова доповідь (написаний текст) тощо).

Ділова телефонна комунікація – це специфічне спілкування співрозмовників, яке є контактним і обмеженим за часом, невізуальним, дистантним у просторі й опосередкованим спеціальними технічними засобами. У діловому житті кожен розмовляє телефоном 20-30 разів щодня. А якщо це керівник підприємства, установи, то розмови відбуваються частіше. Підраховано, що кожна розмова в середньому триває від 3 до 5 хвилин. Отже, загалом ви губите в день на телефонні розмови близько 2-2,5 годин. У керівників на телефонні розмови йде від 3 до 4,5 годин. Психологи стверджують, що час телефонних розмов збільшується за рахунок емоційного забарвлення. Довготривалість телефонних розмов формує у людей нечіткість і неділовитість. Під час такої бесіди лінія зайнята трансляцією ділової інформації тільки на 2/3 часу, а 1/3 йде на паузи між словами і фразами, на вираження своїх емоцій з приводу тих чи інших повідомлень.

Література

1. Мацюк З.О., Станкевич Н.І. Українська мова професійного спілкування: навчальний посібник. Київ, 2009. С.81-120.
2. Шевчук С.В., Клименко І.В. Українська мова за професійним спрямуванням : підручник. Київ, 2011. С. 149-164, 213-227, 238-256.

Додаткова література

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. Київ, 2009. С. 32–35, 64–72.
2. Мацько Л.І. Культура української фахової мови. Київ, 2007. С. 138–149, 199–201.
3. Правила спілкування в електронному просторі [Електрон. ресурс] / О.Й. Лесько, М.Д. Прищак, О.Б. Залюбівська, Г.Г. Рузакова // Етика ділових відносин / О.Й. Лесько, М.Д. Прищак, О.Б. Залюбівська, Г.Г. Рузакова. – Режим доступу: http://posibnyky.vntu.edu.ua/et_/37.htm.

4. Чмут Т.К., Чайка Л.Г. Етика ділового спілкування : навч. посіб. Київ, 2003. 223 с.

ПРАКТИЧНИЙ БЛОК

Питання для обговорення

1. Спілкування і комунікація.
2. Функції спілкування.
3. Види, типи і форми професійного спілкування. Основні закони спілкування. Стратегії спілкування.
4. Невербальні компоненти спілкування.
5. Гендерні аспекти спілкування.
6. Мовний, мовленнєвий, спілкувальний етикет.
7. Стандартні етикетні ситуації.

Завдання

1. Поясніть функції спілкування (контактну / інформаційну / спонукальну / координаційну / пізнавальну / емотивну / налагодження стосунків / регулятивну / інструментальну / інтегративну / самовираження / трансляційну / соціального контролю / соціалізації / експресивну).

2. Назвіть основні засоби невербального спілкування. Наведіть приклади.

3. Складіть цитатний план до теми «Мовленнєва комунікація у фаховій діяльності». Подумайте, у якій послідовності варто розташувати вислови видатних людей.

4. Підготуйте інформаційний, рекламний, критичний виступи на тему «Спілкувальний етикет. Гендерні особливості в етикетному спілкуванні».

5. Підготуйте презентацію професії, яку опановуєте в університеті. Орієнтовний план:

Чим приваблює обрана професія?

Що вам відомо про цей фах? (Історичний екскурс)

Наскільки ваша спеціальність важлива, актуальна сьогодні,

перспективна?

Які ділові, моральні якості допоможуть вам у професійній діяльності?

Ким ви бачите себе в майбутньому?

Чого Вам потрібно навчатися, щоб досягнути успіху в професійній діяльності?

БЛОК САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Прочитайте текст, визначте, до якого функціонального стилю він належить. Проаналізуйте стильові ознаки тексту:

Мова ворожнечі – це будь-яка комунікація, зокрема, у вигляді зображень, відео, пісень тощо, у мові, письмі чи поведінці, що є агресивною або такою, що використовує принизливі чи дискримінаційні висловлювання стосовно особи чи групи просто на основі того, ким вони є. Дискримінація буває за ознакою релігійної чи етнічної належності, національності, раси, кольору шкіри, походження, статі, стану здоров'я, сексуальної орієнтації, гендерної ідентичності чи за іншими ознаками.

А онлайн? Мова ворожнечі також існує в Інтернеті, соціальних мережах та інших формах онлайн-ЗМІ. В Україні більшість випадків мови ворожнечі можна знайти в Facebook, у телеграм-групах та інших онлайн-медіа.

Мова ворожнечі нелегальна за міжнародним правом? Будь-яка мова ворожнечі є шкідливою, оскільки вона підриває соціальну згуртованість, спричиняє дискримінацію, розколює суспільство та може призвести до насильства, що є кроком назад для справи миру, стабільності, сталого розвитку та реалізації прав людини для всіх. Саме тому держави мають вживати всіх можливих заходів для боротьби з мовою ворожнечі.

Якщо мова ворожнечі підбурює до насильства, то вона заборонена міжнародним правом. Зокрема, стаття 20 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права зобов'язує Держави законом заборонити будь-який виступ на користь

національної, расової чи релігійної ненависті, що являє собою підбурювання до дискримінації, ворожнечі або насильства. На практиці це означає, що держави повинні розробити законодавство, що встановлює кримінальне та інше покарання за такі протиправні форми висловлювання. Однак ці закони не повинні використовуватися, щоб придушити голоси незгодних і обмежити вільний потік інформації та думок.

Що робити, якщо я став/-ла жертвою мови ворожнечі чи злочину на ґрунті ненависті? Якщо ви стали жертвою нападу на основі того, ким ви є, обов'язково зверніться до поліції та подайте заяву про злочин в усній чи письмовій формі. Після цього працівники поліції повинні зафіксувати цю інформацію в протоколі. Обов'язково отримайте поліцейський талон-повідомлення, який підтверджує подання заяви й реєстрацію протоколу.

Заява в поліцію та складений протокол повинні містити детальну інформацію про злочин: дата, місце, обставини, риси порушників та порушниць, як-от стать, вік, статура, одяг. Надайте також детальну інформацію про ознаки дискримінації, наприклад, чи використовувались під час нападів чи погроз упереджені коментарі. Будь-який контекст, що вказує на мотив упередження або ненависті до певної групи, буде запорукою належної кваліфікації злочину.

Якщо ви стали жертвою мови ворожнечі в соціальних мережах, важливо повідомити адміністраторів соціальних мереж про неприйнятний зміст. Подайте скаргу на публікацію. Крім того, якщо публікація чи повідомлення містить прямі погрози або заклики до насильства, варто зробити скріншот публікації та звернутися до поліції. Ви також можете повідомити про це Секретаріат Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, правозахисників/-ць, активістів/-ок або правозахисні організації, які опікуються цими питаннями, особливо якщо реакція адміністраторів і поліції була недостатньою для захисту ваших прав (<https://ukraine.un.org/uk/168160-shcho-take-mova-vorozhnechi-ta-yak-z-neyu-borotysya>)

2. Підготуйте коротку промову на тему: «Мій перший ораторський досвід», використовуючи такі тропи та фігури: синекдоха, синтаксичний паралелізм, еліпс, градація. (Радимо спочатку створити «сухий» логічний текст, а потім оздобити його за допомогою згаданих прийомів).

3. Прочитайте газетну публікацію. Проаналізуйте мовні засоби, які використовує автор. Доберіть заголовок. Запишіть 3-4 аргументи щодо проблеми літературної освіти сучасної молоді.

Одне дуже шановане мною видання впало в моїх очах водночас, коли устами одного зі своїх авторів на повному «серйозі» забило у дзвони з приводу того, що, бачте, вивчення Шевченка у школі через надмір насильства, крові й жорстокості в його творах може негативно вплинути на дитячу психіку. «Кафка, Достоевський, Шевченко – це літературний екстрим. Яким ти залишишся після цього читання, коли підпустиш текст дуже близько?»

І я після цього розумію, що українське Міністерство освіти вже вже перед вибором, що йому закладати в навчальний план: «Владімирський централ», що цілодобово звучить в українському ефірі, життя Термінатора чи поки що залишити «І мертвим, і живим...»

...Я також читала у школі і «Преступление и наказание», і «Война и мир», і ще багато чого такого, що здоганяло переважним чином мої підліткові емоції. Але пройшов час – і я перечитала ці тексти. Відчула таку потребу. Інтелектуальну. Душевну. Назвіть як завгодно. Для мене такий час прийшов далеко після школи.

Немає нічого дивного, коли у післяшкільний час у якоїсь частини людей більше ніколи не виникає бажання шукати смисл життя і розуміння світу за допомогою книжок геніїв. Але якщо в людини все гаразд із психікою, то вона бодай на рівні елементарних шкільних знань матиме уявлення про той смисл життя не лише крізь призму героїв Достоевського. Чи бодай знатиме, що в історії її країни чи країни чужої є літературні екстрими, з якихось причин

не зовсім доступні чи цікаві її інтелекту. Але ці «екстрими» є. І вони мають конкретні імена.

Цього достатньо, щоб особа відчувала, що душа її таки «з дерева злізла». У цьому, на мій погляд, полягає одне із завдань школи в гуманітарній сфері.

Так що, думаю, питання про пощаду дитячої психіки «не навантаженням» її літературним «екстримом» типу Шевченка і К, відпадає само собою. (За М.Матіос)

4. Порівняйте думки щодо вибору теми виступів, зробіть обґрунтовані висновки, поєднайте їх в одне висловлювання і створіть короткий монологічний виступ «Тема промови – запорука її успіху».

Д. Карнегі	Поль Л. Сопер
• варто уникати загальних тем,• необхідно визначити основні аспекти теми,• якщо тему вам запропонували, її треба максимально конкретизувати, уточнити,• обираючи тему, користуйтеся власним досвідом.	рівень зацікавленості слухачів темою виступу залежить від: • основних інтересів аудиторії,• групових інтересів,• злободенних інтересів,• конкретних інтересів,• новизни теми,• закладених у ній початків конфлікту.

5. Прокоментуйте висловлювання: *Мабуть, в усне мовлення можна вкласти ще більш тонкий зміст, ніж у писемне (Ж. Лабрюйер). Хочеш бути розумним, навчись розумно питати, уважно слухати, спокійно відповідати й припиняти розмову, коли нема більше чого сказати (І. Лафатер). Слухати співрозмовника з увагою – це підготувати відповідь і схилити його на користь ваших доказів (Саді-Карно). Добре, хто добре говорить, але ще краще, хто добре слухає (Р. Емерсон). Ми чітко уявляємо собі, що хочемо сказати, але потрібних слів знайти не можемо; ось чому розумним людям не вистачає часом тієї легкості у викладенні*

думки, якою, собі на користь, володіють люди поверхові (Л. Вовенарг).

6. Змодельуйте ситуацію побутового спілкування, запишіть репліки учасників. Поясніть, чим побутове спілкування відрізняється від ділового.

7. Змодельуйте ситуацію професійного спілкування, запишіть репліки учасників у зошит. Зробіть аналіз комунікативної ситуації за такою схемою:

місце й час спілкування; їх вплив на спілкування;
виявлення комунікативної мети учасників спілкування;
чи змінюється мета в процесі спілкування, якщо так, то чому;
комунікативна ініціатива учасників спілкування, її аналіз;
аналіз виявлених прийомів впливу на співбесідника (чи беруться до уваги вік, освіта, стать, поточний стан свідомості тощо);
характеристика типів спілкування учасників;
дотримання мовного етикету учасниками спілкування;
відображення в репліках учасників законів спілкування;
засоби непрямого спілкування в репліках учасників (прихований смисл);
мовленнєві помилки учасників, їх аналіз.

8. Скопіюйте із джерела масової інформації текст інтерв'ю (побудованого у формі діалогу), виконайте аналіз комунікативної ситуації за схемою, запропонованою у попередньому завданні.

9. Схарактеризуйте сучасні тенденції спілкування. Як комп'ютерні технології впливають на комунікацію? Виділіть комунікативні особливості чат-спілкування, смс-спілкування.

10. Підготуйтеся до дискусії на тему «Шляхи удосконалення гуманітарної культури суспільства» («Бізнес – це вміння спілкуватися (О. Коваль)», «Найцікавіша для нас поверхня на землі – це людське обличчя (Г. Ліхтенберг)», «У серйозних справах люди показують себе такими, якими їм належало б бути; у дрібницях – такими, якими вони є (Н.Шамфор)»).

МАТЕРІАЛ ДЛЯ ДИСКУСІЇ. Культура суспільства – рівень досягнення, ступінь розвитку розумового, духовного, громадського

життя суспільства. Культура мови – наявність у людини постійної потреби шліфувати свою мову: вимову, словник, граматику, розширювати свої знання як у галузі мови, так і через мову, бо «мова є засіб не виражати готову думку, а створювати її» (О. Потебня). Культура людини, культурна людина – це насамперед людина освічена, але не тільки: це складна сума поведінки, звичок, смаків і уподобань; це вся людина в усій сукупності не лише зовнішніх прояв, але й внутрішніх якостей; людина на рівні найвищих здобутків суспільства, в якому вона живе. Культура спілкування – це вміння встановлювати зворотний зв'язок, відгукнутися на думки, почуття, турботи і проблеми іншої людини – форми спілкування змінні, сутність незмінна. Культура поведінки об'єднує внутрішню культуру й зовнішні прояви цієї культури; це правила спілкування з людьми й поведінки в офіційній сфері спілкування, це культура побуту й побутове спілкування, естетичні смаки (в одязі, в інтер'єрі). Етикет – вироблені в суспільстві форми поведінки члена цього суспільства; порушення правил етикету сприймається як відступ від норми. Емпатія - вміння слухати інших. (План виступу повинен містити: опис проблеми або явища, причину виникнення проблеми чи явища, зв'язок проблеми чи явища з іншими проблемами, взаємозв'язок різних аспектів визначеного явища, перспективу розвитку явища, перспективний висновок і пропозиції).

Довідкові матеріали

Залежно від сфери комунікації – наукової, ділової, інформаційно-пропагандистської, соціально-побутової, релігійної розрізняють такі роди і види професійної публічної мови:

- 1) академічне красномовство (наукова доповідь, лекція, повідомлення);
- 2) соціально-політичне красномовство (довідь, виступ, промова, огляд);
- 3) дипломатичне красномовство (промова на міждержавних та міжнародних рівнях);

- 4) судове красномовство (промови у суді);
- 5) соціально – побутове (ювілейна промова, похоронна, застільне слово);
- 6) церковно-богословське красномовство (проповідь, лекції, промова).

Залежно від змісту, призначення, способу проголошення й обставин спілкування виділяють такі основні жанри усного публічного мовлення: доповідь, промова, виступ, повідомлення, лекція.

Підготовка публічного виступу.

1. Обдумування та формулювання теми, встановлення кола питань, які вона охоплює.
2. Добір теоретичного та фактичного матеріалу.
3. Складання плану, тобто визначення порядку розташування окремих частин тексту, їх послідовності та обсягу.
4. Складання тексту виступу.
5. Запам'ятовування тексту.

Тема 7. СТИЛІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ У ПРОФЕСІЙНОМУ СПІЛКУВАННІ

Інформаційний обсяг теми

1. Професійна сфера як інтеграція офіційно-ділового, наукового і розмовного стилів.
2. Становлення і розвиток наукового стилю української мови.
3. Мовні засоби наукового стилю.
4. Оформлювання результатів наукової діяльності. План, тези, конспект як важливий засіб організації розумової праці.
5. Анотування і реферування наукових текстів.
6. Офіційно-діловий стиль української мови. Загальна характеристика.
7. Принципи класифікації документів

8. Документація з кадрово-контрактних питань. Довідково-інформаційні документи. Прес-реліз. Повідомлення про захід. Звіт. Службова записка. Рапорт. Довідка. Протокол, витяг з протоколу.

Опорні поняття: стилістична диференціація, стиль мови, науковий стиль, офіційно-діловий стиль, план, тези, конспект, термін, терміносистема, документ.

Довідкові матеріали

Науковий стиль має своїм завданням точно викласти наукову інформацію. Він обслуговує потреби науки, навчання й освіти. Його основною функцією є пізнавально-інформативна, доповнена функцією доказовості. Текст, написаний цим стилем, несе наукове повідомлення, доводить його істинність, новизну, цінність. Цей стиль представлений такими жанрами, як: монографія, підручник, стаття, реферат, тези тощо. «Діагностуючими» словами для текстів наукового стилю є слова-терміни.

Науковці виділяють у науковому стилі *три підстили*: власне науковий, науково-навчальний, науково-популярний. Інколи окремо виділяють ще науково-технічний підстиль.

Науковий результат – нове знання, здобуте під час наукових діяльності та зафіксоване на носіях наукової інформації у формі наукового звіту, наукової праці, наукової доповіді, наукового повідомлення про науково-дослідну роботу, монографічного дослідження, наукового відкриття тощо. Будь-яке наукове дослідження спирається на роботу з літературними джерелами, що вимагає володіння методами фіксації і збереження наукової інформації.

План – це короткий перелік проблем, досліджуваних у науковому тексті; порядок розміщення частин якого-небудь викладу, його композиція. За допомогою плану узагальнюють і згортають інформацію наукового джерела, за ним розкривають, про що написано, яка основна думка, яким чином доведено її істинність, якого висновку доходить автор тексту. За структурою

план може бути простим і складним. Простий, якщо в ньому зазначені лише основні питання, у пунктах простого плану перелічують основні мікротеми тексту. Складний, якщо поруч з основним є додаткові запитання, пункти складного плану розбивають на підпункти. Питальний план складають за допомогою питальних речень, які розкривають проблематику тексту у логічній послідовності; кожному інформативному центру відповідає одне запитання, а кожне наступне пов'язане з попереднім. У номінативному (називному) плані послуговуються називними реченнями, у яких головний член (підмет) виражений іменником або субстантивованою частиною мови (прикметником, дієприкметником) тільки у формі називного відмінка. Тезовий план – сформульоване основне положення абзацу, його мікротема.

Тези – коротко сформульовані основні положення доповіді, лекції, статті тощо. Теза у широкому розумінні – будь-яке твердження, яке стисло викладає ідею, у вузькому розумінні – деякий текст, що формулює сутність, обґрунтовує доказ. Відповідно до мети тези бувають вторинні; оригінальні. Вторинні тези слугують для виділення основної інформації в тому чи іншому джерелі (наприклад, підручнику, монографії, статті) під час читання, реферування; їх призначення – створити модель змісту тексту, яку можна було б осмислювати далі, а обсяг тез відповідає кількості інформаційних центрів тексту, зазвичай їх складають мовою автора.

Вимоги до складання тез:

- формулювання думок повинно бути чітким і стислим, але зі збереженням самобутності форми;
- викладання основних авторських думок у вигляді послідовних пунктів, записуючи тези, нумерують кожен, в кожній тезі варто виокремлювати ключове слово;
- якщо текст великий за обсягом, то в кінці кожної тези вказують номер сторінки джерела.

Оригінальні тези створюють як первинний текст. Вони можуть бути:

- ключовими елементами майбутньої наукової розвідки (планом, начерком основних положень);

- стислою формою презентації результатів наукових досліджень під час виступу на науковій конференції.

Оригінальні тези – предметно-логічне ціле, об'єднане спільною думкою, що відображена у заголовку, призначення якого – зорієнтувати читача у змісті наукового тексту. На відміну від розгорнутого плану, який тільки називає питання, тези розкривають розв'язання цих питань. Прагнення автора тез до стислості обумовлює відсутність прикладів, цитат.

Тези мають чітко регламентовану змістово-композиційну структуру, в якій виокремлюють такі складові:

1. Преамбула (1–2 тези).
2. Основний тезовий виклад (3–6 тез).
3. Висновкова теза (1–2 тези).

У преамбулі стисло формулюють проблему дослідження і обґрунтовують актуальність теми з погляду сучасного стану науки та практики. Основний тезовий виклад передбачає розв'язання таких завдань: сформулювати мету дослідження, схарактеризувати об'єкт і матеріал дослідження; описати перебіг дослідження; визначити критерії оцінювання і технологію оброблення результатів. Висновкова теза презентує результати і загальний висновок, перспективи подальшого дослідження.

Конспект (від лат. *conspectus* – огляд) – стислий писаний виклад змісту чого-небудь, складається з плану й тез, доповнених фактичним матеріалом, що у сукупності є коротким письмовим викладом змісту книжки, статті, лекції тощо. Конспект слугує для збереження основного змісту роботи. У ньому репрезентовано лише думки автора роботи, яку конспектують; мета його – глибоко осмислити інформацію і подати її адекватно, стисло та в зручній для подальшого використання письмовій формі. Для конспектування, як і реферування, використовуються такі способи викладу матеріалу: опис, оповідь, міркування. За своїм обсягом конспект не перевищує 1/3 всього первинного тексту. Способи

фіксації відомостей можуть бути різними: мовними (виділення ключових слів, фраз, повний детальний запис), позамовними (план, схема, таблиця, виділення ключових понять підкресленням або іншим кольором).

Стислий конспект передає в узагальненому вигляді найсуттєвішу інформацію тексту, а докладний (розгорнутий) – містить також відомості, які конкретизують, мотивують, деталізують основні положення тексту у вигляді доведень, пояснень, аргументів, ілюстрацій тощо. Не будь-який короткий запис є конспектом, бо конспект – це системне, логічне, зв'язне об'єднання плану, виписок, тез. Без змін зберігають авторські конструкції, цитати. Аналітичний запис прочитаного передбачає перероблення первісного тексту шляхом трансформації більших мовних одиниць у менші: зміст словосполучення передають словом, зміст речення – окремим словосполученням, складне речення замінюють на просте; використовують переказ, інші формулювання.

Плановий конспект укладається за попередньо складеним планом статті, книжки, лекції. Кожному питанню плану відповідає певна частина конспекту, але якщо пункт зрозумілий, то детально не розкривається. Він лаконічний, простий за своєю формою, але за ним не завжди легко вдається відтворити прочитане, почуте. Текстуальний конспект – це конспект створений переважно з цитат, збірка дослівних висловлювань автора. Цей конспект доцільно використовувати під час опрацювання наукових праць. Вільний конспект – це поєднання виписок, цитат, тез. Він вимагає уміння самостійно чітко і лаконічно формулювати основні положення, для цього необхідне глибоке осмислення матеріалу, великий і активний запас слів, уміння використовувати всі типи запису: плани, тези, виписки, цитати тощо. Тематичний конспект укладається на одну тему, але за декількома джерелами. Специфіка такого конспекту полягає у тому, що, розробляючи певну тему за низкою праць, він може не відображати зміст кожної з них загалом. Тематичне конспектування дозволяє всебічно розглянути і проаналізувати

різні точки зору на одне й те ж питання. Опорний конспект – це частина навчального матеріалу, лаконічно викладеного за допомогою тексту, малюнків та умовних позначень.

Офіційно-діловий стиль – це стиль, який задовольняє потреби суспільства в документальному оформленні різних актів державного, суспільного, політичного, економічного життя, ділових стосунків між державами, організаціями, а також між членами суспільства в офіційній сфері їх спілкування. Офіційно-діловий стиль виконує три основні функції: 1) вплив, 2) повідомлення, 3) спілкування. Він реалізується в трьох різновидах (підстилях): законодавчому (закони, постанови, статuti, укази), дипломатичному (міжнародні звернення – ноти, повідомлення – комюніке, протоколи, угоди – конвенції), адміністративно-канцелярському (документи різних видів).

Адміністративно-канцелярська документація розподіляється на планово-звітну, розпорядчу, директивну, облікову та ділове листування. У практичній діяльності установ (організацій, підприємств) використовуються документи різних видів (груп). Поділ на види (групи) здійснюється за такими ознаками: способом фіксації інформації, змістом, найменуванням, видом, складністю, місцем виникнення, призначенням, напрямком, формою, строками виконання, гласністю, юридичною силою тощо.

Реквізити документів. Щоб укласти будь-який розпорядчий документ, потрібно знати правила формуляра-зразка. Формуляр документа – це сукупність розміщених у певній послідовності реквізитів документа. Реквізити – це сукупність обов'язкових елементів у документі, без яких він не може бути підставою для обліку й не має юридичної сили.

Література

1. Мацюк З.О., Станкевич Н.І. Українська мова професійного спілкування: навчальний посібник. Київ, 2009. С.37 – 81.
2. Шевчук С.В., Клименко І.В. Українська мова за професійним спрямуванням : підручник. Київ, 2011. С.106-118, 534-572.

Додаткова література

1. Ліпінська А.В. Наукова-технічна термінологія : навч. посіб. для дистанційного навчання. Київ, 2007. 219 с.
2. Мацько Л.І. Культура української фахової мови. Київ, 2007. 360 с.
3. Наконечна Г. Українська науково-технічна термінологія. Історія і сьогодення. Львів, 1999. 110 с.
4. Непийвода Н.Ф. Мова української науково-технічної літератури (функціонально-стилістичний аспект). Київ, 1997. 303 с.
5. Онуфрієнко Г. С. Науковий стиль української мови : навч. посіб. Київ, 2006. 312 с.

ПРАКТИЧНИЙ БЛОК

Питання для обговорення

1. Мовні засоби наукового стилю.
2. План, тези, конспект як важливий засіб організації розумової праці.
3. Анотування і реферування наукових текстів.
4. Офіційно-діловий стиль української мови. Загальна характеристика.
5. Принципи класифікації документів

Завдання

1. Прочитайте подане висловлювання, зробіть висновки про стилістичну диференціацію сучасної української мови, наведіть власні аргументи стосовно цієї проблеми: *У сучасній українській літературній мові розрізняють стилі: розмовний і книжні, до книжних належать публіцистичний, офіційно-діловий та науковий. Окремо стоїть художній стиль. Питання про його місце в літературній мові викликає суперечки серед науковців. На думку окремих дослідників, він є функціональним стилем, інші мовознавці надають йому особливого статус, виходячи з того, що мова*

художньої літератури «багатостильова», оскільки містить елементи всіх стилів, зокрема територіальні і соціальні діалекти (Г.Волкотруб).

2. Наведені слова вживаються у різних стилях мовлення. Розкрийте значення слів відповідно до кожного мовного стилю: *коливання, кульмінація, протокол, заява, нота, акт, договір, акція, конференція, оцінка, мораторій.*

3. Визначте підстиль запропонованого наукового висловлення, обґрунтовуючи свою думку:

а) *Літературна мова виникла на основі мови загальнонародної. Загальнонародна мова – це сукупність усіх слів, усіх граматичних форм, усіх особливостей вимови людей, що розмовляють українською як рідною. Сюди входять діалекти, жаргони, літературна мова, тобто все, що перебуває в мовному спілкуванні народу. Літературна мова є відшліфованою формою загальнонародної мови, що має певні норми в граматиці, лексиці, вимові, наголосі; виникає на основі писемної, художньо закріпленої форми загальнонародної мови і в своєму писемному й усному різновиді обслуговує культурне життя нації. Отже, літературна мова є могутнім знаряддям духовної й матеріальної культури людського суспільства (О. Пономарів).*

б) *Ми всі маємо досить туманне і абсолютно неправильне уявлення про примітивну людину, яка видавала, подібно Тарзану, бурчання упереміш з криками під акомпанемент гучних ударів по власних грудях. Однак людська мова майже напевно виникла інакше. Вона почалася з монотонного бурмотіння, і, ймовірно, в темряві! Темрява завжди викликає страх, особливо на самоті, тому людина вже на самому ранньому етапі свого розвитку навчилася підтримувати почуття спільності, яке вселяє спокій, переконаність, що вона не одна в мороці печери, коли сонце вже зайшло, а місяць не з'явився. Мова, безсумнівно, з'явилася раніше, ніж вміння користуватися вогнем. До сих пір ми користуємося нею не лише для того, щоб висловити якусь думку або почуття, а й*

просто для того, щоб встановлювати і підтримувати контакт з іншими людьми (Журнал «Пізнайко»).

в) У п'ятому розділі розглядається етимологія слова Русь, семантична інтерпретація слів руси і варяги, етимологія слова Україна, а також історичні свідчення зародження українського етносу. Автор спирається на традиційні погляди, описані в науковій літературі, при цьому одним із цікавих поглядів на аналіз зазначених топонімів та етнонімів є залучення матеріалу з германських мов та своєрідна реконструкція праслов'янських форм, що витікають із праіндоєвропейських коренів. Таким чином, необхідно відзначити, що рецензована монографія безперечно посяде чільне місце серед досліджень цієї проблематики, дасть змогу іншим дослідникам продовжити аналіз походження слов'янських народів та їхніх мов, зокрема українців (С. Пономаренко).

4. Виправте помилки в адресуванні заяв:

а) Декану факультета машинобудування НАУ доц. Окоча А.І. від студента I курсу групи № 2 Гарковенко Олександра Я.

б) Ректору Київського національного університету імені Тараса Шевченка проф. Кудрявцеву К.І. студ. Авраменка Сергія Костьовича.

в) Начальнику АТП – 13456 Стріха П.І. головного інженера Горбачук Сергія Петровича.

5. Напишіть резюме про себе для участі у конкурсі: для поїздки на практику до Англії; для навчання в університеті Німеччини.

БЛОК САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Прочитайте текст, визначте, до якого функціонального стилю він належить. Проаналізуйте стилеві ознаки тексту: Чим можна замінити прийом? Донедавна зі значенням дієслова приймати в українській мові широко вживали іменник прийом, про що свідчить багато узвичаєних словосполук із різних професійних сфер, пор.: прийом студентів, прийом відвідувачів, прийом їжі,

прийом ліків, години прийому, дні прийому, пункт прийому, бути на прийомі в лікаря, записатися на прийом до лікаря, ліки на два прийоми, влаштувати прийом (з нагоди кого-, чого-небудь). Цілком очевидно, що названі словосполучення є буквральним перекладом відповідних російських зі словом прием, тому що в українському іменниковому словотворенні немає зразка, за яким би міг утворитися іменник прийом. Його потрібно замінити органічними для української мови словами приймання, вживання, споживання та ін. (пор.: приймання відвідувачів, приймання студентів, споживання їжі, уживання ліків, ліки на два рази, години приймання) або прикметником приймальний (пор.: приймальні дні, приймальні години, приймальний пункт, приймальний покій). У лікарській практиці замість звичних професійних штампів прийом лікаря, записатися на прийом до лікаря, був на прийомі в лікаря правильно вживати лікар приймає (консультує), записатися до лікаря, побував у лікаря, відвідав лікаря, ходив до лікаря та ін. Узвичаєна в офіційно-діловому вжитку словосполучення влаштувати прийом (з нагоди кого-, чого-небудь – візиту найвищої посадової особи якоїсь країни, делегації, запрошених гостей тощо) має кілька відповідників, вибір яких залежить від того, приймали (приймають) з частуванням чи без нього: якщо з ним, то правильно повідомити Президент дав (дасть) сніданок (обід, вечерю)... або Президент влаштував гостину..-, коли ж без частування, то треба вжити Президент прийняв делегацію (гостей)..; Президент зустрівся з делегацією (гостями)..; Президент влаштував урочисту зустріч з...тощо. Отже, слово прийом, безпідставно вживане в різних сполученнях, має в українській мові свої відповідники, якими радимо скористатися (Катерина Городенська. Українське слово у вимірах сьогодення / Ін-т укр. мови НАН України. Київ, 2014. <https://ua1lib.org/book/3107088/2842dc>).

2. Користуючись каталогом періодичних видань, випишіть бібліографічні відомості про наукові періодичні видання фахового спрямування (5 позицій). Запишіть покликання на фахові інтернет-ресурси (5 позицій).

3. Перекладіть вирази українською мовою, уникаючи калькування: *бросаться в глаза, в двух словах, в конце концов, в порядке исключения, в противном случае, ввести закон в силу, ввести запрет, вы правы, вынести благодарность, выписка из протокола, средства, добиваться расположения, заказное письмо, зайти в тупик, круглый год, на мой взгляд, на протяжении года, на ступень выше, наносит вред, не в состоянии решить, неотложное дело, несопоставимые цифры, общими силами, отменить решение, пара слов, по возможности быстрее, повестка дня, получить отказ, пользоваться успехом, понести потери, прийти к убеждению, принести вред, приложить усилия, приступаем к обсуждению, произносить речь, прошу без личностей, сеть предприятий, склоняться к предложению, текучесть кадров, ужесточить требования.*

4. Доберіть і запишіть 3-4 аргументи, щоб підтвердити наведені положення: *Полярна зірка науки – її моральність (С. Буфлер); Наполегливість – мати науки (античний вислів); Наука – це драма ідей (А. Ейнштейн); Наука – це істина, помножена на сумнів (П. Валері); Час – найкращий цінитель наукових праць (Л. Пастер); Мислення є страждання (Аристотель); Наука має служити виключно доброчинності (Ж. Верн); Знання без совісті – це падіння душі (Ф. Рабле).*

5. Оформіть список фахової літератури з теми індивідуальної роботи відповідно до бібліографічних стандартів (10 джерел).

6. Підготуйте конспект і тези наукової статті за фахом.

Довідкові матеріали

Анотація – один із видів скороченої форми представлення наукового тексту. Її призначення – зацікавити читача змістом дослідження за допомогою мінімальної кількості мовних засобів. Вимоги до структури та змісту анотації:

Інформативність і змістовність. Анотація повинна в узагальненому вигляді представляти зміст статті. У тексті анотації не варто використовувати загальні фрази, а також вказувати

несуттєві деталі й загальновідомі положення. Передісторія (історія питання) може бути наведена тільки в тому випадку, якщо вона прямо пов'язана з розкриттям мети дослідження.

Оригінальність. Варто уникати прямих повторів будь-яких фрагментів роботи. Назва статті не повинна дублюватися в тексті анотації.

Чіткість, логічність і зв'язність викладу.

Компактність. Обсяг анотацій до статті має становити від 100 до 250 слів.

Анотація має вмещувати предмет, тему, мету роботи; метод або методологію; результати дослідження; висновки, які можуть супроводжуватися рекомендаціями, оцінками, пропозиціями, гіпотезами.

Тема 8. ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ І РЕДАГУВАННЯ НАУКОВИХ ТЕКСТІВ

Інформаційний обсяг теми

1. Форми і види перекладу.
2. Буквальний, адекватний, реферативний, анотаційний переклади.
3. Типові помилки під час перекладу наукових текстів українською. Переклад прийменникових конструкцій російської мови українською.
4. Переклад термінів.
5. Особливості редагування наукового тексту.

Опорні поняття: *переклад, буквальный, адекватный, реферативный, анотаційний переклади, машинний переклад.*

Довідкові матеріали

Переклад – процес і результат вираження певної інформації, закодованої засобами однієї семіотичної системи, за допомогою засобів іншої семіотичної системи. Під процесом перекладу

звичайно розуміють міжмовні перетворення, трансформацію тексту однієї мови в текст іншою мовою. Такі перетворення обов'язково обмежені рамками двох конкретних мов, однак процес перекладу не є простою заміною одиниць однієї мови одиницями іншої мови.

Провідне місце у сучасному перекладознавстві займає лінгвістична теорія перекладу. Предметом лінгвістичної теорії перекладу є порівняльне вивчення мовних засобів різних мов і їхнього використання в процесі перекладу. В основі порівняння різних мов лежить безпосередній і нерозривний зв'язок між мовою та мисленням. Підготовка перших перекладачів проводилась філософами і лінгвістами. Лінгвістична спрямованість теорії перекладу багато в чому була пов'язана зі змінами характеру перекладацької діяльності. З другої половини ХХ ст. все більшу частину перекладів становлять переклади текстів спеціального характеру, які значно відрізняються від художніх текстів. Спеціальні тексти, як правило, більш-менш стандартні за формою і мовним засобам, і при їх перекладі необхідно вирішувати суто лінгвістичні проблеми, які обумовлені різницями в семантичній структурі мов і особливостями використання двох мов в процесі комунікації.

Американський перекладознавець Юджин Найда (Eugene Nida) виокремив групи проблем, якими займається лінгвістична теорія перекладу:

філологічна – історично виникла раніше інших підходів; проблема відповідності перекладу тексту оригінала; принципи адекватності перекладу, що базуються на філологічній інтерпретації текстів, які перекладаються; визначення понять еквівалентності та адекватності; використання методів аналізу змісту і структури тексту при порівнянні текстів оригіналу та перекладу;

лінгвістична – основна увага приділяється змістовим відношенням між оригіналом і перекладом; є наслідком того, що переклад завжди має справу з двома мовами;

комунікативна – запозичення у теорії комунікації основних понять (джерело інформації, повідомлення, рецептор, зворотній зв'язок, процеси кодування і декодування);

соціосеміотична – концентрує увагу на соціальних аспектах і взаємодії різних знакових систем (кодів) у реальних актах вербальної комунікації; вивчення мовленнєвого спілкування з огляду на особливості мови, культури, мислення людини.

Лінгвоперекладацькі дослідження складають важливу частину сучасної теорії перекладу. Вони спрямовані на вивчення процесу перекладу, побудову його моделей, опис перекладацьких прийомів, порівняння текстів оригіналу і перекладу для встановлення відповідностей, пошук критеріїв еквівалентності перекладу тощо.

Типологізація перекладів здійснюється за такими параметрами: співвідношення типів мови перекладу і мови оригіналу; форма презентації тексту перекладу і тексту оригіналу; характер відповідності тексту перекладу тексту оригіналу; жанрово-стилістичні особливості і жанрова приналежність перекладного матеріалу; повнота і тип передачі смислового змісту оригіналу.

Переклади, які виділяються за співвідношенням типів мови перекладу і мови оригіналу: *внутрішньомовний* переклад – тлумачення словесних знаків за допомогою знаків тієї ж мови (має наступні різновиди: діяхронічний (історичний) переклад – переклад на сучасну мову історичного тексту; транспозиція – переклад тексту одного жанру в інший жанр); *міжмовний* переклад – перетворення повідомлення, вираженого засобами будь-якої однієї знакової системи, в повідомлення, виражене засобами іншої знакової системи.

Переклади, які виділяються із загальної характеристики суб'єкта перекладацької діяльності і за його відношенням до автора тексту, що перекладається: *традиційний* (людський, ручний) переклад – переклад, що виконується людиною; *машинний* (автоматичний) – виконаний або виконуваний комп'ютером;

змішаний – із використанням значної частки традиційної (або машинної) переробки тексту.

Переклади, які виділяються за ознакою характеру і якості відповідності тексту перекладу тексту оригіналу: *вільний* переклад – відтворює основну інформацію оригіналу з можливими відхиленнями – додаваннями, пропусками тощо; здійснюється на рівні тексту, тому для нього виявляються нерелевантними категорії еквівалентності мовних одиниць; *точний* (правильний) переклад – семантично повно і правильно передає план змісту оригіналу; *автентичний* переклад – переклад офіційного документа, що має однакову юридичну силу з оригіналом; *завірений* переклад – переклад, відповідність якого оригіналу підтверджується юридично.

Переклади, які виділяються за жанрово-стилістичним особливостям і жанровою належністю перекладного матеріалу: *науково-технічний* – переклад науково-технічних текстів і документації; *суспільно-політичний* – переклад суспільно-політичних текстів; *художній* – художніх текстів; *військовий* – текстів військової тематики; *юридичний* – текстів юридичного характеру; *побутовий* – текстів розмовно-побутового характеру.

Переклади, які виділяються за повнотою і типом передачі смислового змісту оригіналу: *повний* (суцільний) переклад передає зміст оригіналу без пропусків і скорочень; *неповний* – передає зміст оригіналу з пропусками і скороченнями.

Основні типи лексичних трансформацій, що застосовуються в процесі перекладу: перекладацьке транскрибування і транслітерація; калькування та лексико-семантичні заміни (конкретизація, генералізація, модуляція чи змістовий розвиток). При транскрипції відтворюється звукова форма іншомовного слова, а при транслітерації його графічна форма (буквений склад). Провідним способом у сучасній перекладацькій практиці є транскрипція зі збереженням деяких елементів транслітерації. Оскільки фонетичні та графічні системи мов значно відрізняються, передача форми слова мовою перекладу завжди трохи умовна і

приблизна: *absurdist* – абсурдист (автор твору абсурду); *kleptocracy* – клептократія (зłodійська еліта); *skateboarding* – скейтборд (катання на роликовій дошці).

Калькування – це спосіб перекладу лексичної одиниці оригіналу шляхом заміни її складових частин – морфем або слів (у випадку стійких словосполучень) – їх лексичними відповідниками: *superpower* як наддержава; *mass culture* як масова культура; *green revolution* як зелена революція.

Лексико-семантичні заміни – це спосіб перекладу лексичних одиниць оригіналу шляхом використання в перекладі одиниць, значення яких не збігається зі значеннями вихідних одиниць, але може бути виведено з них за допомогою певного типу логічних перетворень. Основними видами таких заміни є конкретизація, генералізація та модуляція (змістовий розвиток) значення вихідної одиниці. *Конкретизацією* називається заміна слова або словосполучення з більш широким предметно-логічним значенням словом і словосполученням з більш вузьким значенням: англійський іменник *thing* має дуже абстрактне значення (*an entity of any kind*) і українською завжди перекладається шляхом конкретизації: *річ, предмет, річ, факт, випадок, істота*.

Генералізацією називається заміна одиниці, що має більш вузьке значення, одиницею з більш широким значенням, тобто перетворення, зворотне конкретизації.

Модуляцією, чи смисловим розвитком називається заміна слова або словосполучення одиницею, значення якої логічно виводиться із значення вихідної одиниці. Найбільш часто значення співвіднесених слів в оригіналі та перекладі виявляються при цьому пов'язаними причинно-наслідковими відносинами: *I don't blame them. – Я їх розумію. (Причина замінена наслідком: я їх не звинувачую тому, що я їх розумію). He always made you say everything twice. – Він завжди перепитував. (Ви були змушені повторювати сказане, тому що він вас перепитував.)*

Література

1. Мацюк З.О., Станкевич Н.І. Українська мова професійного спілкування: навчальний посібник. Київ, 2009. С.211-228.
2. Шевчук С.В., Клименко І.В. Українська мова за професійним спрямуванням : підручник. Київ, 2011. С. 598-623.

ПРАКТИЧНИЙ БЛОК

Питання для обговорення

1. Поняття перекладу, неперекладності, відносної перекладності. Види перекладу.
2. Лексичні, граматичні, стилістичні прийоми перекладу: загальні відомості.
3. Автоматичний (комп'ютерний) переклад. Засоби автоматичного перекладу.
4. Типові помилки під час перекладу наукових текстів українською мовою.
5. Особливості редагування наукового тексту.

Завдання

1. Користуючись «Словником іншомовних слів», до запозичень доберіть слова-синоніми: *дефект, анархія, компетентність, апелювати, імпульс, адаптувати, компенсація, лімітувати, пріоритет, симптом, брокер, фіксувати, рентабельний, ігнорувати, дебати, автентичний, гуманізм, домінувати, екстраординарний, аномалія, імідж, актуальний, шеф.*

2. Виправте і прокоментуйте помилки у словосполученнях із наукових текстів. Складіть речення з правильними варіантами словосполучень. *Ми рахуємо за необхідне, підводячи підсумки нашого дослідження, у дипломній приводяться приклади, можна назвати наступні методи дослідження, доказ цьому, потерпіти крах, прийняти до уваги, усестороннє дослідження данного явища, в порівнянні з, в залежності від, відповідно з, з іншого боку, до*

певної міри це питання досліджено, мова йдеться, торгівельні зв'язки, трьохтомна праця, список літератури можна знайти наприкінці данної роботи, співпадає з назвою, географічна приналежність, використання цього терміну в нашій роботі, більша половина архівів, з наведеного пересвідчуємось, дослідження по періоду, всі дослідники сходяться на думці, звертає на увагу дослідження, згадані напрямки вивчення, на протязі останніх років, науковцями було піднято тематику.

3. Перекладіть українською мовою, поясніть правопис. Користуючись довідковою літературою, з'ясуйте значення слів. Підкресліть термінологічну лексику. *Рельєф, абьюрація, аберація, приоритетный, династия, кинжал, гетто, демаркация, биографистика, ажиотаж, дипломатика, импичмент, маньєризм, эмиграция, библеистика, адъютант, геноцид, бонапартизм, ванна, аудитория, иммиграция, иезуиты, диктатура, кипарис, секуляризация, фетишизм, инквизиция, библиография, дидактика, ателье, идиографический, мантилья, гальюн, конференсье, периодика, бонна, директория, симпозиум, диапазон, брифинг, батискаф, криптограмма, бинт, историзм, диаспора, епископ, интеллигенция, нетто, гальванический, маргиналистика, прогресс, медитация, полемика, контрреволюция, суверенитет, демография, булла, фойе, вольер, шовинизм, дифференцировать, мотто, глоссарий, рантье, Монтестье, иммунитет, стратификация, космополитизм, аксиома, пресса, пьеса, классификация, юриспруденция, ассимиляция, атеизм, цивилизация, эмансипация, милитаризм, пацифизм, Бьюкенен, манна, персонификация.*

4. Перекладіть словосполучення з активними і пасивними дієприкметниками українською мовою: *самозагружающийся драйвер; лишённые недостатков персонажи; развивающаяся страна; излечимая болезнь; излечённая болезнь; излечиваемая болезнь; окружающая среда; окружающие нас люди; истекающий кровью; привитые от гриппа; кровоточащая рана; облучённый объект; испытывающий сильную головную боль; испытавший сильное нервное потрясение; начинающий автор; ведущий*

специалист; пострадавший от наводнения; облысевший; выступающий; легковоспламеняющиеся вещества; верящий в Бога; присутствующие; действующее законодательство; мы, нижеподписавшиеся; в текущем году; в минувшем (истекшем) году.

5. Доберіть тексти фахового спрямування з наукових джерел російською й англійською мовами (10-12 речень) та перекладіть їх українською мовою. Прокоментуйте особливості перекладу.

БЛОК САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Перекладіть фрагмент поданого нижче тексту мовою, яку ви вивчаєте, двома способами: а) власний переклад з використанням словника; б) машинний переклад. Порівняйте обидва варіанти. Зробіть висновки.

Експерт «Реанімаційного пакету реформ» з групи «Культура» Наталя Кривда зауважує, що сучасна українська політика символів, формування нових героїчних образів і ситуацій з'явилась у період Революції гідності і російської воєнної агресії. Нині українці надолужують втрачені 24 роки, зазначила фахівець у розмові з Радіо Свобода. «В Україні останні 24 роки погано формувалась «символічна політика», на якій побудована національна ідентифікаційна політика більшості європейських країн. Не лише через спадщину (радянську – ред.), що є ключовим чинником національної самоідентифікації, а й через сучасну практичну діяльність, з якою європейські країни ідентифікують себе. «Символічна політика» як набір інструментів в Україні лише починає формуватися, проходить формування пантеону, це наша з вами відповідальність як громадян. Пишемо, говоримо, надаємо правильні назви», – каже Кривда.

Європейські держави свій пантеон героїв сформували здебільшого у роки Другої світової війни і після неї, за винятком держав колишнього «соціалістичного табору», чиї справжні, а не нав'язані Кремлем герої повернулися з небуття лише після падіння Берлінського муру. Україна ж лише вступає в аналогічний період і

наразі ще не знає усіх своїх сучасних героїв, вважає політолог і публіцист Богдан Олексюк. «Насправді багато людей чинять подвиги, вільно чи невільно, але стають героями. Про них треба знати, і тут дуже велика роль ЗМІ – доносити до людей такі випадки, щоб ми про них знали. Звичайно ж, іде переоцінка цінностей, переоцінка історії, і ті міфи, які глибоко засіли у свідомості людей ще від часів Радянського Союзу, про спільність народів, – все це змінюється. Тому і з'являються нові герої, і це закономірно», – розповів експерт Радіо Свобода.

Події, які відбуваються в Україні в останні два роки та які не завжди зрозумілі на Заході, є новітнім етапом національно-визвольних змагань українського народу проти зовнішніх і внутрішніх ворогів. У подібні періоди українці найбільш активно формують пантеон героїв і міфологізують їхні вчинки. Але героїв сприймає і розуміє українська спільнота, а не влада, котрій не потрібні щирі українські патріоти, ладні «душу й тіло» покласти за Україну. Так вважає Олексій з позивним «Бик» – український співак, який пішов добровольцем боронити Україну. «Якщо говорити про героїку як елемент ідеологічного, патріотичного виховання – пантеон героїв, безумовно, потрібен. Питання лише в тому, хто і як його створюватиме. Якщо це будуть владні чи то офіційні установи, наприклад, Міністерство інформаційної політики, то це перетвориться на пафосний парад шароварництва і показушного патріотизму. Щось на кшталт радянських байок про Гастелло і подвиг панфіловців. При тому всьому мине зовсім небагато часу – і сьогоднішніх героїв будуть обпльовувати, кричати «я тебе туди не посилав!», а деяких судитимуть за їхню самопожертву», – зазначив «Бик», який є автором пісні «Добровольці божої чоти», що стала неофіційним гімном українських добровольчих батальйонів (Б. Костюк. Якими є нові герої України? <https://www.radiosvoboda.org/a/27260267.html>).

3. Відредагуйте речення, запишіть правильний варіант.

Прокоментуйте тип і характер помилок.

Неправильно	Правильно	Тип помилки
У першому розділі відмічено основні протиріччя.		
Дослідниками досліджено, що це є взаємозв'язані поняття.		
У першу чергу треба врахувати наступні чинники.		
Спеціалісти вбачають причиною проблеми порушення сну.		
Точно відомо, що такі ситуації не складають винятку.		
Абстракціонізм став засобом творчої й емоційної емансипації від усталених художніх традицій та обмежень, свободою бути самими собою всупереч загальноприйнятих правилам суспільства.		
Заключні результати дозволили прийти до висновку.		
Не дивлячись на багаточисленні наукові роботи, зазначена проблема в останній час набула актуальності.		

3. Перекладіть українською мовою. З перекладеними словосполученнями складіть речення: *к тому идет, на верстатъ упущенное, на общественных началах, не по плечу, не ко времени.*

4. Підготуйте анотацію до запропонованих посібників (1 на вибір):

Білоус О. Теорія перекладу: курс лекцій : навч. посіб. Кіровоград, 2002. 116 с.

Гураль М. І. Основи перекладу : практикум. Чернівці, 2002. 198 с.

Зорівчак Р. П. Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія. Львів, 1983. 468 с.

Карабан В. Переклад англійської наукової і технічної літератури: граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця, 2004. 574 с.

Ковганюк С. Практика перекладу (з досвіду перекладача). Київ, 1968. 276 с.

Коптілов В. В. Теорія і практика перекладу : навч. посібн. Київ, 2003. 280 с.

Селігей П. О. Науковий жаргон: основні ознаки та причини появи. Київ, 2003. 292 с.

Сорвілова Т. В. Лексико-семантичні проблеми перекладу. Чернівці, 2005. 378 с.

Сухенко К. М. Лексичні проблеми перекладу. Київ, 1972.

Чужакін А. П., Палажченко Н.П. Світ перекладу : навч. посіб. Донецьк, 2000. 138 с.

5. Складіть цитатний план до теми (1 на вибір):

Перекладацька діяльність у Київській Русі та на українських землях в епоху середньовіччя.

Києво-Могилянська академія та відродження перекладацької діяльності.

Вільний переклад «Енеїди» Іваном Котляревським – початок нової ери українського перекладу.

Переклади світової класики П. Куліша.

Перекладознавча концепція І. Франка.

Переклади світової класики Лесі Українки.

Перекладознавча діяльність А. Кримського.

Переклади світової класики М. Зерова.

Максим Рильський та розвиток теорії віршового перекладу.

Перекладознавча діяльність Б. Тена.

Переклади світової класики Миколи Лукаша.

Унесок Григорія Кочура у теорію і практику перекладу.

Перекладознавча концепція В. Коптілова.

Перекладознавча діяльність Р. Зорівчак.

Видатні постаті в українському перекладознавстві сьогодення.

Історія одного перекладу.

Довідкові матеріали

ВІДОМІ УКРАЇНСЬКІ ПЕРЕКЛАДАЧІ

Микола Лукаш. Блискучий поет і лінгвіст, знавець більше 20-ти мов, який у радянські часи подарував українському читачеві понад 1000 видатних творів світової літератури від 100 авторів. У 1955 р. надруковано перший переклад «Фауста» Гете, що приносить митцю першу славу перекладача. Із середини 1950-х по 1973 Микола Лукаш здійснює більшість своїх найкращих перекладів – «Дон Кіхот» Мігеля Сервантеса, «Декамерон» Джованні Боккаччо, «Пані Боварі» Гюстава Флобера, поезії Бернса та Гейне, Шиллера й Верлена, Рільке, Гюго, Міцкевича. Микола Лукаш був не просто поліглотом і обдарованим перекладачем, а й фольклористом-новатором. Він свідомо вводив у перекладені тексти маловживані українські слова, був відмінним знавцем різних діалектів. Також він писав короткі іронічні, самоіронічні й сатиричні поезійки-шпигачки, які за часів радянщини, звичайно, не друкували. За наївний, але щирий лист протесту проти ув'язнення Івана Дзюби Миколу Лукаша геть відсторонили від літературного процесу в країні.

Максим Рильський. Неперевершений перекладач і глибокий теоретик перекладацької справи, переклав українською мовою понад двісті тисяч поетичних рядків. Також у його доробку є повісті, романи, п'єси. Поет мав чітке переконання, що переклади є важливою політичною та культурною справою: «Це знаряддя спілкування між народами, знаряддя поширення передових ідей і обміну культурними цінностями, знаряддя зміцнення і зросту інтернаціональної свідомості». Значущість доробку М. Рильського у перекладі справді вражає: «Пан Тадеуш» та лірика Міцкевича, «Орлеанська діва» Вольтера та «Мистецтво поетичне» Буало. Максим Рильський перекладав Шекспіра («Король Лір» та «Дванадцята ніч»), Мольєра («Мізантроп»), Гете та Гейне, Крилова та Грибоєдова, Лермонтова та Тютчева, Неруду і Блока.

Іван Франко. Іван Якович був не тільки геніальним письменником, а й перекладачем. У творчому доробку Франка важливе місце посідають переклади з античних літератур. На його думку антична поезія є скарбницею світової літератури, і він намагався збагатити нею українську культуру. Переклади: Гомерівські гімни, переклад трагедії Софокла «Цар Едіп», «Сапфо і Алкей», «Піндар і Менандр», збірка «Старе золото», римські поети Гораций і Вергілій – цим далеко не вичерпується список античних перекладів Франка. Переклади Івана Яковича з грецької в більшості своїй точно передають як зміст, так і поетичні особливості оригіналу. Але винятковою працею Франка є переклад «Фауста» Гете з ґрунтовними коментарями. Також він переклав золотий спадок нашої давнини – «Слово о полку Ігоревім».

Пантелеймон Куліш. Він був одним із перших, хто збагнув значення перекладу найкращих творів світової літератури як могутнього джерела духовного збагачення української культури. Пантелеймон Куліш здійснив перший повний переклад Біблії українською мовою. Переклав майже всього Шекспіра, Гете, Джорджа Байрона, зокрема поеми «Паломництво Чайльд Гарольда», «Дон-Жуан», балади А. Міцкевича «Русалка», «Химери», «Чумацькі діти». Куліш невпинно працював у царині перекладу і був твердо переконаний, що найвидатніші твори європейського письменства мають стати здобутком письменства українського.

Микола Зеров. Автор оригінальних поезій, поет-перекладач, організатор перекладацького «Гуртка неокласиків», теоретик і дидактик перекладу. Микола Зеров перекладав багато і з різних мов, але головними стали його праці з античної літератури. Саме вони й увійшли до «Вибраних творів» – Овідій, Катулл, Марціал, Гораций, Вергілій. Але на цьому коло перекладацьких зацікавлень М. Зерова не закінчувалось. Він переклав українською мовою латинські вірші Стефана Яворського та Григорія Сковороди, твори французьких «парнасців» Леконта де Ліля, Ередіа й таких різних

представників літератур романо-германського світу як Ронсар, Дю Белле, Беранже, Бодлер, Верхарн, Байрон, Петрарка.

Компаративний аналіз різних перекладів хайку Мацуо Басьо

- Озеро старе

Жабка плигнула

і сплеск в тиші пролунав. (Переклад Ореста Масикевича)

На старім ставку

жаба в воду плюснула –

чули ви таку? (Переклад Миколи Лукаша)

Старий ставок

Жабка стрибне –

сплеск пролунає. (Переклад Григорія Туркова)

Старий ставок

Пірнуло жабеня –

Вода сплеснула. (Переклад Івана Бондаренка)

Оригінальне японське хайку складається з 17 складів (хоча уже в Басьо трапляються відступи від норми складового змісту), записаних в одну строфу. Особливими розділовими словами – кіредзі (яп. «ріжуче слово») – текст хайку ділиться у відношенні 2:1 – або на 5-му складі, або на 12-му. На Заході хайку уособлюють собою тривірш складової структури 5-7-5. Класичні хайку обов'язково будуються на співвіднесенні людини (автора), її внутрішнього світу, біографії з природою, при чому природа повинна бути визначена відносно пори року – для цього як обов'язковий елемент тексту використовується кіго. Найчастіше розповідь ведеться в теперішньому часі: автор показує свої переживання. Дуже важливим є те, скількома рисками малюються ієрогліфи, які стоять поряд. Якщо кількість рисок рівна, то японці вважають, що це хороше хайку. А чим більша різниця в кількості рисок у поблизу намальованих ієрогліфах – тим воно гірше.

Тема 9. СЛОВНИКИ У ПРОФЕСІЙНОМУ МОВЛЕННІ

Інформаційний обсяг теми

1. Теоретична і прикладна лексикографія.
2. Відомості з історії українського словникарства.
3. Типи словників.
4. Українські електронні словники.

Опорні поняття: лексикографія, словник, електронний словник, глосарій, тезаурус, словникова стаття, корпус мови, комп'ютерна лексикографія.

Довідкові матеріали

Класична (традиційна) лексикографія – це галузь мовознавства, пов'язана з теорією лексикографічної параметризації мови, що базується на класичних дослідницьких методах словникового опису. Сучасна класична лексикографія існує у двох формах – паперова і комп'ютерна. Комп'ютерна лексикографія є спеціальним напрямом у практичній лексикографії з власними підходами не лише до подання, але й до змісту словника; це розділ прикладної лінгвістики, присвячений теорії та практиці створення мовноорієнтованого машинного продукту лексикографічного типу – програм оброблення тексту, баз даних, корпус. Електронні версії словників становлять інтегровані лексикографічні системи, тобто електронні словники, які містять бази даних словників різних типів.

Корпус – електронний текстовий об'єкт текстових ресурсів. Лінгвістичний напрям – корпусна лінгвістика, у межах якої виокремилася корпусна лексикографія, чи теорія і практика лексикографічного опису мови, ґрунтується на текстовому корпусі.

Історична довідка. Історія українського словникарства розпочинається з XIII ст. Словники тлумачення незрозумілих слів, що вживалися у церковних книгах, називали «азбуковниками». Двомовні, перекладні словники з'явилися у другій половині XVI ст. Це були невеликі за обсягом реєстри, у яких церковнослов'янські

слова передавали «простою мовою». До таких словників можна віднести словник невідомого автора «Лексисъ съ толкованіем мовъ просто», який пізніше використав Лаврентій Зизаній при укладенні словника «Лексис, Сирчъ Речеїна, Вькратъцъ събран(ъ)ны и из словете(н)скаго языка на просты(й) рускі(й) діале(к)тъ истол(ъ)кованы». У словнику українською мовою розтлумачено 1061 слово.

У 1627 році вийшов з друку словник Памви Беринди «Лексіконъ славенороскій и именъ тлькованіе» – найвидатніше досягнення староукраїнського словникарства. Він складається з двох частин: «Лексіконъ» – церковнослов'янсько-український словник, «Имена свойствінная» – зібрання тлумачень топонімів й антропонімів, а також загальних назв неслов'янського походження. У пам'ятці майже 7000 статей. У «Лексіконі...» застосовано всі основні засоби наукового опрацювання матеріалу, зокрема паспортизацію реєстрових слів, ремарки, подання цитат, вказівки на фразеологізми. В історії лексикографії відомі спроби називати синонімічними перекладні словники наприклад, у другій половині 17 ст. створено невеликий словник «Синоніма славеноросская», в якому слова тогочасної української мови пояснюються «синонімічними церковнослов'янськими словами».

Новим етапом у розвитку українського словникарства стало укладання українсько-російських словників творів письменників (словники мови творів І. П. Котляревського, Т. Г. Шевченка...). 1874 року в Києві вийшов перший російсько-український словник «Опыт русско-украинского словаря» М. Левченка. Ця невелика за обсягом праця (7600 слів) відіграла значну роль у розвитку української літератури.

Наприкінці ХІХ ст. опубліковано «Русско-малороссийский словарь» Є. Тимченка. Повний словник української мови (70 000 слів), упорядкований Б. Грінченком, видано у 1907–1909 рр.

Наступний етап ознаменувався створенням нових сучасних словників – і за рівнем лексикографічного опрацювання, і з погляду предметно-тематичної різноманітності, що відповідали потребам та

вимогам життя. Це словники перекладні й тлумачні, фразеологічні, орфографічні, орфоепічні, етимологічні, термінологічні (багатогалузеві); словники синонімів, антонімів, паронімів; правильності мови, іншомовні, діалектні, історичні, топонімічні, частотні, морфемні, власних імен і прізвищ.

Найвищим досягненням української лексикографії стало видання одинадцятитомного «Словника української мови» (СУМ). Це перший тлумачний словник української літературної мови, що подає найповніше і найбагатше зібрання її лексики та фразеології. Словник видано упродовж 1970-1980 рр., він уміщує 134 058 слів, має нормативне спрямування, що забезпечується ретельним опрацюванням кожного слова, тобто розкриттям через тлумачення основних значень і відтінків значень реєстрових слів; поданням найважливіших граматичних форм і наголосу цих слів; наведенням до них стилістичних ремарок, спеціальних позначок; ілюструванням функціонування в мові витлумачуваного слова чи фразеологізму фактичним матеріалом із різних джерел.

Великим здобутком української лексикографії є створення «Етимологічного словника української мови», у якому з'ясовано походження зафіксованих у XIX і XX ст. слів української літературної мови й діалектів, як здавна успадкованих, так і запозичених з інших мов.

Усе більшого поширення в мовах світу набуває практика укладання одномовних словників з окремих наукових і технічних дисциплін, які поєднують у собі елементи тлумачних та енциклопедичних. Такі словники можна віднести до спеціальних лінгвокогнітивних словників, оскільки реєстри кожного з них представлені концептами конкретної галузі знань, які фіксують різноманітними мовними засобами сучасний стан наукового пізнання певного предмета або явища та їх зв'язок з іншими елементами конкретної системи, а також з елементами інших систем і допомагають усім зацікавленим користувачам, особливо перекладачам.

Процеси глобалізації ставлять нації перед серйозним викликом – зрозуміти інших людей і дати можливість іншим зрозуміти себе. Спілкування людей, які мають різне бачення світу, є надзвичайно складним та суперечливим. Ось чому країнознавча інформація набирає неабиякої ваги в міжкультурному спілкуванні та при перекладі, а усвідомлення взаємозв'язку між мовою, культурою країни та мотивацією при вивченні мови чи перекладі сприятиме досягненню культурологічної компетенції. У цьому зв'язку важливими є лінгвокраїнознавчі словники, які є особливим симбіозом одномовних чи двомовних словників та енциклопедичних довідників. Лінгвокраїнознавчі словники роз'яснюють особливості вживання, додаткове смислове навантаження, політичні чи інші конотації слів, словосполучень або назв, а також надають важливу фонову культурну інформацію.

Література

1. Мацюк З.О., Станкевич Н.І. Українська мова професійного спілкування: навчальний посібник. Київ, 2009. С.61-81.
2. Шевчук С.В., Клименко І.В. Українська мова за професійним спрямуванням : підручник. Київ, 2011. С. 72-77.

ПРАКТИЧНИЙ БЛОК

Питання для обговорення

1. Теоретична і прикладна лексикографія.
2. Відомості з історії українського словникарства.
3. Типи словників.
4. Українські електронні словники.
5. Характеристика основних фахових словників.

Завдання

1. Поясніть значення лінгвістичних термінів, з'ясуйте етимологію, позначте наголос: *адвербіалізація, ад'єктивація, акцент, аналогія, антропонім, арго, архаїзм, асиміляція, афоризм, білінгвізм, варваризм, вербальний, вульгаризм, детермінант, діалект, евфонія, екзотизм, експресивність, еліпс, етніміка, ідіостиль, інверсія, історизм, калькування, кліше, контамінація, ойконіми, ономастика, парцеляція, плеоназм, полісемія, стилізація, тавтологія, топоніміка.*

2. Визначте і прокоментуйте поняття: *«словникова стаття», «заголовне (реєстрове) слово», «реєстр», «дефініція», «варіанти слів (фразеологізмів)», «адекватний відповідник», «ремарки галузеві та стилістичні», «гнізда слів», «фонетична транскрипція», «подвійний наголос», «курсив», «тільда».*

3. Ознайомтеся з термінологічними словниками Вашого фаху. Презентуйте одну лексикографічну працю за схемою: автори чи укладачі праці; де підготовлено словник; яку інформацію про терміносистему окремої галузі він містить; приклад однієї словникової статті.

4. Прочитайте, запишіть правильні форми виділених автором слів і словосполучень: *Четверте покоління українства послуговується накинутими кліше на зразок насос, пиросос, гайка, хімія, паяльник, міроприємства, раковина, громовідвід; перекачувати керосин, сплавляти метал, рішати задачі, приймати участь; учбовий план, торговий зал, коричневий колір, багаточисленний, магнітний, заземляти, марширувати; на протязі суток, довжиною в... і под. Між наведеними вище прикладами й мовою сучасних «сердючок» різниця ілюзорна. Нація, яка попри сторіччя лінгвоциду спромоглася зберегти мовну неповторність, має право на власну наукову мову, узявши за взірець Чехію, Францію, Латвію, Литву, Естонію, Ізраїль, які з попелу, з небуття підняли свої мови і трепетно оберігають їх від чужинських впливів (Микола Зубков).*

БЛОК САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. На прикладі сучасного тлумачного словника української мови поясніть лексикографічні поняття: *структура словника, словникова стаття, реєстр, реєстрова одиниця, ремарка (семантична, граматична, стилістична, функціональна), дефініція, умовні позначення.*

2. З'ясуйте походження та значення власного імені за виданням «Власні імена людей: словник-довідник» (укладачі Л. Г. Скрипник, Н. П. Дзятківська) та «Словником українських імен» (укладач І. І. Трійняк).

3. З'ясуйте етимологію свого прізвища, використовуючи «Словник сучасних українських прізвищ» Ю. Редька.

4. Простежте історію та етимологію назви рідного для вас населеного пункту, утворіть від цієї назви прикметник, використовуючи відповідні топонімні словники.

5. Доберіть українські відповідники до поданих слів.

Імідж, мас-медіа, індустрія, супермаркет, рекетир, овертайм, портативний, менеджер, резолюція, асиміляція, процент, ландшафт, голкіпер, масштаб, дескриптивний, квантитативний, інтелектуальний, локальний, економікс, екстремум, елементаризм, еманация, енантіодромія, ехопатія, ідефікс, іпостась, каретка, квазіпотреба.

6. Доберіть і запишіть 5-6 аргументів, щоб підтвердити тезу: *«Кожен, хто зве себе письменним українцем, мусить конче мати у своїй хаті... українського словника й частіш заглядати до нього, бо без цього літературної мови не навчитися» (І. Огієнко).*

7. Прочитайте текст, назвіть основні його ознаки, обґрунтуйте свої міркування:

Сергій Михайлович Лифар (більш відомий у світі та і в Україні як Серж Лифар) – один із найвидатніших танцюристів минулого століття. Народившись в Києві і в молодості емігрувавши до Франції, Лифар до кінця життя у своїх думках прагнув на береги Дніпра, в край свого дитинства і юності. І на своїй могилі на

паризькому кладовищі він заповів написати всього чотири слова – Serg Lifar de Kiev (Серж Лифар із Києва).

Серж Лифар народився в Києві у 1905 році в багатій родині чиновника. Родина Лифарів мала глибоке козацьке коріння. Пізніше Сергій Михайлович згадував, як, гостюючи в свого діда у Каневі, слухав розповіді про героїчне минуле України та роздивлявся «пожовклі вицвілі грамоти з восковими печатками, що ними нагороджували Лихварів українські гетьмани та кошові отамани великого Війська Запорізького».

З дитинства Лифар співав у церковному хорі Софіївського собору, грав на скрипці, а також відвідував клас фортепіано в Київській консерваторії, однак визначальним у майбутній кар'єрі став вступ у балетну секцію Броніслави Ніжинської, сестри Вацлава Ніжинського. Саме ця балетна школа і стала для 17-річного Сергія першим кроком до вершин слави. Коли Ніжинська емігрувала до Парижа, вона покликала у свою трупу кращих учнів – серед них був і Лифар.

1921 року Сергій Дягілев, засновник і художній керівник «Російського балету», просив у Ніжинської відрядити п'ятьох найкращих учнів для його трупи в Монте-Карло. Лифаря ніхто в цю п'ятірку не рекомендував, але один із п'яти обраних в останній момент відмовився від запрошення і поступився місцем Лифарю.

Самовіддана праця й фанатична любов до танцю дуже швидко зробили зі скромного, допитливого юнака першого соліста «Російського Балету». У 1929 він очолив балетну трупу «Гранд-Опера». Більше 30 років пропрацював Лифар у цьому театрі – був його солістом, хореографом, педагогом. Серж Лифар заснував у Парижі інститут хореографії, ввів курс історії й теорії танцю в Сорбонні, був ректором університету танцю і почесним президентом національної ради танцю при ЮНЕСКО.

Світ балету був не єдиним захопленням Лифаря. Він товаришував із багатьма художниками, серед яких були Пабло Пікассо, Жан Кокто, Кассандр (Адольф Мурон), Марк Шагал, які оформили багато його спектаклів. Звільнення з театру

підштовхнуло Лифаря професійно узятися за пензля. У 65 років у нього проявився неабиякий хист художника. Власне, він малював і раніше: на театральних програмках, афішах, записках – олівцем, помадою, гримом. У 1972-1975 роках виставки картин Лифаря користуються великою популярністю: Канни, Париж, Монте-Карло, Венеція. Хоча сам Лифар доволі стримано ставився до свого захоплення. «Графічні, майже пластичні роботи я присвятив своєму другові Пабло Пікассо. Він був настільки люб'язним, що здивувався, замилувався і гаряче порадив мені продовжувати. Тільки ж я не художник, а хореограф, що малює», – писав він у останній автобіографічній книзі «Мемуари Ікара». Він залишив після себе понад сотню оригінальних картин та малюнків. Основний сюжет – балет, рухи, драматургія танцю (Семен Запорожець. Серж Лифар: український геній світового балету <https://dojo.ua/serzh-lyfar-ukrainskyj-henij-svitovo/>).

Довідкові матеріали

Базові поняття лексикографії: словник, макроструктура (структура словника), мікроструктура (словникова стаття, вокабула), реєстр, реєстрова одиниця, заголовкова одиниця, ремарка (семантична, граматична, стилістична, функціональна), транскрипція, синопсис, дефініція, екземпліфікація, вхідна і вихідна мова, пасивний і активний словник, концепція, інструкція, філіація, семантизація, лексикографічна параметризація, лексикографування, лексикографічні символи й умовні позначення.

Наукові напрями сучасної лексикографії

Загальна (універсальна) і конкретна (національна) лексикографія.

Синхронна (описова) і діахронна (історична) лексикографія.

Загальномовна і лектна (діалектна, соціолектна, ідіолектна) лексикографія.

Нормативна і реєстративна лексикографія.

Тлумачна і перекладна лексикографія.

Наукова, навчальна і довідкова лексикографія.

Традиційна, комп'ютерна і корпусна лексикографія.

Типологія модерних словників

За змістом: (енциклопедичні (поняттєві) і лінгвістичні (загальномовні)).

За відбором лексики (тезауруси (повні) і часткові).

За способом опису слова (спеціальні та універсальні).

За одиницею лексикографічного опису (словники лексем, морфем, фразеологічних одиниць).

За епохою функціонування (сучасні та історичні).

За призначенням (словники помилок, труднощів, навчальні).

За мовним охопленням (одномовні, двомовні (перекладні), багатомовні).

За розміщенням лексичного матеріалу (прямі (алфавітні), зворотні, алфавітно-гніздові, ідеографічні (тематичні)).

За обсягом реєстрового матеріалу (короткі (до 30 000 слів), середні (70-80 000 слів), великі (понад 80 000 слів)).

Енциклопедичні словники

Грушевський М. Украинский народ в его прошлом и настоящем: У 2-х т. (1914-16).

Українська Загальна Енциклопедія. Книга Знання (Коломийська Енциклопедія) / За ред. І.Раковського та В.Сімовича: У 3-х т. (1930-35).

Українська Радянська Енциклопедія: У 20-ти тт. (Т.1, 1933).

Онацький Є. Українська мала енциклопедія: У 8-ми тт. (1957-67).

Проект ЕУ-2 (1955-85, у 11-ти томах, за редакцією проф. В. Кубійовича).

Англомовне видання Енциклопедії Українознавства (Encyclopedia of Ukraine, Торонто, Баффало, Лондон, 1984-1985).

Українська радянська енциклопедія.

Універсальний словник-енциклопедія (УСЕ) (1999, 2003, 2005).

Електронні онлайн-енциклопедії (Вікіпедія (<http://uk.wikipedia.org>), Знаймо(<http://znaimo.com.ua>), Українська інтернет-енциклопедія (<http://www.uapedia.com.ua>)).

Соціологічні та психологічні енциклопедії (Психологічна енциклопедія / Степанов О.М. (2185 словникових статей, 2006); Соціологічна енциклопедія / Городяненко В.Г. (1042 словникові статті, 2008)).

Технічні енциклопедії (Енциклопедія кібернетики: У 2-х тт. / За ред. В. М. Глушкова (1973);

Енциклопедія сучасної України (ЕСУ): У 25 т. (Т.1-11, 2001-2011).

Електронні словники

Mova.info [Електронний ресурс]: лінгвістичний портал. Режим доступу: <http://www.mova.info/>

Академічний тлумачний словник (1970-1980) [Електронний ресурс] : онлайн-версія «Словника української мови» в 11 томах. Режим доступу: <http://www.sum.in.ua/>

Безкоштовні онлайн-енциклопедії [Електронний ресурс]: пост // Пан Бібліотекар : блог про бібліотечну справу та інформаційні технології. Режим доступу: http://www.xn--80abaqzevto0rc.xn--j1amh/2013/04/blogpost_19.html 4.

Відкритий словник виправлень суржиків [Електронний ресурс] / Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка // Mova.info. Режим доступу: <http://www.mova.info/Page3.aspx?l1=191>

Відкритий словник новітніх термінів [Електронний ресурс] / Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка // Mova.info. Режим доступу: <http://www.mova.info/wordlist.aspx?l1=179>

Електронні словники [Електронний ресурс] // Комп'ютерна лінгвістика / Лабораторія комп'ютерної лінгвістики КНЛУ. Режим доступу: <http://complinguide.com.ua/Dictionaries.aspx>

Словник УКРЛІТ.ORG [Електронний ресурс]: публічний електронний словник української мови // Публічна електронна

бібліотека української художньої літератури. Режим доступу:
<http://ukrlit.org/slovnyk>

Словники України on-line [Електронний ресурс] : український лінгвістичний портал. Режим доступу: <http://lcorp.ulif.org.ua/dictua/>

Український правопис [Електронний ресурс]: інформаційно-пошукова система / Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка // Мова.info. Режим доступу: <http://pravopys.kiev.ua/>

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Ознаки літературної мови правильно визначено в рядку:

- а) *традиційність, переконливість, інтонаційність, розмовність;*
- б) *точність, лаконічність, достовірність, доречність;*
- в) *наддіалектність, поліфункційність, унормованість, стильова диференціація;*
- г) *етнічність, самобутність, територіальна належність, первинність.*

2. Усі словники за змістом матеріалу й способом його опрацювання поділяють на два типи:

- а) *енциклопедичні і філологічні;*
- б) *галузеві і тематичні;*
- в) *двомовні і багатомовні;*
- г) *тлумачні і перекладні.*

3. До основних функційних стилів традиційно зараховують:

- а) *книжний, науковий, офіційно-діловий, публіцистичний, розмовний;*
- б) *офіційно-діловий, науковий, публіцистичний, художній, розмовний;*
- в) *розмовний, офіційно-діловий, науковий, публіцистичний, художній, епістолярний;*
- г) *розмовний, офіційно-діловий, науковий, публіцистичний, книжний, епістолярний, конфесійний.*

4. Мовними особливостями розмовного функційного стилю є:

- а) *абстрактна лексика, велика кількість термінів, іншомовних слів, однозначна загальноживана лексика, безособовість синтаксису;*
- б) *суспільно-політична лексика, авторське «я» збігається з фактичним мовцем, використання спонукальних і окличних речень, риторичних питань, звертань;*
- в) *включення фрагментів різних стилів, уживання тропів, використання всіх типів речень;*
- г) *найрізноманітніша лексика, фразеологізми, розмовні слова, неповні речення, вигуки, вставні слова.*

5. У яких рядках усі формули звертання відповідають мовній нормі?

а) *відповідачу, Олено Василівно, пане полковнику, добродію Клименко;*

б) *студенте Іванов, Юрій Іванович, шановна Ліліє Степанівно, пане професор;*

в) *абітурієнте Каплаухе, пане доповідачу, юначе, Віталій Миколайовичу;*

г) *товаришу Іван, Василю Івановичу, добродійка Шевченко, пан професор.*

6. Котре речення із заяви відповідає вимогам офіційно-ділового стилю?

а) *Прошу Вас дозволити мені пропустити третю пару з української мови в зв'язку з хворобою.*

б) *Прошу надати мені академку на рік із-за погіршення стану здоров'я.*

в) *Прошу дозволити мені скласти сесію достроково у зв'язку з виїздом за кордон.*

г) *Прошу зачислити мене на перший курс навчання у ВДПУ.*

7. Котре речення з пояснювальної записки відповідає вимогам офіційно-ділового стилю?

а) *Я не відвідав останню пару в п'ятницю в зв'язку з тим, що мені терміново треба було бути вдома, і тому я пішов на поїзд раніше, не відвідавши лекції по історії.*

б) *Я не був на парах по тій причині, що був хворий і лежав на стаціонарі.*

в) *Я не був на заняттях з 10 до 15 жовтня 2018 року через хворобу.*

г) *Я не прийшов на пару у зв'язку з тим, що я був хворий і сидів вдома.*

8. Які мовні норми порушено в поданих словосполученнях: лишати студента стипендії; заказати квиток на поїзд?

а) *морфологічні;*

б) *лексичні;*

в) *орфоепічні;*

г) синтаксичні.

9. У котрому рядку подано речення офіційно-ділового стилю?

- а) До заяви додаю такі документи.
- б) Через народження дитини мушу взяти академку.
- в) У старших класах я чудово вчився.
- г) Книжку на кафедрі можна взяти під заліковку.

10. У котрому реченні є лексико-стилістичні помилки?

- а) До уваги приймається будь-яка інформація на рахунок путівок.
- б) Молодий викладач вимогливо ставиться до студентів.
- в) На мою адресу надійшов грошовий переказ і чотири листи.
- г) Т. Шевченко посідає чільне місце в українській літературі.

11. У котрому реченні немає лексико-стилістичних помилок?

- а) Політики досі не сформували єдиного виборчого блоку.
- б) Студент зробив вірний переклад з іспанської мови.
- в) Я заказала перстень у ювелірній майстерні.
- г) Визначну роль в науці посідає І. Пулюй.

12. У котрому рядку всі словосполучення правильні?

- а) Взяти участь, згідно до постанови.
- б) Приймати участь, відповідно до постанови.
- в) Приймати участь, за постановою.
- г) Брати участь, згідно з постановою.

13. У котрому реченні немає стилістичних помилок?

- а) Незважаючи на складні завдання, студенти успішно написали контрольну роботу.
- б) Будинок фарбується фарбою від німецької фірми «Капарол».
- в) Приїхавши додому, у мене появились цікаві ідеї.
- г) Я не придала даному питанню ніякого значення.

14. У котрому рядку всі слова вжито в правильному значенні?

- а) перекладати статтю, відкрити вікно, домашній адрес;
- б) інформація на рахунок поїздки, рахунок у банку, вмішатися у справи;
- в) заказати документ, підписка на газети, відшукати інформацію;
- г) військовий інститут, винаймати квартиру, у галузі лінгвістики.

15. У котрому рядку всі подані слова є синонімами?

- а) унікальний, оригінальний, винятковий, ексклюзивний, особливий;*
- б) стереотипний, однотипний, типовий, шаблонний, комплексний;*
- в) помилка, похибка, погрішність, огріх, випадковість;*
- г) шукати, знаходити, нищпорити, розшукувати, відшукувати.*

16. У котрому рядку правильно підібрано синонім до слова *менеджмент*?

- а) реклама;*
- б) продаж;*
- в) управління;*
- г) використання.*

17. У котрому рядку правильно дібрано синонім до слова *субординація*?

- а) розташування;*
- б) підпорядкування;*
- в) завідування;*
- г) використання.*

18. Котре з поданих слів є синонімом до слова *асиміляція*?

- а) уподібнення;*
- б) розбіжність;*
- в) суперечність;*
- г) схильність.*

19. Котре з поданих слів є синонімом до слова *стимул*?

- а) мета;*
- б) заохочення;*
- в) побажання;*
- г) прагнення.*

20. У котрому рядку подано всі антонімічні пари?

- а) реальний – ірреальний, логічний – алогічний;*
- б) абстрактний – конкретний, абсолютний – безвідносний;*
- в) новація – інновація, значний – незначний;*
- г) багатозначний – однозначний, руйнувати – ліквідувати.*

21. У котрому рядку правильно вжито пароніми?

- а) музикальний хлопець, музична родина;*
- б) громадянський транспорт, громадський порядок;*

- в) ефектний бальзам, ефективний вигляд;
- г) освітлена вулиця, освічена людина.

22. У котрому рядку обидві пари слів є паронімами?

- а) прогрес – поступ, виборчий – виборний;
- б) демонстративний – демонстраційний, громадський – громадянський;
- в) ділянка – дільниця, воєнний – військовозобов'язаний;
- г) дослідний – дослідницький, освічений – навчений.

23. У котрому рядку є порушення лексичних норм?

- а) вживаний, врешті-решт, шкідлива звичка, страйк;
- б) на протязі дня, оголошення, ліки, каплі;
- в) надіслати поштою, пояснювальна записка;
- г) дотримуватися дистанції, розпочати роботу.

24. У котрому рядку правильно подано значення іншомовних слів?

- а) інтелектуальний – розумовий, інституція – заклад;
- б) конфуз – ніяковість, маневрувати – блукати;
- в) інстинктивний – підсвідомий, превалювати – запобігати;
- г) реакція – відступ, мініатюрний – крихітний.

25. У котрому рядку неправильно утворено словосполучення з іншомовними словами?

- а) автентичні джерела;
- б) перманентний рух;
- в) кінцева преамбула;
- г) рентабельне підприємство.

26. Визначте, у якому варіанті найбільш повно подано характерні ознаки терміна:

- а) належність до певної системи; наявність дефініції; однозначність; наявність експресивності, образності, суб'єктивно-оцінних відтінків;
- б) належність до певної системи; відсутність дефініції, багатозначність; наявність синонімів та омонімів, відсутність експресивності, образності, суб'єктивно-оцінних відтінків;

в) належність до певної термінологічної системи; наявність дефініції, однозначність у межах однієї терміносистеми; точність; стилістична нейтральність; відсутність синонімів та омонімів у межах однієї терміносистеми; відсутність експресивності, образності, суб'єктивно-оцінних відтінків;

г) найменша самотійна, вільно відтворювана в мовленні структурно-функціональна й значеннєва одиниця мови, що вказує на пізнані елементи дійсності.

27. У яких рядках подано тільки загальнонаукові терміни?

а) вид дієслова, тропи, відмінок, граматична категорія;

б) система, тенденція, закон, концепція, дослідження;

в) діод, декодер, осцилограф, електрон, ретрансляція;

г) теорія, аналіз, синтез, аспект, аргументація.

28. Серед наведених речень визначте таке, що належить до наукового стилю:

а) писемне мовлення – переважно монологічне, має свої лексичні й стилістичні особливості, відповідну граматичну будову.

б) Вельмишановний Олександрє Глібовичу! Запрошуємо Вас на святкування Дня міста.

в) Позовні вимоги мотивовані тим, що підрядник не виконав частину передбачених договором робіт у встановлений термін.

г) Директорові ПП «Оксамит» М. Огієнкові робочого 2-ї категорії цеху №2 М. Максименка.

29. Лінгвістичні словники можуть бути:

а) одномовними;

б) двомовними;

в) багатомовними;

г) всі відповіді правильні.

30. Словник, що подає лексико-фразеологічний склад мови з поясненням значення, граматичних та стилістичних особливостей уживання реєстрових одиниць, – це:

а) орфографічний словник;

б) тлумачний словник;

в) фразеологічний словник;

г) тезаурус.

31. Словники, що фіксують основні норми літературної вимови, називаються: а) енциклопедичними;

б) термінологічними;

в) орфографічними;

г) орфоепічними.

32. Словники, що подають значення термінів певної галузі знань, називаються:

а) етимологічними;

б) термінологічними;

в) орфографічними;

г) орфоепічними.

33. Словники, що подають нормативне написання слів і їх граматичних форм відповідно до чинного правопису, називаються:

а) енциклопедичними;

б) термінологічними;

в) орфографічними;

г) орфоепічними.

34. Словники, що тлумачать походження слів, їхні найдавніші корені, зміни в їх будові, а також розвиток значення слів, називаються:

а) етимологічними;

б) термінологічними;

в) орфографічними;

г) орфоепічними.

35. Знайдіть рядок, де всі слова вжито правильно:

а) слід відмітити, що в публікації йдеться мова про цікаві факти з життя рослин;

б) до особового листка обліку кадрів додається довідка з місця роботи;

в) моя автобіографія дуже цікава;

г) дякую всіх, що прийняли участь у цікавому заході.

36. Укажіть речення, у якому немає помилок у слововживанні:

- а) голова оголосив порядок денний зборів;*
- б) акт являється документом, який ґрунтується на конкретних доказах;*
- в) більшість абітурієнтів, які успішно здали екзамени, будуть прийняті до інституту;*
- г) у місті розпочалася підписка на газети та журнали.*

37. Визначте речення, у якому не порушено логічність мовлення:

- а) мене не тільки цікавлять тварини, а й собаки;*
- б) ці квіти пахнуть ніжно і духмяно;*
- в) повернувшись додому, у мене знову з'явився настрій;*
- г) усі школярі вже повернулись із занять, які вчилися у другу зміну.*

38. Назвіть рядок, у якому не порушено точність мовлення в словосполученні:

- а) показові змагання;*
- б) марочний альбом;*
- в) земляний фонд;*
- г) квиток на екзамен.*

39. Зазначте, у якому рядку збережено логічність мовлення в словосполученні:

- а) дуже далеченько;*
- б) цукрова сіль;*
- в) дуже приємний;*
- г) моя автобіографія.*

40. Виберіть правильний варіант речення чи словосполучення:

- а) притягнений до відповідальності;*
- б) система їх роботи сама досконала;*
- в) скарга про неправильність у списку виборців;*
- г) цей документ наділений законною силою.*

41. Спілкування – це поняття, що охоплює такі типи взаємодії і взаємозв'язку людей:

- а) комунікація (обмін інформацією); інтеракція (зв'язки і впливи);*
- перцепція (сприйняття органами чуттів);*

- б) комунікація (обмін інформацією); інфляція (знецінення); перцепція (сприйняття органами чуттів);*
- в) комунікація (зв'язки і впливи); інтеракція (обмін інформацією); перцепція (сприйняття органами чуттів);*
- г) комунікація (сприйняття органами чуттів); інтеракція (зв'язки і впливи); перцепція (обмін інформацією).*

42. Спілкування – це взаємодія між людьми, що має такі процесуальні компоненти:

- а) усне мовлення, писемне мовлення, зовнішнє мовлення, внутрішнє мовлення, монолог, діалог;*
- б) інформаційний (комунікація), інтерактивний (зв'язки і впливи), перцептивний (сприйняття органами чуттів);*
- в) морфема, слова, висловлювання, моделі речень, наголоси, інтонації, способи організації текст;*
- г) наукову фразеологію, терміни, номенклатурні назви, професіоналізми, жаргонізми, діалектизми.*

43. Для ефективного (дієвого) спілкування потрібно:

- а) якісно мислити, вміти чітко і грамотно викладати свої думки, мати засоби зв'язку;*
- б) якісно мислити, вміти чітко і грамотно викладати чужі думки, мати співрозмовник;*
- в) якісно мислити, вміти чітко і грамотно викладати свої думки, мати словники;*
- г) якісно мислити, вміти чітко і грамотно викладати свої думки, мати співрозмовника.*

44. У щоденних та ділових контактах для досягнення комунікативної мети треба:

- а) враховувати думку співрозмовника, зважати на його стиль спілкування;*
- б) враховувати думку співрозмовника, не зважати на його стиль спілкування;*
- в) мати індивідуальний стиль спілкування, брати до уваги стиль спілкування співрозмовник;*

г) мати індивідуальний стиль спілкування, не зважати на стиль спілкування співрозмовника.

45. Спілкування за знаковим типом повідомлення поділяють на:

- а) вербальне (словесне) і невербальне (несловесне);*
- б) формальне, неформальне, офіційне, неофіційне;*
- в) внутрішнє, міжособистісне, масове, міжкультурне;*
- г) дитяче, молодіжне, жіноче, чоловіче.*

46. Розрізняють такі види мовленнєвої діяльності:

- а) говоріння, монолог, діалог, слухання, читання, письмо;*
- б) говоріння, монолог, діалог, слухання, письмо;*
- в) говоріння, слухання, дискусія, письмо;*
- г) говоріння, слухання, читання, письмо.*

47. Різновид мовленнєвої діяльності, процес створення усного повідомлення у формі монологу і діалогу для вираження думок, почуттів, бажань із метою впливу на співрозмовника в процесі спілкування – це:

- а) читання;*
- б) слухання;*
- в) говоріння;*
- г) письмо.*

48. Різновид мовленнєвої діяльності, процес смислового сприйняття та розуміння мовлення за допомогою аудіального каналу, спрямований на розуміння та переробку почутого, - це:

- а) читання;*
- б) слухання;*
- в) говоріння;*
- г) письмо.*

49. Первинна форма мовлення, що матеріалізується в звуках, жестах, міміці, паузах, інтонації, є ситуативною, діалогічною, непідготовленою, обмеженою у часі і просторі, не піддається дублюванню, називається:

- а) внутрішнє мовлення;*
- б) усне мовлення;*

в) писемне мовлення;

г) ділове мовлення.

50. Вторинна форма мовлення, що матеріалізується в буквах і розділових знаках, є монологічною, продуманою, регламентованою, необмеженою в часі і просторі, може дублюватися і відтворюватися, називається:

а) ділове мовлення;

б) зовнішнє мовлення;

в) усне мовлення;

г) писемне мовлення.

ЗАВДАННЯ КОМПЛЕКСНОЇ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ

Варіант 1.

1. Розкрийте зміст поняття «державна мова»
2. Складіть тези повідомлення «Формування української літературної мови».
3. Запишіть текст фонетичною транскрипцією згідно з орфоепічними нормами української мови: Для інтелігентної людини погано говорити має бути непристойним, як і не вміти читати й писати, і в справі освіти і виховання навчання красномовству слід вважати неминучим (А. Чехов). Заберіть у мене все, чим я володію, але залиште мені мою мову, і я швидко знайду все, що мав (Д. Вебстер)

Варіант 2.

1. Розкрийте зміст поняття «літературна мова».
2. Складіть тези повідомлення «Форми функціонування української літературної мови».
3. Запишіть текст фонетичною транскрипцією згідно з орфоепічними нормами української мови: Поетами народжуються, ораторами стають (Цицерон). Найкращий оратор той, хто своїм словом і навчає, і дає насолоду, і справляє глибоке враження (Цицерон).

Варіант 3.

1. Розкрийте зміст поняття «мова професійного спілкування».
2. Складіть тези повідомлення «Науковий стиль сучасної української літературної мови».
3. Запишіть текст фонетичною транскрипцією згідно з орфоепічними нормами української мови: Оратор багатий не лише на слова, а й на думки. Нічого немає прекраснішого за досконалого оратора, не кажучи вже про красномовство, якому належить влада у

важкій миролюбній та вільній державі (Цицерон). Заговори, щоб я тебе побачив (Сократ).

Варіант 4.

1. Розкрийте зміст поняття «терміносистема мови».
2. Складіть тези повідомлення «Офіційно-діловий стиль сучасної української літературної мови».
3. Запишіть текст фонетичною транскрипцією згідно з орфоепічними нормами української мови: Красномовство є мистецтво керувати умами. Обов'язок оратора – говорити правду (Платон). Нічим не можна завдати більшої шкоди, ніж промовляючи брехню. Якщо люди, державна діяльність яких полягає у промовах, не казатимуть правди, тоді хіба можна надійно керувати державою? (Демосфен).

Варіант 5.

1. Назвіть і прокоментуйте ознаки літературної мови.
2. Розкрийте особливості лексичних запозичень з англійської мови.
3. Запишіть текст фонетичною транскрипцією згідно з орфоепічними нормами української мови: Є два мистецтва, які можуть піднести людину на вищій щабель пошани: одне – це мистецтво гарного полководця, друге – мистецтво гарного оратора (Цицерон). Оратор повинен бути людиною справедливою і тямущою у справах справедливості (Платон).

Варіант 6.

1. Розмежуйте поняття культура мови і культура мовлення.
2. Схарактеризуйте види словників. Назвіть основні лексикографічні праці української мови.
3. Запишіть текст фонетичною транскрипцією згідно з орфоепічними нормами української мови: Оратор повинен стояти як озброєний воїн у лаві, розв'язувати справи великої важливості і завжди прагнути перемоги (Квінтіліан). Оратором є лише той, хто в змозі говорити з кожного питання гарно, вишукано й

переконливо, відповідно до важливості предметів, на користь часові і для задоволення слухачів (Тацит).

Варіант 7.

1. Дайте визначення поняття «мовна норма». Наведіть приклади орфоепічних норм української мови.
2. Назвіть основні правила уживання числівників у діловому мовленні.
3. Сформулюйте основні правила правопису іншомовних слів.

Варіант 8.

1. Дайте визначення поняття «мовна норма». Наведіть приклади пунктуаційних норм української мови.
2. Прокоментуйте особливості вживання синонімів у діловому спілкуванні.
3. Сформулюйте правила написання складних займенників.

Варіант 9.

1. Схарактеризуйте основні лексикографічні праці сучасної української мови.
2. Прокоментуйте особливості вживання антонімів у діловому спілкуванні.
3. З'ясуйте, чи є різниця між уживанням знака м'якшення і апострофа у словах іншомовного походження.

Варіант 10.

1. Назвіть основні комунікативні ознаки культури мовлення.
2. Прокоментуйте особливості вживання паронімів у діловому спілкуванні.
3. Визначте групи складних прислівників за особливостями написання.

Варіант 11.

1. Дайте визначення поняття «мовна норма». Наведіть приклади

лексичних норм української мови.

2. Назвіть основні правила вживання прикметників у діловому мовленні.

3. Прокоментуйте основні орфограми в словах іншомовного походження.

Варіант 12.

1. Дайте визначення поняття «мовна норма». Наведіть приклади лексичних норм української мови.

2. Сформулюйте вимоги до використання дієслівних форм у діловому спілкуванні.

3. Визначте групи складних іменників за особливостями написання.

Варіант 13.

1. Схарактеризуйте суспільне значення мовних норм.

2. Назвіть і проілюструйте засоби милозвучності української мови.

3. Виконайте стилістичний аналіз поданого мікротексту: Державна мова – закріплена традицією або законодавством мова, вживання якої обов'язкове в органах державного управління та діловодства, громадських органах та організаціях, на підприємствах, у державних закладах освіти, науки, культури, у сферах зв'язку та інформатики. Термін з'явився у часи виникнення національних держав. В однонаціональних державах немає необхідності юридичного закріплення національної мови. У багатонаціональних країнах конституцією (законодавством) статус державної, як правило, закріплюється за мовою більшості населення.

Варіант 14.

1. Назвіть і прокоментуйте основні функції мови.

2. Назвіть основні правила вживання особових займенників у діловому мовленні.

3. Виконайте стилістичний аналіз поданого мікротексту: У деяких країнах відповідно до їхнього територіально-етнічного складу

статус державних надано двом і більше мовам (наприклад, у Канаді – англійській та французькій). У демократичних країнах зі статусом однієї мови як державної забороняється дискримінація громадян за мовною ознакою, носії інших мов мають право користуватися ними для задоволення своїх потреб.

Варіант 15.

1. З наведених ознак виберіть ті, що становлять специфіку літературної мови, розкрийте зміст цих ознак: поліфункціональність, варіантність засобів, обробленість, милозвучність, стилістична диференціація, історизм, унормованість, популярність, загальнонаціональна форма існування, наявність галузевих терміносистем.
2. Сформулюйте вимоги до використання запозичених слів у діловому спілкуванні.
3. Побудуйте конфліктний діалог (цілі партнерів у діалозі протилежні), схарактеризуйте вербальні й невербальні компоненти комунікації.

Варіант 16.

1. Схарактеризуйте роль словників у підвищенні мовленнєвої культури.
2. Визначте особливості використання термінів у мові професійного спілкування.
3. Наведіть приклади комунікативних невдач, поясніть, чому такі невдачі можуть виникати.

Варіант 17.

1. Схарактеризуйте мовні засоби офіційно-ділового стилю.
2. Визначте особливості використання професіоналізмів у мові професійного спілкування.
3. Змодельуйте ситуації професійного спілкування, використовуючи такі форми професійного мовлення 1) монолог; 2) діалог; 3) полілог. Поясніть відмінності цих форм мовлення.

Варіант 18.

1. Розкрийте сенс якостей грамотної мови: правильність, точність, логічність, чистота, виразність, багатство, доречність.
2. Схарактеризуйте мовні засоби публіцистичного стилю.
3. Розмежуйте поняття стиль мови і стиль спілкування.

Варіант 19.

1. Прокоментуйте думку: Як би ми не розглядали питання культури мови – у прикладному, навчально-педагогічному, виховному аспекті чи у зв'язках з мисленням і психологічними факторами, – всі вони неминуче обертаються навколо поняття норми... Суспільний характер норми виявляється ще сильніше, ніж суспільний характер мови взагалі. Адже норма нерозривно пов'язана саме з суспільно-комунікативною функцією мови (М. Пилинський).
2. Сформулюйте вимоги до використання скорочень та аббревіатур у діловому спілкуванні.
3. Схарактеризуйте основні термінологічні словники (за фахом).

ПРАВОПИСНИЙ ПРАКТИКУМ

Варіант 1.

1. Які принципи українського правопису є визначальними? Проілюструйте відповідь.
2. Укладіть таблицю «Правопис прізвищ і географічних назв слов'янського походження».
3. Тема «Займенник»:
 - визначити функцію займенника як частини мови;
 - визначити критерії поділу займенників на розряди;
 - прокоментувати особливості правопису займенників.
4. Складіть тезовий план статті (Радчук В.Д. Мова в Україні: стан, функції, перспективи. Мовознавство. 2002. №2-3; Ткаченко О.Б. Місце України й української мови на карті світу. Мовознавство. 2001. №1).

Варіант 2.

1. Прокоментуйте особливості графічної системи української мови. Проілюструйте відповідь.
2. Укладіть таблицю «Правопис прислівників».
3. Тема: «Службові частини мови»:
 - визначте умови поділу сполучників на групи;
 - сформулюйте правила написання сполучників;
 - назвіть групи часток за виконуваними функціями.
4. Складіть тезовий план статті (Тараненко О.О. Українсько-російський суржик: статус, тенденції, оцінки, прогнози. Мовознавство. 2008. №3; Труб В.М. Явище «суржику» як форма просторіччя в ситуації двомовності. Мовознавство. 2000. №4).

Варіант 3.

1. Визначте і прокоментуйте орфограми в словах: голубка, вербовий, криниця, жовтень, безшовний, величина, зелень, клетотіти, український, сьогодні.

2. Прочитайте текст. Знайдіть у ньому всі можливі чергування звуків; випишіть їх і зробіть письмові пояснення: Сіра маленька пташка, як грудка землі, низько висіла над полем. Тріпала крильми на місці напружено, часто і важко тягнула вгору невидиму струну від землі аж до неба.

3. Оберіть правильний варіант уживання розділових знаків у реченнях, прокоментуйте свій вибір: На світі той наймудріший хто найдужче любить життя (В. Симоненко); Мудрого не зламає лихо і не зіпсує нещастя (П. Загребельний); Я син землі, що родить хліб і мрію (Д. Павличко); Кому правди не треба тому й честь не потрібна (Народна творчість); Люди, які жертвують усім для інших творять свою справу (П. Загребельний); Є почуття такі прозорі що коли б з них відлито зорі, вони б світилися як небесні (П. Воронько).

Варіант 4.

1. Визначте і прокоментуйте орфограми в словах: ожеледь, праведний, терплячий, бережок, розжитися, підлетіти, кривавий, гриміти, розумний, розшитий.

2. Прочитайте текст. Знайдіть у ньому всі можливі чергування звуків; випишіть їх і зробіть письмові пояснення: Природа, ніби бажаючи нагородити нас за цілий день смертельних небезпек і втоми, посилала нам тиху красу липневого вечора.

3. Оберіть правильний варіант уживання розділових знаків у реченнях, прокоментуйте свій вибір: Поки я йшов по стежці дрозди-чикотні з діловитим азартом дзьобали ягоди. Під їхніми важкуватими тілами гілля погойдувалось на всі боки й пташина згряя начебто ходила ходором то опускаючись донизу то підлітаючи догори... Та варто мені було зупинитися здивовано як чикотні вмить перестали дзьобати свої гіркуваті ласощі не без остраху подивились на мене, а потім дружно зірвалися залопотівши крильми і полетіли геть (Є. Гуцало).

Варіант 5.

1. Визначте і прокоментуйте орфограми в словах: мереживо, кришити, зимовий, піднести, життєвий, травень, безщасний, професійний, сміються, відродження.

2. Прочитайте текст. Знайдіть у ньому всі можливі чергування звуків; випишіть їх і зробіть письмові пояснення: Крізь прозорі хмарки іноді пробивається рожевий сонячний промінь Ніч розкидала над селом своє темне, всипане зорями шатро.

3. Оберіть правильний варіант уживання розділових знаків у реченнях, прокоментуйте свій вибір: Ще недавно кущ горобини зеленів різьбленим листям із-поміж якого зоріли кетяги червоних ягід. За якийсь день-другий спалене нічними й ранковими заморозками листя геть облетіло й горобина роздяглась наголо тьмаво поблискуючи гіллям. І на безмежному гіллі неправдоподібно яскраво спалахнуло безліч кетягів. Кожна ягідка горіла твердим кораловим світлом воно було рівне й туге не обертаючись на полум'я і тільки хіба що язички-зайчики віддзеркалювались коли від їхньої шкірки відбивалося сонячне проміння (Є. Гуцало).

ПРАКТИКУМ З КУЛЬТУРИ УСНОГО ФАХОВОГО СПІЛКУВАННЯ

1. Прокоментуйте специфіку усного мовлення: непередготовленість, спонтанність, наявність пауз, специфічних інтонаційних конструкцій, варіювання темпу, ритміки, гучності; можливості використання міміки і жестів; особлива роль дикції.

2. Класифікуйте промови відповідно до визначених груп: промова на бенкетах, розповідь, агітація, словесна карикатура, бесіда про значення моральних і суспільних цінностей, проповідь, виступ на оперативній нараді, відповідь на екзамені, душевна промова, промова з метою переконати батьків; промова, в якій дитина захищає свої інтереси; промова-доручення виконати завдання, наказ, прохання; виступи, які викликають емоції, апелюють до патріотизму; виступ гумориста.

3. Визначені теми промов класифікуйте на чотири групи: пояснювальні, описові, біографічні, агітаційні: Як відмовитися від поганої звички. Подумайте про вибір престижної професії. Українська мова на зламі віків. Видатна людина з моєї точки зору. Вчіться сприймати неминуче. Останні досягнення педагогічних технологій. В. Сухомлинський – видатний українських педагог. Милосердні люди ще потрібні. Що таке прогресивна освіта. Що означає академічна доброчесність. Причини злочинності серед молоді. Вплив детективних фільмів на дітей. Хороша і погана реклама. Книга, яка навчила мене жити. Реформи в Україні. Дебати у Верховній Раді України. Секрет генів. Атомна енергія в лікуванні захворювань. Життя у мегаполісі. Вінниця сьогодні. Майбутнє урану. Що викликає вітер. Життя в Долині Смерті. Сім'я чи кар'єра. Яке значення мають сни. Моя совість і я. Як прожити, нічого не маючи. Мій найдавніший знайомий. Як жити не старіючи.

4. Доберіть і запишіть 3-4 аргументи, щоб підтвердити наведені положення: «Мати вищу освіту – престижно», «Агресивність – риса слабкої людини».

5. Підготуйтеся до навчальної дискусії.

Орієнтовні питання:

Чи дотримуетесь ви мовленнєвого етикету?

Чи погоджуєтесь ви, що вживання студентських сленгових слів є проблемою? Чому?

Чи впливає ваше оточення на те, як ви спілкуєтесь?

Як часто ви використовуєте елементи студентського сленгу?

Чи можливо заборонити вживання студентського сленгу?

ТЕМАТИКА ІНФОРМАЦІЙНИХ НАУКОВО-ПОШУКОВИХ ПРОЄКТІВ

1. Місце української мови серед мов світу.
2. Проблема походження української мови.
3. Перспективи розвитку української мови.
4. Українська мова на карті світу.
5. Українська мова: її стан і статус за межами України.
6. Роль української мови у створенні іміджу української держави на міжнародній арені.
7. Розвиток української мови в українській діаспорі.
8. Мова – інтелектуальний портрет народу.
9. Мовна картина світу українців на матеріалі фразеологізмів.
10. Професія у дзеркалі мови.
11. Знання мови та кар'єра ділової людини.
12. Синонімічне багатство української мови.
13. Синтаксис професійного мовлення.
14. Найновіші досягнення української лексикографії.
15. Фахові словники педагога.
16. Фахові словники перекладача.
17. Культура наукової української мови.
18. Стандартні етикетні ситуації. Парадигма мовних формул.
19. Етикет телефонної розмови. Етичні питання використання мобільних телефонів.
20. Сучасні тенденції спілкування. Як комп'ютерні технології впливають на комунікацію?
21. Комунікативні особливості чат-спілкування, смс-спілкування.
22. Конфліктний діалог: вербальні й невербальні компоненти комунікації.
23. Сучасні пріоритети в галузі педагогічної термінології: національне чи інтернаціональне?
24. Сучасні пріоритети в галузі лінгвістичної термінології: національне чи інтернаціональне?

25. IT-технології для лінгвіста.
26. IT-технології для перекладача.
27. IT-технології для педагога.
28. Вебінар як форма мовленнєвої комунікації у педагогічній галузі.
29. Невербальні засоби мовленнєвої комунікації педагога: жести, міміка, голос, вираз обличчя, постава.
30. Основні комунікативні техніки переконування у фаховому спілкуванні педагога.
31. Суть і природа комунікативних невдач (девіацій). Типологія комунікативних невдач педагога.
32. Мовець-маніпулятор та основні ознаки його комунікативної поведінки.
33. Декодування вчителем невербальної інформації.
34. Гендерні аспекти спілкування. Маніфестація гендеру в стилі спілкування.
35. Гендер і традиції мовленнєвого етикету.
36. Стратегія мого професійного розвитку.

Форма – мультимедійна презентація на основі опрацювання сучасних наукових джерел.

Вимоги:

Логічність структури та її відповідність темі проєкту.

Використання сучасних наукових джерел.

Системність і повнота у розкритті теми.

Аргументованість висновків.

Дотримання принципів академічної доброчесності.

Якість оформлення.

ПИТАННЯ ДО ЗАЛІКУ

1. Поняття національної та літературної мови. Найістотніші ознаки літературної мови.
2. Поняття і види мовних норм.
3. Орфоепічні норми української мови.
4. Основні правила наголошування української мови.
5. Засоби милозвучності української мови
6. Лексичні мовні норми.
7. Морфологічні норми мови. Словозміна іменників.
8. Морфологічні норми мови. Уживання ступенів порівняння прикметників.
9. Морфологічні норми мови. Відмінювання числівників.
10. Морфологічні норми мови. Сполучуваність числівників з іменниками.
11. Орфографічні норми. Написання складних слів.
12. Орфографічні норми. Правопис слів іншомовного походження.
13. Мовне законодавство та мовна політика в Україні.
14. Соціальна, інформативна та нормативна функція словників.
15. Відомості з історії української лексикографії.
16. Найважливіші словники української мови.
17. Перекладні (двомовні, багатомовні) лінгвістичні словники, їхня будова.
18. Електронні словники, їхня будова.
19. Функціональні стилі української мови та сфера їх застосування.
20. Науковий стиль. Загальна характеристика.
21. Основні ознаки офіційно-ділового стилю.
22. Розмовний стиль. Загальна характеристика.
23. Основні ознаки публіцистичного стилю.
24. Загальна характеристика художнього стилю.
25. Ділові папери як засіб писемної професійної комунікації
Класифікація документів.

26. Національний стандарт України. Вимоги до змісту та розташування обов'язкових реквізитів.
27. Документи з кадрово-контрактних питань: загальна характеристика, види документів.
28. Довідково-інформаційні документи: загальна характеристика, види документів.
29. Класифікація службових листів. Етикет службового листування.
30. Спілкування як інструмент професійної діяльності. Спілкування і комунікація. Функції спілкування.
31. Види, типи і форми професійного спілкування.
32. Основні закони спілкування. Стратегії спілкування.
33. Мистецтво аргументації. Мовні засоби переконування. Техніка і тактика аргументування.
34. Історія і сучасні проблеми української термінології.
35. Термін та його ознаки.
36. Загальна характеристика фахової термінології.
37. Українські електронні термінологічні словники.
38. Становлення і розвиток наукового стилю української мови. Особливості наукового тексту і професійного наукового викладу думки.
39. Мовні засоби наукового стилю.
40. План, тези, конспект як важливий засіб організації розумової праці.
41. Анотування і реферування наукових текстів.
42. Основні правила бібліографічного опису джерел, оформлення покликань.
43. Реферат як жанр академічного письма. Складові реферату.
44. Форми і види перекладу.
45. Буквальний, адекватний, реферативний, анотаційний переклади.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабич Н. Д. Практична стилістика і культура української мови. Львів, 2003. 432 с.
2. Васенко Л. А. Фахова українська мова. Київ, 2008. 272 с.
3. Глуховцева К. Д. Модульний курс української мови за професійним спрямуванням. Донецьк, 2007. 116 с.
4. Гуць М. В. Українська мова у професійному спілкуванні. Київ, 2004. 336 с.
5. Дубічинський В. В. Українська лексикографія: історія, сучасність і комп'ютерні технології. Харків, 2004. 203 с.
6. Жайворонок В. В. Українська мова в професійній діяльності. Київ, 2006. 431 с.
7. Зубков М. Сучасне українське ділове мовлення. Харків, 2001. – 384 с.
8. Козачук Г. О. Українська мова: Практикум. Київ, 2008.
9. Мацюк З. О., Станкевич Н. І. Українська мова професійного спілкування. Київ, Каравела, 2012. 352 с.
10. Михайлюк В. О. Українська мова професійного спілкування. Київ, 2013. 496 с.
11. Мозговий В. І. Українська мова у професійному спілкуванні. Модульний курс. Київ, 2014. 592 с.
12. Онуфрієнко Г. С. Науковий стиль української мови. Київ, 2006. 312 с.
13. Полтавська О. М. Вивчення української мови (за професійним спрямуванням): теоретичний і практичний аспекти. Алчевськ, 2012. 189 с.
14. Світоглядні ресурси української мови у порівнянні з деякими іншими мовами // Вознюк А. В. Язык как дом бытия, картина мира и инструмент мышления человека: монография. Житомир: Koob publications, 2017. С. 270–273.
15. Скрипник Л. Г., Дзятківська Н. П. Власні імена людей. Київ, 1986. 335 с.

16. Тищенко К. Всеслов'янськість мови українців // Український тиждень. 28 верес.– 4 жовт. 2012.
17. Українська ділова і фахова мова: практичний посібник на щодень. Київ, 2013. 672 с.
18. Українська мова: енциклопедія / НАН України, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні, Інститут української мови ; ред. В. М. Русанівський [та ін.]. Київ, 2000.
19. Фурдуй М. І. Українська мова. Практикум з правопису. Київ, 2004.
20. Царук О. Українська мова серед інших слов'янських: етнологічні та граматичні параметри. Дніпропетровськ, 1998
21. Чмут Т. К., Чайка Г. Л. Етика ділового спілкування. Київ, 2002.
22. Чорненький Я. Я. Українська мова (за професійним спрямуванням). Ділова українська мова. [Теорія. Практика. Самостійна робота]. Київ, 2004. 304 с.
23. Ющук І. П. Практикум з правопису і граматики української мови. Київ, 2002.

Інтернет-ресурси

1. Гриценко Т.Б. Українська мова та культура мовлення: Вінниця, 2003. 480 с. Режим доступу: <http://www.twirpx.com/file/98980/>
2. Мацько Л.І. Риторика: Навч. посіб. Київ, 2003. 311 с. Режим доступу: http://thelaw.at.ua/load/inshi_pidruchniki/oratorske_mistvo/macko_ritori_ka_2003/58-1-0-275
3. Мацько Л.І. Стилїстика української мови: Підруч. Київ, 2003. 462 с. Режим доступу: <http://freelib.in.ua/load/78-1-0-615>
4. Семенов О.М. Культура наукової української мови. Київ, 2010. 216 с. Режим доступу: http://bibliotekaknig.net/yazykoznanie/19215_kultura_naukovo_ukransko_movi_-_semenog_o.html
5. Український правопис / Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України; Ін-т української мови НАН України;

Український мовно-інформаційний фонд НАН України. Київ, 2019. URL: <https://drive.google.com/file/d/1p0moU61Yrg4RskpJYTljxkiAa5vrd0mM/view>

6. Шевчук С.В. Практикум української мови: Модульний курс: Навч. посіб. Київ, 2006. 326 с. Режим доступу: <http://www.twirpx.com/file/479292/>
7. Шевчук С.В. Українська мова за професійним спрямуванням. Київ, 2011. 696 с. Режим доступу: http://pidruchniki.ws/1584072040598/dokumentoznavstvo/ukrayinska_mova_za_profesiynim_spryamuvannyam_-_shevchuk_sv

Словники й довідники

1. Бибик С. П., Сюта Г. М. Словник іншомовних слів. Тлумачення, словотворення та слововживання : близько 35000 слів і словосполучень. URL: <https://archive.org/details/inshomovnyx2006/page/n5/mode/2up>

2. Бурячок А. А. Орфографічний словник української мови. Вид. 2, доопрац. Київ, 2002.

3. Великий зведений орфографічний словник сучасної української лексики, 253 000 слів / В.Т. Бусел. Ірпінь, 2004.

4. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. Київ, 1985.

5. Український орфографічний словник: Близько 172 000 слів / Укл. Чумак В.В., Шевченко І. В., Шевченко Л. Л., Ярун Г. М; За ред. В. Г. Скляренка. Київ, 2008.